

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Kateřina Štrofová

Řeholnice jako ošetřovatelky?

Sonda do působení řádových sester ve vybraných nemocnicích
Československé republiky mezi lety 1948 až 1960

Sisters as caretakers?

A look into sisters' activities in selected hospitals of the
Czechoslovak Republic between 1948 and 1960

Vedoucí práce: prof. PhDr. Michal Stehlík, Ph.D.

Praha, květen 2024

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat prof. PhDr. Michalu Stehlíkovi, PhD. za vedení diplomové práce, konzultace, cenné rady a doporučení, velkou trpělivost a podporu. Velký dík patří PhDr. Janu Zdichyncovi, PhD. za podnětné poznámky a postřehy, ochotu, povzbuzení k promyšlení zvoleného tématu a za dlouhodobou podporu.

Děkuji také všem archivářům a archivářkám ze státních archivů, kteří mi umožnili vyhledat potřebné informace o tématu, jež nebývá častým předmětem výzkumu.

Jmenovitě bych velmi ráda poděkovala sestrám boromejkám z pražské kongregace, SM Fidelis Sedlákové a SM Veritas Holíkové, které mne nasměrovaly při hledání v jejich archivu, poskytly mi cenné rady, dokumenty a informace. Děkuji jim také za přátelské rozhovory, jejichž prostřednictvím jsem mohla nahlédnout do života v řeholní komunitě a získat snad alespoň základní představu o tom, jak boromejky vnímají vlastní dějiny. Děkuji také SM Richardis Novákové, která byla první pamětnicí na dobu totality, s níž jsem mluvila na začátku svého výzkumu ještě pro bakalářskou práci. Sestra Richardis jako mladá boromejka zažila první poválečnou generální představenou SM Bohumilu Langrovou, byla přítomna jejímu zatýkání v pražském mateřském klášteře a zjišťovala zprávy z brněnského politického procesu „Oto Mádr a spol.“, ve kterém byla „matka“ Bohumila v červnu 1952 odsouzena.

Mé díky patří též SM Janě Petrášové, která má v Kroměříži na starost archiv Milosrdných sester sv. Kříže, a zaslala mi podklady pro výzkum řeholní kroniky novoměstských řádových ošetřovatelek.

Největší poděkování patří mé rodině, Prokopovi a mým kamarádkám. Bez stálé podpory a lásky mých blízkých bych nemohla dojít až sem. Speciální místo zde patří mojí mamince, protože především díky ní jsem mohla jít studovat na univerzitu. Srdečně děkuji také paní Mgr. Kateřině P. DiS., Dipl. um., která mi pomohla překonat nejtěžší chvíle v mém životě.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 16. května 2024

Bc. Kateřina Štrofová

Abstrakt (česky)

Diplomová práce se zabývá působením třech ženských řeholních společenství ve vybraných nemocnicích socialistického Československa mezi lety 1948-1960. Cílem je zachytit jednotný přístup komunistického režimu k řeholnicím působícím ve specifickém prostředí nemocnic a přístup místních úřadů na lokální úrovni, respektive každodenní praxi v nemocnici. Důraz je kladen na samotné řeholnice, jejich profesní vztahy s lékaři a civilními ošetřovatelkami a jejich případné aktivity na lokální úrovni daného místa. Práce také analyzuje církevní praxi v nemocničních zařízeních, zásahy církevních tajemníků a částečně i jejich dohled na činnost římskokatolické církve na okresech. V neposlední řadě je záměrem koncipovat vnímání pouťorových perzekucí a zásahů do ošetrovatelské činnosti samotnými řeholnicemi nejen v souvislosti se strategiemi, které si zvolily, aby se s nepříznivými podmínkami vyrovnaly v rámci svých komunit, ale i s často odmítavým přístupem k zásahům komunistického režimu do jejich činnosti v nemocnici.

Klíčová slova

ženské řády a kongregace; pražská nemocnice sester boromejek; nemocnice v Českém Brodě; nemocnice v Mostu; nemocnice v Novém Městě na Moravě; socialistické zdravotnictví; Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského; Milosrdné sestry sv. Kříže; Řád sv. Alžběty; církevní tajemník; poválečné Československo; komunistické Československo po roce 1948; padesátá léta; Římskokatolická církev; perzekuce římskokatolické církve; řeholní řády versus stát; ženský řeholní život

Abstract (in english)

The subject of this thesis are three female monastic communities and their activities in selected hospitals of socialist Czechoslovakia between the years 1948-1960. The aim is to examine the overall policy of the communist authorities towards sisters in the specific environment of hospitals and the stance of local authorities, i.e. the everyday practise in healthcare. Emphasis is placed on the nuns themselves, their professional relationships with doctors and civil nurses and their actions on the local level. The thesis also analyses church practise in hospitals, interventions of the state-appointed church secretaries and partly even their oversight of activity of the Catholic church in individual districts. Last but not least, large effort was expended to reconstruct the sisters' own perception of post-1948 persecutions and interventions in medical care, not just in relation to the strategies, which they have chosen to cope with the adverse conditions within their communities, but also their mostly disapproving attitudes towards the interventions of the communist regime against their presence in hospitals.

Key words

female religious orders and communities; Prague hospital of Sisters of Mercy of St. Borromeo; hospital in Český Brod; hospital in Most; hospital in Nové Město na Moravě; socialist health care; Sisters of Mercy of St. Borromeo; Sisters of Mercy of St. Cross; Sisters of St. Elizabeth; church secretary; post-war Czechoslovakia; post-1948 communist era; the fifties; Roman Catholic Church; persecutions of the Roman Catholic Church; religious orders vs state; women's religious life

Obsah

Úvod	6
2. Charakteristika literatury	12
3. Charakteristika pramenů	18
3.1. Prameny státní provenience z pera církevních tajemníků	18
3.2. Prameny církevní provenience z biskupské konzistoře a z pera farních kněží a řeholnic	20
3.2.1. Soukromé archivy řeholních společenství a řeholní kroniky	20
3.3. Prameny z nemocničního prostředí	23
2. Metodologická východiska	24
4. Komunistický režim a římskokatolická církev v Československu po únoru 1948	27
4.1. Legislativní úpravy a vznik nových institucí. „Církevní šestka“, tzv. církevní zákony a církevní tajemníci	38
4.1.1. Okresní církevní tajemník	41
4.1.2. Krajský církevní tajemník	44
5. Československé zdravotnictví v letech 1945 až 1960	46
6. Boromejky, alžbětky a křížové sestry	50
7. Klášter a nemocnice pod Petřínem během tří poválečných let	59
8. Svátosti a církevní obřady v nemocnici v Novém Městě na Moravě	65
8.1. Katolické křty v praxi	65
8.2. Bohoslužby a ostatní svátosti	73
9. Řeholnice v nemocnicích během padesátých let	78
9.1. Politická školení	78
9.2. Odmítnutí státních platů	82
9.3. Volby v roce 1954	87
9.4. Cestování omezeno	92
10. Zdravotnický personál, pacienti a řeholnice	95
10.1. Profesní vztahy s lékaři	95
10.2. Civilní ošetřovatelky a několik slov o nemocniční kapli	102
10.3. Péče o nemocné	107
11. Vyhnání řádových sester z nemocnic v Praze, Českém Brodě a Novém Městě na Moravě po únoru 1948	110
11.1. Praha – boromejky	110
11.2. Český Brod – boromejky	114
11.3. Nové Město na Moravě – křížové sestry	115
Závěr	118
Seznam literatury a pramenů	123
Seznam příloh	128
Přílohy	129

Úvod

Diplomová práce si klade za cíl analyzovat strategie tří ženských řeholních společenství, jejichž prostřednictvím se řádové sestry vyrovnávaly s novou situací na svých působištích v nemocnicích po převzetí moci komunisty v únoru 1948, a především během prvního desetiletí komunistického režimu v Československu. Práce sleduje vybrané řeholní komunity, a to Kongregaci Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Kongregaci Milosrdných sester sv. Kříže a Řád sv. Alžběty, které pracovaly v řádových i okresních veřejných nemocnicích v Praze, Českém Brodu, Mostu a Novém Městě na Moravě. Autorka také analyzuje strategie okresních církevních tajemníků, kteří s řeholnicemi komunikovali, měli na ně politicky působit, aby odmítly svou víru a přijaly komunistické ideje, aby vystoupily z řádu a zůstaly v nemocnici buď jako civilní ošetřovatelky, anebo odešly z daného pracoviště. Cílem této práce bylo taktéž vzájemně komparovat strategie zmíněných sesterských komunit v nemocnicích, tedy to, jak řeholnice přistupovaly ke komunistickému režimu a okresnímu církevnímu tajemníkovi. Vzhledem k tomu, že sestry v nemocnicích spolupracovaly s lékaři a civilními ošetřovatelkami, s nimiž se na svém pracovišti potkávaly častěji než s církevními tajemníky, se práce v jedné ze svých kapitol zaměřila na otázku profesních vztahů ve vybraných nemocnicích.

Samotná studie obsahuje osm kapitol s patnácti podkapitolami. Lze ji rozdělit na tři větší celky. První celek si klade za cíl představit dobový politicko-církevní a zdravotnický kontext, do kterého je celá práce vsazena. V druhém celku je přiblížena situace ve vybraných nemocnicích převážně v letech 1945 až 1960 a ve třetím nejrozsáhlejší celku, v němž leží i těžiště celé práce, je pak situace řeholnic během padesátých let v jednotlivých nemocnicích vzájemně tematicky komparována. Do této části patří i kapitola o spolupracovnících řeholnic, o lékařích a civilních zdravotních sestřích. Čtvrtá kapitola se tedy věnuje vztahu komunistického režimu a římskokatolické církve po únoru 1948 téměř do konce padesátých let a zmiňuje tzv. církevní politiku státu, kterou na lokální úrovni prosazovali právě okresní církevní tajemníci. Pátá kapitola popisuje československé zdravotnictví od roku 1945 do roku 1960.

Šestá kapitola se v obecnější rovině zabývá řeholními komunitami boromejek, alžbětinek a křížových sester během tří poválečných let, které ovlivnily i období po únoru 1948. V kapitole je zpracována rozsáhlá osobní dokumentace generální představené boromejek SM Bohumily Langrové, která jednala se státními a bezpečnostními orgány i s těmi na lokálních úrovních, aby zabezpečila chod nemocnic v příhraničních oblastech po konci války a aby se postarala o německé členky kongregace, které úřady nutily k urychlenému vyklizení řeholních domů a dříve či později k odchodu do zahraničí. Sedmá kapitola se konkrétně věnuje

poválečným událostem v pražském mateřském klášteře a nemocnici sester boromejek pod Petřínem. V této kapitole jsou podrobněji zmíněny události roku 1945, uvalení národní správy na nemocnici a odsun nacionálně německých boromejek z pražského kláštera. Analýzu období po roce 1948 lze nalézt v jedenácté kapitole.¹

Osmá kapitola je mikrosondou do nemocnice v Novém Městě na Moravě, v níž probíhaly i v době nejhlubší totality katolické křty novorozených dětí, byly slouženy bohoslužby a vysluhovány svátosti. Již ve své bakalářské práci analyzovala autorka problematiku křtů dětí narozených v českobrodské nemocnici a konání bohoslužeb v tamější nemocniční kapli. Oproti nynější diplomové práci se však předtím zaměřila spíše na oficiální formální stránku křtů, vycházející z brožur vydaných Ministerstvem zdravotnictví a Státním úřadem pro věci církevní v roce 1952 a 1956. Autorka se také ve své bakalářské práci pokusila zjistit, jak bylo nařízení týkající se křtů a dalších svátostí uplatňováno a dodržováno v každodenní nemocniční praxi, při čemž se zabývala spíše státním pohledem. Na rozdíl od bakalářské práce se autorka v diplomové práci zabývá více církevním pohledem na otázku křtů v novoměstské nemocnici a také průběhem jednání místních kněží s kapitulní konzistoří v Brně v letech 1943, 1944, 1946 a 1952. Opomenut však nezůstane ani lékařský pohled primáře porodnického oddělení či v menší míře státní pohled zachycený prostřednictvím žďárského okresního církevního tajemníka.

Devátá kapitola pojednává o tématech, v jejichž rámci docházelo mezi řeholními ošetrovatelkami a okresním církevním tajemníkem ke sporům. Kapitola se věnuje politickým školením, státním platům, které řádové sestry odmítaly přijmout, politické agitaci pro účast řeholnic ve volbách v roce 1954 a omezení cestování, tedy povinnosti získat povolení od církevního tajemníka pro cestu mimo nemocnici.

Desátá kapitola se zabývá profesními vztahy řeholnic, lékařů, laických zdravotních sester a zmiňuje i péči o pacienty. Tato kapitola taktéž zkoumá, jaké rozdílné, podobné či dokonce identické názory se na pracovišti střetávaly, tj. proměnné, které mohly ovlivňovat každodenní chod nemocnice. První podkapitola² podrobně zachycuje, jak lékařský personál vnímal řádové sestry jako své spolupracovnice. Druhá podkapitola³ se kromě vztahu s laickými zdravotními sestrami věnuje krátce také nemocniční kapli, jež byla důležitým místem setkávání církevních osob s věřícími či nevěřícími pacienty a ošetřujícím personálem, případně i s obyvatelstvem města, které do kaple docházelo.

¹ V podkapitole 11.1. *Praha – boromejky*.

² Podkapitola 10. 1. *Profesní vztahy s lékaři*.

³ Podkapitola 10. 2. *Řeholnice, civilní ošetrovatelky a několik slov o nemocniční kapli*.

Poslední, jedenáctá kapitola se věnuje vyhnání řeholnic z nemocnic v Praze, Českém Brodě a Novém Městě na Moravě. K nemocnici v Mostu a odchodu tamější komunity nelze dohledat více konkrétních informací. Osud německých členek Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže je zpracován v již zmíněné šesté kapitole.

Nabízí se otázka, proč byly vybrány právě Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Milosrdných sester sv. Kříže a Řád sv. Alžběty. Pro výběr ale nebylo primárně důležité to, o jaké ženské řeholní společenství se jedná, kromě toho, že bylo nutné, aby působilo i po únoru 1948 v nemocnici a mělo jako jedno ze svých poslání ošetrovatelskou činnost, ale spíše v jakém místě působilo. Prvotním klíčem pro výběr nemocnic bylo hledání takových lokalit podle toho, zda šlo o velké či malé město, ve kterém se nemocnice nacházela, zda šlo ve čtyřicátých a padesátých letech o oblast s převažujícím českým či německým obyvatelstvem, zda bylo prostředí městské průmyslové či venkovské zemědělské či určitou kombinací obojího, zda šlo o Čechy či Moravu, centrum či příhraničí. Dalšími faktory byla velikost nemocnice a sesterské komunity tam pracující, zda šlo o mateřský klášter kongregace, která nemocnici vlastnila, anebo o filiální dům, tj. nemocnici s komunitou řeholních ošetrovatelk, která však byla pod okresní správou. Také lze zmínit míru religiozity v daném místě, která však nebyla předmětem této diplomové práce a pro její výzkum by bylo třeba analyzovat jiné informace ze zpráv okresního církevního tajemníka. Jako zástupné příklady nemocnic v různých kombinacích těchto zmíněných charakteristik byly vybrány nemocnice v Praze, Českém Brodě, Mostu a Novém Městě na Moravě.

Prahu ve čtyřicátých a padesátých letech lze definovat jako vyspělé administrativní, průmyslové a kulturní centrum českých zemí převážně s českým obyvatelstvem, kde se nacházel mateřský klášter boromejek a konvent alžbětinek. Boromejky i alžbětinky vlastnily svou nemocnici, ve které pracovala početná komunita řeholnic. Praha byla v tomto období méně religiozním prostředím než český venkov, avšak s některými stále přetrvávajícími projevy náboženského života. Český Brod lze v dobovém kontextu popsat jako menší město nedaleko centra téměř výhradně s českým obyvatelstvem. Město kombinovalo průmyslový i rurální charakter, nacházela se v něm veřejná okresní nemocnice, v níž pracovala menší komunita boromejek a měla zde svůj filiální dům, který náležel k pražskému generálnímu sídlu kongregace. Město a jeho okolí bylo poměrně religiozní oblastí.

V příhraničním tradičně německém městě Most, které kombinovalo odvětví hornictví i zemědělství, došlo po druhé světové válce ke zprerhání nábožensko-sociálních vazeb a k devastaci církevních institucí. V místní nemocnici pracovala i v poválečném období menší komunita německých řeholnic – křížových sester, které zde měly svůj filiální dům, původně

s centrem v Chomutově. Podstatnou proměnu náboženských poměrů v českých zemích znamenal odsun německého obyvatelstva, které bylo z 90% katolické.⁴ Stříbrný ve svém příspěvku uvedl, že od poválečného období církev vykonává v sekularizovaném pohraničí improvizovanou duchovní správu.⁵

Nové Město na Moravě a jeho okolí lze ve čtyřicátých a padesátých letech charakterizovat jako horskou oblast Žďárských vrchů s výhradně českým obyvatelstvem. Jde o malé město s přičleněnými místními částmi nedaleko většího okresního města Žďáru nad Sázavou. Ve čtyřicátých a padesátých letech jde o tradičně zemědělskou oblast s prozatím méně rozvinutým průmyslem. V místní veřejné okresní nemocnici působila menší komunita křížových sester, které měly sídlo v mateřském klášteře v Kroměříži. Novoměstská nemocnice byla jejich filiálním domem. Tuto oblast Českomoravské vrchoviny lze definovat jako silně religiózní.

Druhým faktorem pro výběr nemocnic a řeholních komunit byla pochopitelně dostupnost archivů a existence konkrétních fondů, ale také jejich dochování. O existenci některých fondů věděla autorka ze zkušenosti s dřívějším výzkumem a z ní vycházela i při vyhledávání archivních dokumentů. V průběhu bádání však došla k závěru, že pramenná základna je nerovnoměrná a částečně roztříštěná, částečně nepřístupná či nezpracovaná a některé archiválie ztracené či neexistující. Tato pramenná situace ovlivnila, do jaké míry bylo možné danou problematiku zpracovat, do jakých detailů umožnil archivní materiál autorce zacházet. Využity byly především archiválie státní a úřední provenience a poté církevní provenience, z níž především dokumenty vzniklé v rámci ženských řeholních komunit, které lze nalézt v soukromých archivech zvolených kongregací. V menším měřítku autorka pracovala i s fondy z nemocničních archivů, ať už jsou uloženy na místech svého vzniku nebo ve státních archivech. Proto diplomová práce stojí na třech pilířích, kterými je státní, církevní a nemocniční problematika v souvislosti s působením řeholnic v nemocnicích.

V mnoha ohledech jsou tyto tři pilíře, resp. světy, historicky vzájemně propojené a nelze je od sebe oddělovat. Ošetřování nemocných bylo jednou z oblastí, v níž se uplatňovala činnost nejen římskokatolické církve. Do 19. století lze v jistém ohledu vnímat církev jako hlavního činitele v rámci nemocniční péče. Zásahy státu do zdravotnictví můžeme datovat do období josefínských reforem. Během první poloviny 20. století se systém zdravotnictví postupně stává výhradně státním a církevní nemocnice, resp. nemocnice spravované řády, jsou stále více spíše

⁴ STŘÍBRNÝ, Jan. *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit*. In JAN, Libor (ed.). *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století: sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.-12. září 1999*, Brno, 2000, s. 82.

⁵ Tamtéž.

menšinovým okrajovým fenoménem. Státní zásahy do fungování nemocniční péče nejsou tedy po druhé světové válce žádnou novinkou, avšak rozdílů s předválečným obdobím je několik. Kromě snahy komunistického režimu o sjednocení roztržitého prvorepublikového systému zdravotnictví lze zmínit především ideologické ovládnutí péče o socialistického pacienta, tj. „nového socialistického člověka“, v níž už nemá žádná církev své místo. Komunisté po určité době činnost církví z nemocnic zcela odstranili a argument církevní příslušnosti, tradičního působiště řeholnic a smlouvy kongregace s nemocnicí se pro ně stal lichým. Na řeholnice bylo nahlíženo jako na státní zaměstnankyně, které, pokud z řádu nevystoupí, nebude jim dovoleno zůstat v nemocnici. Hlavním záměrem komunistického režimu bylo tedy úplné odstranění, jak řeholních ošetřovatelek, tak celkově římskokatolické církve z prostředí nemocnice a veřejného prostoru obecně.

Diplomová práce je vymezena přibližně prvním desetiletím komunistického režimu v Československu, tj. převzetím moci komunisty v únoru 1948 a rokem 1960, kdy došlo k „dobudování socialismu“ a byla vydána nová tzv. socialistická ústava. Do tohoto roku měly být všechny řeholnice z nemocnic propuštěny. Práce se tedy zaměřuje především na období padesátých let, během něhož byly sesterské komunity po určitou dobu ještě stále pospolu na svých tradičních působištích v nemocnicích, než byly násilně rozděleny, odsuzovány, vězněny a poslány do centralizačních klášterů, pracovat do továren nebo do sociálních ústavů. Pro širší kontext práce bylo nutné nevynechat v některých případech ani dobu druhé světové války a jejího konce, které měly na poválečný vývoj třetí republiky i na situaci řeholních společenství přímý vliv.

Vztah komunistického režimu a římskokatolické církve se historicky těšil velkému zájmu badatelů. V poslední době však vznikla celá řada biografii církevních osobností nebo lokálních sond, které se zaměřují na církevní komunity, jež se na místních úrovních setkávaly během padesátých let s úředníky socialistického státu. Ti měli jiná stanoviska než představitelé a představitelky církve, a proto docházelo k potýkání těchto dvou skupin. K těmto textům se řadí i tato diplomová práce, která oproti bakalářské práci rozšířila své zaměření na více nemocnic v různých částech českých zemí a pokládá si následující badatelské otázky.

Jaké strategie zvolili okresní církevní tajemníci v rámci tzv. církevní politiky státu při komunikaci s řeholnicemi ve zvolených nemocnicích? Byly jejich strategie úspěšné? Jaké strategie zvolily řádové sestry, které byly nuceny komunikovat s okresním církevním tajemníkem? Lišily se tyto strategie jednání u Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Milosrdných sester sv. Kříže a Řádu sv. Alžběty ve vybraných nemocnicích? Byly jejich strategie úspěšné? Byly ve své komunitě v přístupu k režimu jednotné? Lišil se přístup

církevních tajemníků podle toho, kde se daná nemocnice nacházela, jaké a jak velké sesterské společenství tam pracovalo? A jaké byly vztahy v pracovním prostředí nemocnice mezi řeholicemi, lékaři a civilními ošetřovatelkami?

2. Charakteristika literatury

Působení řeholnic v nemocnicích neuniklo pozornosti českých historiků zabývajících se vztahem státu a církve po komunistickém převzetí moci v Československu v únoru 1948. Obecně je problematika ženských řeholních společenství pojednávána v rámci sborníků či kompendií, které se sice podrobně věnují ženským řádům, kongregacím a konventům mezi lety 1948 až 1989 jako *Ženské řehole za komunismu* Vojtěcha Vlčka,⁶ ale téma řeholnic v nemocnicích ve sledovaném období je v nich zachyceno spíše v menší míře. Jsou však nejnovější literaturou, kterou lze k tématu dohledat. K té patří i populárně naučná kniha *Tichá srdce: Kláštery a jejich lidé*⁷ obsahující nejen části vysvětlující terminologii, se kterou se při výzkumu řeholního prostředí lze setkat a seznam odborné literatury, s níž autorka Alena Ježková pracovala, ale především poučený a čtenářsky přívětivý text o historii jednotlivých mužských i ženských klášterů a řeholních společenství. V neposlední řadě Ježková zachytila i cenné osobní vzpomínky členek a členů mnoha řeholních rodin, jejichž význam spočívá nejen v autentické zkušenosti jednotlivých sester se zasvěceným životem a s perzekucí během období komunismu, ale také ve smutné skutečnosti, že generace pamětnic postupně umírá a badatel tak získává informace pouze zprostředkovaně.

Sekundární literatura, kterou jsem zpracovávala při psaní předkládané diplomové práce, by se dala rozdělit tematicky do několika skupin. První skupinou je téma státu a církve po komunistickém převzetí moci v únoru 1948. Jde o početně rozsáhlou historiografii, která sloužila v devadesátých letech 20. století a na počátku 21. století k vytváření odborného diskurzu o potýkání komunistického režimu a římskokatolické církve, a taktéž o přístupu režimu k ženským řeholním společenstvím před rokem 1989. Lze uvést především práce Karla Kaplana,⁸ Václava Vaška⁹ a Vojtěcha Vlčka.¹⁰ Téma řeholnic je však často zpracováno v menším měřítku, a to jak v poměru k problematice státu a církve, tak v poměru k mužským řádům. O ženských řeholích je pojednáno především v rámci tzv. Akce Ř, případně neuskutečněné tzv. Akce B, nebo např. zákazu přijímání novic a politických procesů s řeholnicemi.

⁶ VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu 1948-1989*, Olomouc, 2003.

⁷ JEŽKOVÁ, Alena. *Tichá srdce: kláštery a jejich lidé*, Praha, 2013.

⁸ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, Brno, 1993. Dále vydaná edice pramenů viz BULÍNOVÁ, Marie, JANIŠOVÁ, Milena, KAPLAN, Karel (eds.). *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951: edice dokumentů*, Brno, 1994.

⁹ VAŠKO, Václav. *Dům na skále 1*, Kostelní Vydří, 2004; VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2*, Kostelní Vydří, 2007; VAŠKO, Václav. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I+II*, Praha, 1990.

¹⁰ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*, Olomouc, 2004.

Jinak se polistopadová historiografie tématu ženského zasvěceného života za komunismu věnovala spíše okrajově, anebo nejčastěji z pohledu státu a již méně z pohledu samotných řeholních komunit. Ve svých pracích popisuje po roce 1989 odborná historická literatura nejen perzekuci rozmanitých společenských vrstev totalitním režimem, konkrétní legislativní rámec a státní instituce ovládané KSČ, ale také jednání nejvyšších představitelů a institucí státu. Tyto prvotní práce vycházejí z poctivého výzkumu v té době dostupných archivních materiálů státní provenience, avšak přirozeně nemohou suplovat metodu mikrosondy do konkrétního působení řeholnic v nemocnicích na konci čtyřicátých a v padesátých letech a jimi zvolené strategie jednání s církevními tajemníky.

Martin Pácha ve své studii z roku 2019, která vyšla v *Soudobých dějinách*, kritizoval Kaplanovo pojetí potýkání komunistického režimu a římskokatolické církve po roce 1948.¹¹ Ve své polemice uvedl, že Kaplan pracuje s KSČ jako s homogenní institucí, která pro něj znamená pouze nejvyšší vedení a aparát strany, a stejně tak podle Páchy Kaplan nahlíží na katolickou církev, v rámci níž „má na mysli pouze její hierarchii.“¹² Podle Páchy jde o „bipolární interpretaci, blízkou totalitární perspektivě.“¹³ Přitom po bližším prozkoumání dobových struktur, které Kaplan ve svých textech používá, je zřejmé, že rozlišuje několik skupin na různých úrovních v rámci vládnoucí moci, když mluví o předsednictvu KSČ, vedení NF, všech orgánech KSČ a NF, tzv. církevní šestce, církevních oddělení NF, okresních a krajských funkcionářích, tj. také církevních tajemnicích, funkcionářích lidové správy, dosazených funkcionářích olomoucké konzistoře a na druhé straně o arcibiskupovi, biskupech s rozdílnými názory, o kněžích, představitelích a členech řádů, představitelkách a členkách řádů, kapitulních vikářích. To vše pouze na několika stranách podkapitoly o tzv. církevních zákonech v Kaplanově *Státu a církvi v Československu 1948-1953*.¹⁴ Ona všeobecná praxe, kdy autoři používají zjednodušující zkratku „KSČ“, „komunisté“ či „katolická církev“ z ryze praktických důvodů plynulosti textu a čtenářské přístupnosti ještě neznamena, že autoři (taktéž Kaplan) nevnímají nuance mezi jednotlivými skupinami v rámci vládnoucích struktur KSČ od nejvyšších po nejnižší instance a v rámci různých skupin od nejvyšších představitelů římskokatolické církve přes představitele řádů až po kněží a laické věřící v městech a vesnicích. Nejde o výjimky v Kaplanově textu, protože takto pracuje s rozlišováním v celé zmíněné knize.

¹¹ PÁCHA, Martin. *Možnosti výzkumu katolické církve v českých zemích v raném období komunistické diktatury*. In *Soudobé dějiny* 2-3, 2019.

¹² Tamtéž, s. 353.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ KAPLAN, s. 94-111.

Pácha také konstatuje, že Kaplan pracuje se zvoleným tématem právě tímto způsobem, proto, že zpracoval „prameny vycházející hlavně z mocenského centra KSČ.“¹⁵ Kaplan skutečně prostřednictvím archivního materiálu předurčil svůj výzkum zaměřením se na pohled komunistické moci, tj. pohled shora. Nelze však Karlu Kaplanovi vyčítat, že v prvním vydání své knihy z roku 1993 využil pouze pramenů státní provenience, a to z nejvyšších příček mocenské struktury. Jiné možnosti archivního výzkumu týkajícího se struktur níže postavených společenských aktérů jako jsou archiválie ve fondech ONV a KNV, tj. zprávy okresních a krajských církevních tajemníků, nebyly v první polovině devadesátých let zpřístupněny.

Novější relevantní literatura pochází především od Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše, kteří se věnovali římsko-katolické církvi v Československu mezi lety 1945–1989.¹⁶ Zvolili si širší časový záběr a štědrý počet stran, díky čemuž jejich kniha obsahuje i problematiku katolického exilu, jednotlivých osobností církve, ženské spirituality, změny mentalit, druhého vatikánského koncilu a reflexe zkušenosti českého katolicismu. Jaroslav Cuhra se věnoval ve své studii konkrétnímu tématu, tj. pojetí komunistické výchovy v Československu,¹⁷ které souvisí i s tématem ženských řeholí a zrušení jejich škol a také monopolizaci výchovy mládeže státem.

Předmětem zájmu Stanislavy Vodičkové, který se týkal výzkumu vztahu komunistického režimu a římskokatolické církve prostřednictvím životního příběhu konkrétního církevního představitele, je kniha o arcibiskupu Josefu Beranovi.¹⁸ Ve své knize aplikoval Michal Sklenář metody biografie, mikrohistorie a sociálně-historické analýzy, když provázal osud kněze Václava Boštíka, příběh farnosti Ústí nad Orlicí a dějiny římskokatolické církve.¹⁹ Sklenářovou prací se autorka inspirovala v metodě mikrosondy, když částečně zpracovala i pohled novoměstských farních kněží, kteří se určitým způsobem vyjadřovali k praxi provádění křtů v nemocnici a k situaci řeholních ošetřovatelek.

Téma činnosti řeholnic v československých nemocnicích je částečně zpracováno v knize Zdeňka Demela,²⁰ který pojednává o církevních tajemnicích, jejichž agenda spočívala mimo jiné ve sledování řádových sester na území, které okresní či krajské církevní tajemníci spravovali, a o podávání zpráv o činnosti řeholnic. V tomto případě jde však spíše o okrajové

¹⁵ PÁCHA, *Možnosti*, s. 353.

¹⁶ BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, 2007.

¹⁷ CUHRA, Jaroslav a kol. *Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948-1989. Česká společnost po roce 1945*, Svazek 15, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2020.

¹⁸ VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana*, 2. vydání, Brno, 2018.

¹⁹ SKLENÁŘ, Michal. *Děkan Václav Boštík: farnost v Ústí nad Orlicí mezi lety 1927 a 1963 jako obraz dějin římskokatolické církve*, Praha, 2019.

²⁰ DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti římskokatolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, 2008.

téma, jedno z mnoha, na které se okresní církevní tajemník zaměřoval, protože netvořilo hlavní jádro jeho činnosti a nutně ani nemusely v „jeho“ okrese řeholnice působit.

Podnětně s novým pohledem na vybrané téma zachycuje období komunismu a působení římskokatolické církve ve druhé polovině 20. století kniha Jiřího Hanuše a dalších autorů s názvem *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*.²¹ Ta se ve svém trojím rozdělení zabývá teoretickými přístupy, jak nahlížet vztah totalitních režimů a církví působících na území konkrétního státu ve sledovaném období, následně problematikou působení římskokatolické církve v českých zemích během nacismu a komunismu a naposledy reflektuje proměny totalitních a autoritativních režimů a pád komunismu nejen v Československu, ale také v kontextu středoevropského prostoru. Ukotvení církevních dějin v historiografii je zpracováno v edici s názvem *Eseje o povaze církevních dějin*,²² v níž se autoři zamýšlí nad otázkami, co lze nazvat církevními dějinami, zda je lze řadit mezi metodologická východiska při výzkumu minulosti, jaké je postavení církevních dějin v rámci historických oborů a jak mohou bádání o minulosti obohatit.

Výzkum problematiky ženských řeholních společenství a komunistického režimu v druhé polovině 20. století si žádá využít interdisciplinárního výzkumu, a tedy právních dějin, dějin lékařství a dějin církve, resp. historii jednotlivých řeholních společenství. Z oblasti dějin práva lze zmínit obecněji zaměřenou literaturu, např. *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*²³ Karla Malého a Ladislava Soukupa a dále především článek s názvem *Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950* Jiřího Rajmunda Tretery.²⁴ Od téhož autora lze také zmínit studii *Zákony o církvích ze 14. října 1949 a likvidace autonomie církví v Československu v letech 1948–1950*.²⁵ Z dobových publikací lze využít brožuru pojmenovanou jako *Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v Československé socialistické republice*,²⁶ která byla vydána roku 1962 a zahrnuje i směrnici z roku 1952 týkající se křtů a směrnici z roku 1956 týkající se ostatních svátostí a bohoslužeb prováděných v prostředí nemocnice. Z oblasti dějin lékařství pracovala autorka především s novým svazkem nazvaným *Lékařství* z edice *Velké dějiny zemí Koruny české*, který vyšel v roce 2023.²⁷ Dále

²¹ HANUŠ, Jiří, FIALA, Petr (ed.). *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno, 2001.

²² HANUŠ, Jiří. *Eseje o povaze církevních dějin*, Brno, 2012.

²³ MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*, Praha, 2004.

²⁴ TRETERA, Jiří Rajmund. *Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950*. In: HANUŠ Jiří, STRÍBRNÝ Jiří. *Stát a církev v roce 1950*, Brno, 2000.

²⁵ TRETERA, J. R. *Zákony o církvích ze 14. října 1949 a likvidace autonomie církví v Československu v letech 1948-1950*, s. 69, In: *Revue církevního práva*, Praha, roč. 21, č. 2, 2015, s. 69-85.

²⁶ *Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v Československé socialistické republice*, Praha, 1962.

²⁷ ANDĚL, Michal, ČERNÝ, Karel, DIVIŠOVÁ, Bohdana, HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, KRÍŽOVÁ, Eva a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české – Lékařství*, Praha, 2023.

byly využity pasáže z publikace *Dějiny lékařství v českých zemích*²⁸ od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové a také Svobodného článek *Zdraví lidu – základ budování. Propagace socialistického zdravotnictví v rámci komunistické propagandy let 1945–1952*.²⁹

V neposlední řadě je pro specifické téma diplomové práce také nutno pracovat s literaturou zabývající se řeholními dějinami. Konkrétně byly vybrány vydané publikace, v nichž autorky vycházely z kronik ženských řeholních společenství, a to *Dějiny konventu alžbětinek v Praze. 300 let od jejich příchodu do Prahy*³⁰ od Jitky Křečkové a Hedviky Kuchařové a *Skrze kříž ke světlu. Česká provincie Milosrdných sester sv. Kříže, Kronika 1948–2000*³¹ od Pavly Křivánkové, která je členkou této kongregace. Dějiny sester boromejek a jejich nemocnice nebyly zatím vydány v žádné ucelené odborné monografii. Zatím se jejich historií zabývaly studentské závěrečné práce či dílčí studie, které v různém časovém vymezení zahrnují jejich působení v českých zemích od třicátých let 19. století do roku 1989 až téměř do současnosti. Samy boromejky popsaly své moderní dějiny ve své řeholní kronice z pohledu pražského sídla kongregace. Autorka pracovala především s devátým a desátým dílem kroniky, které vypovídají o letech 1945 až 1947 a 1948 až 1952.³²

V roce 2023, kdy sestry boromejky slavily třicáté výročí (1993-2023) znovupředání nemocnice pod Petřínem do jejich správy, vyšel zásluhou SM Veritas Holíkové bulletin, jehož první část³³ se týká historie nemocnice před rokem 1989. Bulletin shrnuje informace o osudu pražských boromejek nejen po roce 1948, ale obsahuje také vzpomínky pamětníků na dobu padesátých let. Z uvedeného je zřejmé, že řeholní problematiku zpracovávají členky či členové konkrétního řeholního společenství, nebo věřící historici a badatelé, kteří mají k danému tématu osobní vztah. Zde je možné poukázat na promyšlení otázek, které vznesl František X. Halas³⁴ ve výše zmíněné publikaci *Eseje o povaze církevních dějin*. Jakým způsobem budou přistupovat k tématům z oblasti církevních dějin osoby praktikující svou víru, tj. laici, anebo osoby zasvěcené řeholnímu či kněžskému životu, které mohou být ovlivněni svou vlastní praktickou

²⁸ SVOBODNÝ, Petr, Ludmila HLAVÁČKOVÁ. *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, 2004.

²⁹ SVOBODNÝ, Petr. „Zdraví lidu – základ budování“. *Propagace socialistického zdravotnictví v rámci komunistické propagandy let 1945–1952*. In: *Dějiny a současnost*, Praha, roč. 26, č. 1, 2004, s. 22.

³⁰ KŘEČKOVÁ, Jitka, KUCHAROVÁ, Hedvika. *Dějiny konventu alžbětinek v Praze. 300 let od jejich příchodu do Prahy*, Praha, 2020.

³¹ KŘIVÁNKOVÁ, Pavla. *Skrze kříž ke světlu. Česká provincie Milosrdných sester sv. Kříže, Kronika 1948–2000*, Olomouc, 2004.

³² Soukromý archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze (dále Soukromý archiv KMSKB), Kronika Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského (dále jen Kronika), kniha A, díl X., 1948–1952; Kniha CH, díl IX, 1945-1948; Kniha C, díl XII, 1958-1967.

³³ HOLÍKOVÁ, Marie Veritas. *BULLETIN ke 30. výročí znovupředání nemocnice 1993–2023. Nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze*, Praha, 2023.

³⁴ Srov. HALAS, František X. *Esej o povaze církevních dějin*, s. 35-47. In HANUŠ, Jiří. *Eseje o povaze církevních dějin*, Brno, 2012.

zkušeností, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu? Halas se také zamýšlí nad tím, jak k tématu budou přistupovat osoby, které nemají s křesťanstvím žádné zkušenosti, nejsou praktikujícími křesťany a nejsou členy žádné církve. Jak se budou lišit výstupy jejich výzkumu a na jaká dílčí témata v rámci církevních dějin budou dávat důraz?³⁵

³⁵ Tamtéž, s. 46.

3. Charakteristika pramenů

V rámci diplomové práce byly vzájemně konfrontovány tři typy pramenů. Jde o prameny státní provenience (zprávy okresních a krajských církevních tajemníků, nařízení vydaná SÚC a ministerstvy), prameny z obecně církevního a specificky řeholního prostředí (dokumenty biskupské konzistoře, řeholní a farní kroniky, osobní dokumentace sester) a prameny ze zdravotnického prostředí nemocnic (služební řády, vzpomínky a vyjádření lékařů, další dokumenty vzniklé v nemocnicích). V rámci archiválií ze státní provenience autorka pracovala především s fondy okresních národních výborů, a to primárně s fondy ONV Český Brod (SOkA Kolín), ONV Most (SOA Litoměřice) a ONV Žďár nad Sázavou (SOkA Žďár nad Sázavou) a v té souvislosti i s KNV Jihlava (MZA Brno). Další ONV v Liberci a Uherském Hradišti jsou zmíněny pouze pro to, že s nimi komunikovala představená boromejek SM Bohumila Langrová v rámci jednání o nacionálně německých členkách kongregace a je o nich zmínka v její osobní dokumentaci.

Autorka diplomové práce analyzovala jak archivní prameny a sekundární literaturu autorů a autorek z prostředí římskokatolické církve i mimo ni, tak archivní prameny ze státní provenience, které pochází z pera komunistických úředníků, především církevních tajemníků. Podle toho, z jaké skupiny autor pocházel, bude daný pramen myšlenkově ovlivněn. Je tedy třeba přistupovat k oběma typům archivních materiálů s vědomím ideového zabarvení. V případě zpráv sepsaných církevními tajemníky lze pojmenovat zabarvení jako ideologické. Oba typy pramenů obsahují určitý pochopitelně jiný étos, který je utvářen rozdílnými faktory. Řeholní prameny obsahují specifický náboženský étos, jenž zachycuje prožívání víry řádových sester, které se danými citáty z písmo, citacemi autorů duchovní literatury a jiných náboženských textů povzbuzují v období perzekuce k síle. Je to tedy étos s pozitivními důsledky do života řeholnic. Nejde rozhodně o žádnou evangelizaci, protože např. řeholní kroniky byly soukromé a měly sloužit pouze k účelům daného řádu. Na rozdíl od hlášení církevních tajemníků, která přinesla negativní důsledky, jak jednotlivým řeholnicím, tak byla zároveň destruktivní pro celé komunity sester.

3.1. Prameny státní provenience z pera církevních tajemníků

Další závažnou část výzkumu by tvořila analýza fondů ONV, v nichž se nachází různé rozsáhlý konvolut zpráv kompetencí církevních tajemníků. Lze se ptát na otázky, jakým způsobem byl církevní tajemník vybírán, z jakého sociálního prostředí pocházel, proč zrovna on byl kvalifikován pro danou funkci? S tím souvisí otázka, jaký měl vztah k církvi a jestli byl i on v průběhu svého života aktivním či pasivním členem církve, případně, zda z církve

vystoupil. Na tyto otázky však nelze odpovědět, protože výzkum zpráv OCT je zaměřen na to, jak OCT sledoval církev, ne na otázku, kým byl, o čemž jeho hlášení přímo nevypovídají.

Z analýzy archivních materiálů pocházející z úřadů OCT však lze odhadnout, že po únoru 1948 a v padesátých letech probíhala podobným způsobem kvalifikace a specializace pracovníků v úřadech jako na jiných místech státního aparátu nebo v odvětvích průmyslu nebo v bezpečnostním aparátu. Nejprve byly úřady na lokální úrovni obsazovány „nekvalifikovanými“ občany, míněno těmi, kteří pravděpodobně do té doby nevykonávali podobnou funkci, ale za to byli politicky uvědomělými členy KSČ. Tento předpoklad vychází z potřeby OCT zmapovat si, jakou agendu bude konkrétně obstarávat, jak velký je jeho svěřený okres, kolik farností se v jeho okrese nachází, a s jakými církevními aktivitami se bude muset vypořádat. To vše je znát z prvních hlášení OCT na krajský národní výbor do rukou KCT. Odhad počáteční nekvalifikovanosti tohoto úředníka pochází i ze stylistických a gramatických chyb, které se v hlášeních nachází. Postupně se však OCT buď kvalifikoval, tj. seznámil se s vedením své agendy a získal více zkušeností s církevní problematikou, anebo přišel na jeho místo jiný kvalifikovanější pracovník. Záleželo na způsobu, jakým se OCT rozhodl svůj úřad vykonávat, což přímo souviselo s povolováním a zakazováním církevních aktivit a v kontextu této diplomové práce se zásahy do komunit řeholních ošetřovatelek v nemocnicích. Svá hlášení nejprve OCT sepisovali a zasílali jednou týdně, poté jednou měsíčně, a nakonec jednou za tři měsíce.

O archivních pramenech vytvořených církevními tajemníky lze konstatovat, že jde o archiválie, jejichž autor se vyjadřuje politickým jazykem a používá odlišnou terminologii, než jakou obsahují prameny církevní provenience. Pokud jde o řeholnice v nemocnicích, OCT se zajímal především o vliv jejich víry na pacienty, praktikování a šíření víry, vystoupení řeholnic z řádu a návrat do občanského života. Když řeholnice odmítly přijmout státní platy nebo se odmítly účastnit politických školení z náboženských důvodů, pro OCT šlo o politický odpor proti režimu a KSČ. Samotný nezájem sester o politické rozhovory byl vnímán jako výstup proti lidově demokratickému zřízení. Proto se přímo nezabýval tím, do jaké míry byla nebo nebyla jejich odborná ošetrovatelská péče kvalifikovaná a kvalitní. Argument nekvalitní péče, která neodpovídá dobovým moderním trendům v lékařství, používal především tehdy, když se pokoušel řádové sestry z nemocnice odstranit. Proti tomu však svědčil argument lékařů, kteří naopak uvažovali o sestrách jako o kvalitních ošetrovatelkách s mnoha praktickými zkušenostmi.

3.2. Prameny církevní provenience z biskupské konzistoře a z pera farních kněží a řeholnic

Druhou skupinou jsou prameny církevní provenience. V tomto případě jde o archivní materiál z Diecézního archivu Biskupství brněnského v Rajhradě (fondy biskupská konzistoř a biskupský ordinariát), ze soukromých archivů Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze a Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže v Kroměříži (řeholní kroniky, osobní dokumentace řeholnic ve vedení kongregace, úřední materiály z jednání a komunikace nejen se státními institucemi) a dokumenty farnosti Nové Město na Moravě. V archivu brněnského biskupství procházela autorka především archiválie týkající se jednotlivých ženských řeholních společenství. Ve fondech se většinou nacházela oznámení o smrti matky představené a volbě nové představené. Dále se ve fondech nacházela např. komunikace řeholnic s biskupstvím ohledně stavby nových řádových domů.

V archivu farnosti Nové Město na Moravě se nachází především farní kronika, a pokud se týká fondu farnosti v diecézním archivu v Rajhradě mezi lety 1794-1950 a 1950-1990 pro dřívější období v něm lze najít informace o ustavení kněží v novoměstské farnosti, posvěcení nemocniční kaple sv. Kříže a vybudování křížové cesty v kapli. Poté se tam nachází informace o konání evangelických bohoslužeb v lékařské sborově v nemocnici, ustavení duchovní správy a zpovědníka sester v nemocnici. Fond obsahuje také několik krátkých zpráv týkajících se vztahu s evangelíky a žádosti místního kněze o fakultu pro sloužení večerních bohoslužeb. Také se zde nachází žádost novoměstského kněze o povolení křtu dětí narozených v nemocnici v tamější kapli, informace o průběhu udělování svátostí, tj. svaté přijímání, svatá zpověď, svátost pomazání nemocných, křty dětí nekatolíků, finanční záležitosti farnosti, sdělení o výpomoci faráře během velikonočních svátků nebo opravy farního kostela.

3.2.1. Soukromé archivy řeholních společenství a řeholní kroniky

Samostatnou kapitolou by byly soukromé archivy ženských řeholních společenství a jejich kroniky. Pokud řeholnice neodevzdaly své archivy do státních institucí, např. do Národního archivu v Praze nebo Moravského zemského archivu v Brně jako sestry alžbětinky, stále mají své archiválie ve svých řádových domech, resp. v mateřských kláštorech jako pražské boromejky nebo kroměřížské křížové sestry. V tomto případě záleží na vnitřních zvyklostech kongregace, zda umožňují badatelům přístup do svých archivů. Není obecným pravidlem, že jsou řeholní archivy vždy zájemcům o církevní témata otevřeny. Záleží na míře, s jakou jsou archiválie zpracovány, na správce archivu a v první řadě na vůli představené. Obezřetnost, se kterou rozhodují dané řeholní instituce, zda své archivy zpřístupní, je v církevním prostředí obecně rozšířenou tendencí, a to především v případě, když jde o období moderních a

soudobých dějin. Pražské boromejky jsou proto výjimkou.³⁶ Autorka diplomové práce mohla v jejich archivu, který má na starosti SM Fidelis Sedláková, bádát bez sebemenšího problému. S Milosrdnými sestrami sv. Kříže komunikovala autorka této práce e-mailem, konkrétně se SM Janou Petrášovou, která zaslala krátký text vycházející z kroniky novoměstských řádových ošetrovatelek. Poskytnutí dalších dokumentů již autorce nebylo umožněno, protože šlo o interní dokumenty, se kterými se postupně seznamují i samotné kandidátky na vstup do kongregace a novicky. Přístupnost řeholního archivu je dána také otevřeností, resp. uzavřeností řádu vůči laickému světu.

Řeholní kronika je mnohvrstevnatým archivním pramenem, jenž obsahuje prvky ego-dokumentu, literárního pramene i úřední části. Kroniky ženských řeholních společenství vzniklé v moderní době nejsou určeny veřejnosti, a mají proto soukromou povahu, jsou zaměřeny dovnitř kongregace.³⁷ Důležitou souvislostí je i fakt, že zaměření kongregací na život ve prospěch druhých „nepřeje psaným textům intimní povahy, [...]“³⁸ V kronikách lze zahlédnout myšlenkový svět autorek, který lze pojmenovat i jako duševní, duchovní či vnitřní.³⁹ Autorkou kroniky bývá buď generální představená jako je tomu u sester boromejek, anebo řeholnice, které se přímo účastnily zmiňovaných událostí v rámci filiálních domů a společenství působících v lokálních nemocnicích (Český Brod, Nové Město na Moravě). Do kroniky boromejek byly ještě zahrnuty vzpomínky dalších sester, které působily v mateřském klášteře v době, když byla tehdejší generální představená SM Bohumila Langrová zatčena (leden 1952) a vězněna. Ta se snažila zpětně v sedmdesátých letech jednotlivé události z padesátých let sepsat, informace logicky skládat za sebe, třídit je a uvedený děj komentovat. Také nechala promlouvat úřední dokumenty z padesátých let, které vypovídaly o dobové realitě přístupu státních úřadů k ženským řeholím. Generální představená tak zobrazila dobovou skutečnost, aby zachytila i pro další generaci řeholnic, co kongregace během období nesvobody prožívala.

Řeholní kroniku lze částečně pokládat za pramen úřední provenience a lze na ni taktéž nahlížet prostřednictvím pamětní charakteristiky, protože řeholnice zaznamenaly sepsané informace pro budoucí generace sester, kronika vznikla z vnitřních potřeb kongregace, řeholnice se potřebovaly vyrovnat s komunistickou perzekucí. Kronika je zaměřena dovnitř sesterského společenství a má tedy vnitroinstitucionální kontext. V kronice byla zachycena i

³⁶ ŠTROFOVÁ, Kateřina. „Musíme láskou obejmout i tuto těžkou dobu...“ *Reflexe témat z celokongregační kroniky sester boromejek z let 1948 až 1952*. In *Historie – Otázky – Problémy*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, roč. 14, č. 2, Praha, 2022, s. 57.

³⁷ Tamtéž, s. 58.

³⁸ HÜBNEROVÁ, Benedicta OP. *Vzory svatosti v České kongregaci sester dominikánek 1889-1900*. In *Salve: Revue pro teologii, duchovní život a kulturu*, roč. 32, č. 4, Praha, 2022, s. 139.

³⁹ Tamtéž.

komunikace se státními úřady, která skýtá pohled na dobový právní vztah kongregace a informuje také o tehdejší politickém a církevním kontextu.⁴⁰ Dále bývají velmi často v celokongregační kronice zaevidovány počty filiálních domů, ve kterých řeholnice působily a odkud musely odejít, dále informace o centralizovaných, odsouzených a vězňených řeholnicích a rozsáhlé množství hospodářských údajů týkajících se centra kongregace, tj. mateřského kláštera. Kromě úředních dokumentů jsou v kronice opsány např. i novinové články z komunistického tisku či přepisy jednání s konkrétními představiteli režimu. Tato praxe, kdy se do textu kroniky opisovaly další dokumenty, je běžnou záležitostí i pro předmoderní období.⁴¹

Kronika řeholního společenství může mít tři roviny: duchovní (citáty z Bible, beletristické nábožensky laděné texty, poezie s křesťanskými motivy), kulturně historickou (předávání křesťanských prvků v rámci komunity a generací řeholnic) a je také svědectvím o totalitě.⁴² Všechny řeholní kronikářské záznamy zpracované v této diplomové práci jsou prameny, které vznikly před druhým vatikánským koncilem (1962-1965), jenž přinesl ženskému zasvěcenému životu množství změn. Kroniky z druhé poloviny čtyřicátých a první poloviny padesátých let jsou tak dobovým předkoncilním vyobrazením řeholního života v ženských řádech, kongregací a konventech. Řádové kroniky lze nahlédnout taktéž prostřednictvím perspektivy „malých“ a „velkých“ dějin, které se týkají nejen dané kongregace, ale také celé římskokatolické církve. Z kroniky sester boromejek lze v rámci „malých“ dějin zmínit např. prožívání Vánoc v rámci komunity řeholnic, život v internaci po nuceném odchodu z mateřského kláštera, správně administrativní přesuny provincií, anebo oslavu výročí založení kongregace v červnu 1952. V rámci „velkých“ dějin jde o vyhlášení dogmatu o Nanebevzetí Panny Marie v roce 1950 a Milostivého léta papežem Piem XII. v roce 1954.⁴³

Kronika se dotýká také politických dějin, díky čemuž lze konstatovat, že sestry boromejky nejsou pouze uzavřeny veřejnosti a bez zájmu o politické dění, ale aktivně se zajímají, jak se vyvíjí svět za klášterními zdmi. Konkrétně jde o potýkání státu a církve po únoru 1948, jednání komunistických představitelů či státních úřadů s nejvyššími církevními představiteli a v neposlední řadě také s představenými řádů a kongregací. V kronikářských zápisech lze najít i zmínky o tom, že probíhá „studená hospodářská válka velmocí.“⁴⁴ Podobně jako kroniky ženských řeholních společenství pocházejí z různých míst, tj. mateřského

⁴⁰ ŠTROFOVÁ, „*Musíme láskou [...]*“, s. 58.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž, s. 61.

⁴³ Tamtéž, s. 61-62.

⁴⁴ Tamtéž, s. 63.

klášterního centra kongregace nebo filiálního domu (nemocnice, školy, sociální ústavy), je i paměť kongregace víceúrovňová. Jde o úroveň všeobecnou, tj. celokongregační a o úroveň filiální, které,⁴⁵ ač byly řeholnice od sebe násilně odděleny, existovaly i nadále v myslích řádových sester. Tím byly řeholnice pomyslně stále navázány na sebe. Z archivních pramenů pocházejících z řeholního prostředí byla v diplomové práci zpracována i osobní dokumentace představené boromejek SM Bohumily Langrové, která obsahuje dokumenty týkající se komunikace s vyššími státními úřady a s úřady na lokální úrovni z let 1945 až do počátku padesátých let.

3.3. Prameny z nemocničního prostředí

Třetí a poslední skupinou jsou prameny pocházející z nemocničního prostředí. V předkládané diplomové práci autorka zpracovala především fond OÚNZ Žďár nad Sázavou, Nemocnice Nové Město na Moravě ze SOkA Žďár nad Sázavou a také materiály z archivu nemocnice v Novém Městě na Moravě. Jde o zdravotnicko-administrativní texty týkající se převážně zabezpečení bezproblémového chodu nemocnice a péče o pacienty. Dále fondy obsahují např. služební řád, resp. pravidla, která stanovují, jak má při péči o pacienty postupovat primární lékař (primář), sekundární lékař (sekundář), ošetřovatelky a další personál nemocnice. Částečně byly zpracovány vzpomínky jednoho z primářů pracujícího v pražské nemocnici boromejek.

⁴⁵ Tamtéž.

2. Metodologická východiska

Z metodologického hlediska byla v diplomové práci využita kombinace několik metod. Na první místě autorka nahlížela na dané téma metodou mikrosondy, kdy se na konkrétní nemocnice v Praze, Českém Brodě, Novém Městě na Moravě a Mostě rozhodla aplikovat mikrohistorickou metodu. Ta napomohla zmapovat prostor nemocnic, v nichž pracovaly řádové ošetřovatelky, a především vztahy několika sociálně-profesních skupin, které ve specifickém nemocničním prostoru působily společně, vedle sebe, ale někdy také proti sobě. Také bylo v některých případech možné analyzovat i prostředí v rámci lokálních míst, v nichž řeholnice žily, tj. aktivity místního kněze, setkávání s věřícími ve městě při náboženských slavnostech nebo setkávání řeholnic s knězem a věřícími v nemocnici. Autorka analyzovala vztahy na úrovni daného místa (nemocnice, klášter, město) a sociální i pracovní vazby na pracovišti (řeholnice, kněží, lékaři, laické zdravotní sestry, pacienti, církevní tajemník, vedení nemocnice).

Metoda mikrosondy však nemohla být aplikována zcela a výlučně, protože se během výzkumu archivních pramenů ukázalo, že chybí některé typy pramenů, a proto výzkum stejných aspektů v rámci zvolených nemocnic nebyl rovnoměrný. To znamená, že pokud byl k dispozici určitý typ pramene pro pražskou nemocnici boromejek, nebylo možné použít ten samý typ pro mosteckou či novoměstskou nemocnici. Pokud měla autorka k dispozici bohaté zprávy okresního církevního tajemníka v Českém Brodě a Novém Městě na Moravě, neměla tyto zprávy o nemocnici v Mostě a nedopátrala se ani informací, že by církevní tajemník ze středočeského krajského národního výboru sledoval nemocnici boromejek pod Petřínem. Autorka měla k dispozici dvě části celokongregační kroniky sester boromejek z let 1945-1948 a 1948-1952, nedostalo se jí však celé původní kroniky Milosrdných sester sv. Kříže z novoměstské nemocnice, získala pouze jednu stranu zkráceného textu vycházejícího z kronikářských zápisů. U sester alžbětinek autorka vycházela pouze z vydané sekundární literatury, protože neměla k dispozici ani hlášení církevního tajemníka, ani nemohla nahlédnout do původní řeholní kroniky. Problematictější výzkum u alžbětinek souvisí především s tím, že alžbětinky utrpěly během tří poválečných let i během období komunismu velké personální i majetkové ztráty, které po roce 1989 znamenaly složitý a téměř nemožný návrat. Historická paměť v rozehnaném konventu pražských alžbětinek tedy pravděpodobně nebyla udržována systematicky jako u sester boromejek. Rozdílem mezi těmito dvěma ženskými řeholními společenstvími je taktéž rozdílný typ církevní instituce, tedy kongregace u boromejek a konvent u alžbětinek, jenž komunistický režim dokázal rozehnat právě kvůli odlišnému způsobu života důsledněji, než k tomu došlo u boromejských komunit.

Zadruhé byla použita komparativní metoda, kdy autorka porovnávala strategie, které si řeholnice zvolily pro vyrovnání se s novou situací v nemocnicích po únoru 1948 a především pro jednání s církevním tajemníkem. Taktéž se v diplomové práci zaměřila na přístup tří ženských kongregací k opakujícím se tématům, o nichž se s nimi církevní tajemník pokoušel jednat. Zatřetí bylo nutno zvolit také analytickou a hermeneutickou interpretační metodu, jak vůči pramenům z církevního prostředí, tak těm ze státní proveniencce, protože archivní dokumenty vznikaly v určitém dobovém kontextu a jejich autoři a autorky využívali specifického ideologického nebo církevního jazyka. Dobová sdělení byla tedy interpretována v kontextu období, kdy vznikala. K tomu bylo potřeba i předporozumění nabyté z odborné literatury a předchozího výzkumu. Pro porozumění dobovým textům bylo nutné analyzovat, co chtěli autor či autorka svými konkrétními vyjádřeními sdělit, z jaké pozice své texty vytvářeli, komu své texty směřovali a jakou terminologii použili.

Nakonec se autorka musela vyrovnat s dvěma podstatnými oblastmi historického bádání, jimiž jsou politické a církevní dějiny. Obě tato zaměření, které využívají ve výzkumu rozdílného přístupu, byly nahlíženy jako stejně legitimní. Od sedmdesátých let 20. století se objevila nová koncepce politických dějin odlišující se od původního tradičního politického dějepisectví, a to moderní politické dějepisectví. Nová koncepce zdůraznila více badatelských otázek a širší výběr pramenů, než tomu bylo ve starším tradičnějším směru. Moderní politické dějiny se zaměřují na vazby mezi politickou, společenskou a hospodářskou situací.⁴⁶ Nová koncepce požaduje výzkum nejen pramenů úřední povahy, ale i pramenů, které vznikly ze spolkové činnosti, z činností odborů, politických stran a zájmových organizací.⁴⁷ V případě předkládané diplomové práce jde tedy nejen o archivní materiál vzniklý na nejvyšší státní úrovni, např. ve Státním úřadu pro věci církevní, ale především o agendu okresních církevních tajemníků.

Církevními dějinami se lze zabývat jako jedním z projevů života v historii lidstva. Z této oblasti, která se pohybuje na hranici teologie, sociálních a kulturních dějin a dějin umění,⁴⁸ si autorka vypůjčila tázání se po proměnách konkrétní struktury církve,⁴⁹ tj. ženských řeholních společenství během prvního desetiletí komunistického režimu, pod administrativním tlakem a perzekucí. Dále se nabízejí badatelské otázky dotazující se na vztah státu a církve, resp. řeholních kongregací v určitém období, role církevních institucí v životě společnosti⁵⁰ nebo

⁴⁶ DVORŇÁK, Tomáš, BOROVSÝ, Tomáš. *Úvod do studia dějepisu*, Brno, 2014, s. 75.

⁴⁷ Tamtéž, s. 76.

⁴⁸ Tamtéž, s. 82.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž, s. 83.

změnu společenské pozice náboženských komunit.⁵¹ Autorka ve své práci využila archivních pramenů pocházejících spíše z nižších instancí církevní hierarchie, tj. dokumenty biskupské konzistoře, a především archiválie ženských řeholních společenství.

⁵¹ Tamtéž.

4. Komunistický režim a římskokatolická církev v Československu po únoru 1948

Předností římskokatolické církve v Československu bylo v poválečné době několik. Jednou z nich se stal především mezinárodní kontext katolicismu, mnohost církevních společenství s rozličnými spiritualitami a také to, že byla největší církví na území Československa. Proto se proticírkevní propaganda snažila zdiskreditovat nejvyšší úroveň církevní hierarchie, osobu papeže Pia XII., papežského vyslance v Praze, mons. Saveria Rittera, arcibiskupa pražského Josefa Berana. Obecně se komunističtí představitelé pokoušeli zamezit vatikánské politice, která vycházela ze zahraničního centra církve v Římě a měla ke komunismu jasný odmítavý postoj, aby ovlivňovala československé katolíky. Lze zmínit vykonstruované politické procesy proti představitelům církve a laickým věřícím, kteří byli nazýváni špióny Vatikánu a zrádci. Předností katolicismu byla také jeho názorová rozmanitost, ať už se jednalo o samotné biskupy nebo o představitele řádů, kongregací a konventů, katolických spolků, aktivní působení jednotlivých kněží, aktivity laiků v rámci farností a působení společensky vlivných katolických intelektuálů. Jednoznačně formulovaná nauka církve se stala tmelícím prvkem, podle něhož se mohli katolíci orientovat v případě sporných otázek. Ve čtyřicátých a padesátých letech byla požadována od laiků i zasvěcených osob také církevní disciplína a poslušnost, která pomohla po určitou dobu zamezit pronikání státních úředníků dovnitř církevních společenství.

Navzdory jediné uznávané materiální marxisticko-leninské ideologii si církev i nadále udržela jako svou nauku katolickou teologickou antropologii, ve které má člověk nezastupitelnou a neopominutelnou důstojnost v každé situaci,⁵² kterou komunisté zcela popřeli, když perzekuovali své odpůrce. Navíc šlo o jednu z prvních oblastí, tj. školství a šíření věrouky k mladé generaci, na kterou se komunistický režim zaměřil, když v roce 1949 uzavřel většinu církevní škol. Podřídit si římskokatolickou církev činilo komunistickému státu problematické především její hierarchické uspořádání a poslušnost biskupů k arcibiskupovi a kněží k biskupům.⁵³ Cílem proticírkevní politiky státu proto bylo nejprve izolovat biskupy s vlivem na kněze a dosadit na biskupství státní zmocněnce, poté se vypořádat s kněžským klérem, a nakonec se stát zaměřil i na představitele a představitelky řádů. To vše umožnilo s církví manipulovat, ovládnout ji nejprve shora a zvnějšku a později částečně i zevnitř.⁵⁴

⁵² FIALA, HANUŠ, s. 24-25.

⁵³ Srov. RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*, Praha, 2020, s. 117.

⁵⁴ FIALA, HANUŠ, s. 24-25.

Komunisté na vedoucích pozicích si v poválečných letech uvědomovali společensko-politický vliv římskokatolické církve, který vyplýval mimo jiné i z všeobecného povědomí o aktivní podpoře protinacistického odboje a vězněných církevních představitelích. Ač se církev těšila po válce velkému počtu členů,⁵⁵ a to i mezi komunisty, nezanedbatelné množství tvořili právě matrikoví členové. Zpočátku KSČ zvolila vyjednávání, aby nabyla zdánlivě dobrovolné loajality církve a následně si ji mohla podmanit. Podobně jako se v komunistickém vedení objevily zpočátku různé názory na potýkání se s církví, které nakonec vyústily k příklonu většiny komunistických funkcionářů k otevřenému konfliktu, i církevní představitelé měli nejprve rozdílná stanoviska. Arcibiskup Josef Beran (internován mezi lety 1949 až 1963)⁵⁶ byl zastáncem odmítavého postoje k jakékoliv dohodě se státem, protože pro něj existovala hranice, za níž by už nemohla církev vykonávat své poslání, pokud by přistoupila na komunistické požadavky. Biskup Štěpán Trochta chtěl spíše vyjednávat, protože si uvědomoval, že otevřený střet by vedl k těžkým ztrátám církve. Trochta měl představu, že i za cenu velkých ústupků lze církev zachránit a převést ji přes toto nepříznivé, avšak přechodné období.⁵⁷

Definitivním přerušením všech jednání bylo nalezení odposlouchávacího zařízení na biskupské konferenci ve Starém Smokovci, která se konala 22. a 23. března 1949. Tato konference měla rozhodnout o závěrečném řešení, tj. jakým směrem se bude vztah mezi římskokatolickou církví a komunistickým režimem ubírat. Dohoda mezi církví a vládou se neuskutečnila a odhalení odposlouchávacího zařízení bylo pro církevní představitele důkazem o neupřímnosti vlády a urážkou biskupů. Postoje odpůrců dohody na obou stranách převážily a komunisté zvolili tvrdý proticírkevní postup. Ten byl oficiálně schválen již v dubnu 1949 předsednictvem KSČ a tato změna tzv. církevní politiky byla pojata jako „ucelený systém opatření, promyšlený a vytvářený na základě rozborů; jednotlivá opatření se vzájemně prolínala, byla svázána v jednotný celek, jehož účelem bylo bezvýhradně podřídit katolickou církev režimu, přeměnit ji v poslušný nástroj moci a zlomit její dosavadní vliv ve společnosti.“⁵⁸ Tento systém vytvářela, zastřešovala a koordinovala církevní komise ÚV KSČ, tzv. Církevní šestka, která se scházela mezi dubnem 1949 a březnem 1950.

Komunisté zvolili pro perzekuci církve různé způsoby mocensko-administrativních zásahů a zdánlivě legální cesty, jak církev ovládnout. Hlavními úkoly, které církevní komise ÚV KSČ vytyčila, bylo podrobit církev státnímu dohledu. Proto byly zřízeny dva státní církevní

⁵⁵ Například roku 1950 se k římsko- a řeckokatolické církvi hlásilo 8,94 milionu občanů, tj. 76,42% obyvatel tehdejšího Československa. Viz KAPLAN, s. 5.

⁵⁶ O dlouholeté internaci Josefa Berana viz VODIČKOVÁ, s. 231-313.

⁵⁷ Srov. BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 8.

⁵⁸ Tamtéž, s. 9.

úřady, tj. Státní úřad pro věci církevní (SÚC) a Slovenský úřad pro věci církevní,⁵⁹ dále církevní oddělení na národních výborech vedené církevními tajemníky a na biskupské konzistoře byly dosazeni státní zmocněnci. V říjnu 1949 byla také vydána série tzv. církevních zákonů. Jedním z nich byl založen právě Státní úřad pro věci církevní, který fakticky prováděl kontrolu nad činnostmi církví na území Čech, Moravy a Slezska. Dalším důležitým zákonem v rámci ovládnutí církve se stal zákon o hospodářském zabezpečení církví, který v podstatě z kněží učinil státní zaměstnance. Tímto postupem ztratily církevní instituce možnost zasahovat do platů kněží, kteří nově dostávali plat pouze ze státního rozpočtu.⁶⁰

Dalším způsobem, jakým vláda vyvíjela tlak na kněžský stav, bylo udělování tzv. státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti, kterým si fakticky stát podmaňoval jednotlivé kněží a tuto pravomoc zcela převzal od církevních institucí, tj. od biskupství. Pokud SÚC povolil k výkonu kněžského povolání danému duchovnímu odňal, jeho duchovenská činnost byla od té chvíle protizákonná, kněží byli za nedodržení zákazu vězněni. Původní záměr státu kontrolovat církve se změnil v převzetí dosud výlučných pravomocí církevních institucí. Státní úředníci se pokusili proniknout do církevní organizace a rozrušit její hierarchickou strukturu na všech úrovních od arcibiskupství až po jednotlivé komunity věřících ve farnostech.

V neposlední řadě se stala pro komunistický režim typickou i dlouhodobá taktika omezit církevní činnost na veřejnosti a zatlačit ji pouze do prostoru kostela, kde jediné se mohly konat náboženské obřady. Množství způsobů, kterými se snažily státní úřady dovést tato administrativní omezení k dokonalosti, bylo především na okresní a krajské úrovni značné. Kněží měli povinnost čtrnáct dní předem hlásit církevnímu tajemníkovi úmysl pořádat poutě, náboženská procesí, slavnosti a peněžní sbírky při bohoslužbách.⁶¹ Kněží museli zároveň žádat o povolení každé církevní události, která se konala ve veřejném prostoru. Strategii režimu bylo tyto akce povolovat v co nejmenší míře, zatlačit je pouze za zdi kostelů a postupně je zcela odstranit.⁶² Pokud církevní tajemník povolení neudělil, daná církevní slavnost se nekonala.

Jako „opium lidstva“ nazval náboženství už Karel Marx a komunisté toto přesvědčení následovali. Podle představy KSČ měli všichni českoslovenští občané přijmout filozofická, ekonomická a politologická východiska marxismu a stát se tak ateistou.⁶³ Státní moc si proto pro sebe zabrala i výchovu mládeže,⁶⁴ tzn. budoucí generace nových občanů, kteří budou

⁵⁹ Prvním předsedou Státního úřadu pro věci církevní se stal Alexej Čepička a předsedou Slovenského úřadu pro věci církevní Gustav Husák.

⁶⁰ BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN s. 9.

⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 9-10.

⁶² FIALA, HANUŠ, s. 105.

⁶³ RYCHLÍK, s. 117.

⁶⁴ Pro více viz CUHRA, s. 31-56.

podporovat život v socialismu a budou se podílet na jeho pokračování. Zavedeny byly také povinné občanské sňatky, které stát uznal jako jediné platné. Věřící učitelé byli ze státních škol donuceni odejít. Církevní školy⁶⁵ byly uzavřeny a výuka náboženství na školách omezována. Na rodiče, kteří posílali své děti do náboženství, bylo nahlíženo s podezřením. Matriky vedené církví byly farním úřadům odebrány a svěřeny národní výborům. Komunisté zrušili i kněžské semináře a nahradili je semináři státními, které však nedostaly povolení od Svatého stolce. Omezující zákazy se dotkly církevního tisku a kontrole podléhalo i množství, obsah a zaměření vydávaných tiskovin. Začal vycházet tzv. Věstník katolického duchovenstva, který nahradil texty zasílané kněžím biskupskými konzistory. Kromě úředních informací měl kněze, kteří však o něj nejevili přílišný zájem, i politicky vychovávat.⁶⁶

Tvrký přístup zvolila státní moc i k mužským řeholníkům, jejichž kláštery zlikvidovala, je samotné poslala do vězení či internovala a podobné osudy zasáhly i představitelky ženských řeholních společenství. Ty režim využíval jako lacinou pracovní sílu, internoval je a věznil. Již od srpna 1949 plánovalo předsednictvo ÚV KSČ rozsáhlou akci proti mužským řeholním řádům, tzv. Akci K (tj. Kláštery), která měla následovat po politickém procesu Machalka a spol. z března 1950. Politické procesy s představenými řádů měly sloužit jako legitimizace pro likvidaci mužských klášterů. Ze 13. na 14. dubna 1950 proběhla první etapa Akce K, při které příslušníci SNB, StB a Lidových milicí obsadili 75 českých a moravských klášterů. Druhá etapa poté proběhla 27. a 28. dubna 1950, kdy bezpečnostní složky obsadily 69 klášterů. Na Slovensku bylo v první etapě obsazeno 62 klášterů a v té druhé (3. až 4. května 1950) 13 klášterů. V obou etapách bylo v celém Československu zlikvidováno 219 řeholních domů a internováno 2376 řeholníků. Při Akci K bylo zasaženo i hospodářské a kulturní zázemí řeholních domů, došlo k poničení klášterních budov a pozemků, znehodnocení knihoven, poničení knih a uměleckých předmětů. Státní úřad pro věci církevní se pokoušel získat mezi řeholníky sympatizanty se státní církevní politikou, aby je mohl dosazovat na prázdné fary po internovaných či vězněných kněžích.⁶⁷

Ze soudních procesů vedených s představiteli mužských řádů lze vybrat dva hlavní monstrprocesy, tj. již zmíněný Machalka a spol. a Zela a spol. Na jaře 1950 se konal soudní proces s deseti představiteli mužských řeholních řádů, který byl nazván právě podle zatčeného

⁶⁵ Nejdříve byli do církevních škol dosazeni vládní zmocněnci, kteří měli sledovat poměry v konkrétní škole a následně školní prostředí zdiskreditovat. Žáci navštěvující církevní základní školy byli převedeni do státních škol a některým studentům církevních středních škol bylo dovoleno dokončit vzdělání ve státních školách, ale někteří byli naopak vyloučeni ze studia, patrně rozhodoval kádrový profil žáka a jeho rodiny. Srov. HORÁK, Záboj. *Církev a české školství*, Praha, 2011, s. 52–53.

⁶⁶ Srov. BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 9–10.

⁶⁷ Viz <https://www.ustrcr.cz/uvod/skupina-vyzkumu/akce-k/> [náhled dne 22. 1. 2024]. Dále viz KAPLAN, s. 118–122; VAŠKO, *Neumlčená II*, s. 149–153.

opata premonstrátského kláštera v Nové Říši Augustina Machalky. Ten byl zatčen spolu s Bohumilem Vítem Tajovským (premonstrát, opat želivského kláštera) v souvislosti s „čichošťským zázrakem“. Tato událost měla pro StB velký propagandistický potenciál, který ale nemohla podle původního plánu dostatečně rozvinout, protože 25. února 1950 zemřel na následky zranění po brutálních výsleších kněz Josef Toufar. Justice, která sloužila zájmům KSČ, s ním tedy nemohla vést soudní proces.

Dále byli v procesu Machalka a spol. souzeni Ivan Mastiliak (redemptorista, odsouzen na doživotí), František Šilhan (provinciál Jezuitů), Silvestr Braitto (dominikán), Adolf Kajpr (jezuita), František Mikulášek (jezuita), Jan Blesík (redemptorista), Jan Evangelista Urban (františkán), Stanislav Barták (premonstrát). Kláštery, kde tito muži působili, StB prohledala a pro potřeby zinscenovaného procesu vytvořila falešné důkazy, tj. nastrčila zbraně, které údajně řeholníci ukrývali. Tito představitelé a členové řádů byli obviněni ze špionáže, styků s gestapem a z přípravy ozbrojeného povstání. Všichni byli odsouzeni k vysokým trestům vězení a padl i jeden trest doživotí.⁶⁸ Dalším pro režim významným monstrprocesem, který ukazuje na promyšlenou proticírkevní strategii, byl proces Zela a spol. Ten probíhal v listopadu a prosinci 1950, obžalováno bylo celkem devět církevních představitelů, kteří byli nazváni vatikánskými agenty. Kromě biskupa Stanislava Zely šlo o opata Břevnovského kláštera Jana Opaska, premonstráta a opata Strahovského kláštera Stanislava Jarolímka, kanovníka Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze Josefa Čiháka, kněze Otakara Švece, preláta Vojenského a špitálního řádu sv. Lazara Jeruzalémského Jaroslava Kulače, významného představitele Katolické akce Antonína Mandla, prvního sekretáře arcibiskupství Jana Boukala a řeholního kněze kongregace salesiánů Václava Mrtvého. Všichni tito muži byli pomocníci biskupů, na něž komunistický režim prostřednictvím tohoto procesu vyvíjel tlak argumentací, kterou upozornil na vyšetřování, v němž došlo k „odhalení protistátní a protilidové činnosti církve.“ V lednu 1951 se ještě konal zinscenovaný proces Vojtaššák a spol. na Slovensku, ve kterém byli souzeni přímo biskupové.⁶⁹

Na tzv. akci K, jež komunistická moc vnímala jako úspěšnou, následně navázala tzv. akce Ř,⁷⁰ která byla zaměřena proti ženským řádům, kongregacím a konventům. Již za německé okupace přišly sestry o své školy a řádové učitelky se musely přeučit na zdravotnice, protože řeholní nemocniční zařízení na rozdíl od škol stále fungovala. Komunistický režim ovšem cílil k odstranění řeholnic nejen ze škol, ale také z nemocnic a sociálních ústavů.⁷¹ Nižší

⁶⁸ VLČEK, *Perzekuce*, s. 67.

⁶⁹ Srov. BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 10.

⁷⁰ Na Slovensku proběhla tato akce pod názvem R (Rehoľníčky) 29. srpna 1950.

⁷¹ VLČEK, *Neumlčená II*, s. 189.

orgány samosprávy projevily zájem o klášterní budovy, protože je potřebovaly využít jako nové školní budovy, které byly poničeny během války. Následně však o majetek sester vyjádřila zájem i armáda a ministerstvo vnitra, protože se některé řeholní budovy nacházely ve strategických pohraničních oblastech.⁷² Komunistické vedení dalo 17. dubna 1950 podnět „církvní šestce“ k navržení proticírkvní akce s názvem Vyklizení ženských klášterů, tzv. Akce Ř (tj. Řehole). Ta měla za úkol sestavit plán na „soustředění jeptišek a jejich pracovní využití.“ Na začátku května naléhal na rychlé řešení řeholní situace ministr národní obrany Alexej Čepička, který chtěl získat klášterní budovy pro armádu. Karel Kaplan uvedl, že první etapa centralizace řeholnic a nucený odchod z jejich klášterů byla provedena pouze pro tento účel.⁷³ V létě, 14. července 1950, podal SÚC návrh na postupné soustředování řeholnic v několika etapách do vybraných klášterů. Podrobnější plán byl přijat předsednictvem ÚV KSČ 28. srpna 1950. Stalo se tak ovšem v době, kdy už internace řeholnic na českém území přes měsíc probíhala, tj. od 26. července.⁷⁴

„Akce Ř“ měla probíhat ve dvou etapách s budoucími návrhy plánů, co s řeholnicemi bude dále. Během první etapy od července do září 1950 bylo přes 4000 řeholnic převezeno do budov nacházejících se v politicky vhodných oblastech, do tzv. soustředovacích klášterů, kde by řeholnice ztratily možnost ovlivňovat občany. Druhá fáze se mezi říjnem a prosincem 1950 zaměřila na snížení řádové disciplíny uvnitř řeholních společenství a na ovládnutí vedoucích míst. Následně mělo jít cca 2000 sester z centralizačních klášterů pracovat do průmyslových odvětví. V lednu až březnu 1951 mělo dojít ke snížení počtu nemocnic a sociálních ústavů, ve kterém pracoval řeholní personál. Podle údajů SÚC Kaplan uvedl, že v roce 1950 působilo v nemocnicích ještě 9 748 řeholnic.⁷⁵ Akce zaměřená proti ženským řeholím měla nejprve vést k potlačení zasvěceného života v řádech, kongregacích a konventech a poté k jejich zrušení. Avšak tento požadavek nevyšel a vedení KSČ přistoupilo k odstranění řeholnic z veřejného života. Komunistické vedení cílilo také k zastavení vstupu mladých žen do řeholních společenství a zakázal přijímání novic.⁷⁶

Z organizačního hlediska se zapojilo do akce proti ženským řeholím několik složek. Soustředovací místa připravovaly zmocněnkyně, které pocházely z prověřených dělnických

⁷² VLČEK, *Ženské řehole*, s. 25.

⁷³ KAPLAN, s. 121.

⁷⁴ KAPLAN, s. 121; VLČEK, *Neumlčená II*, s. 191.

⁷⁵ Počty přesunutých řeholnic a fáze tzv. Akce Ř se různí a prolínají. Autoři uvádějí různá čísla. Srov. KAPLAN, s. 121. Kaplan uvádí, že v roce 1950 žilo v českých zemích téměř 10 000 řeholnic. V první etapě (26. 7. - 15. 8.) bylo přemístěno 289 řeholnic z 10 budov, ve druhé etapě (28. 8. - 28. 9.) 4073 řeholnic z 339 budov do 33 soustředovacích míst, ve třetí etapě pak z těchto soustředovacích budov bylo 2000 řeholnic posláno pracovat do průmyslu. Prázdné řeholní budovy dostala armáda a státní instituce. Dále viz VLČEK, *Ženské řehole*, s. 25. Také viz <https://www.ustrcr.cz/uvod/skupina-vyzkumu/akce-r/> [Citováno dne 19. 2. 2024].

⁷⁶ VLČEK, *Neumlčená II*, s. 189-194. BALÍK, HANUŠ, s. 177-179.

kádrů, jejichž úkolem bylo politicky vychovávat řeholnice v centralizačních klášterech (Hejnice, Bílá Voda, Broumov, Javorník, Albrechtice, Opava) jako zaměstnankyně SÚC. Vyklízení klášterů obstarávalo také ČSAD (Československá autobusová doprava), ČSČK (Československý Červený kříž jako zdravotnický dozor) a příslušná ONV. Soustředovací kláštery však ztrácely postupně smysl z důvodu velkých nákladů na každodenní průběh tamějšího života, proto stát začal hledat řeholnicím pracovní místa v místních JZD, státních statcích nebo továrnách lehkého průmyslu. Sestry měly být nasazeny do výroby, kde by byly snáze politicky vychovávány prostřednictvím osvětových besed, politických školení a schůzí či četby prorežimních tiskovin. Podnětné dokreslení dobové každodennosti týkající se tzv. Akce Ř, lze najít ve zprávě jihlavského KCT pro SÚC. Krajský církevní tajemník uvedl 29. září 1950, že v několika případech působilo jako „nejtrapnější“, když „příslušníci strany[,] a dokonce i funkcionáři KSČ a lidosprávy intervenovali za jeptišky [...]. Nebo v jiných případech přišli se loučit s jeptiškami, jako např. v Jemnici s. předseda MNV, který neschvaloval tento postup apod. Sestřičky jsou u nás už dlouho, jsme na ně zvyklí a tak podobně operovali na obranu jeptišek.“⁷⁷

Zde je třeba se na chvíli zastavit. Pácha ve svém textu o nových možnostech pojetí komunistického režimu a římskokatolické církve, uvádí, že „minimálně v diskurzivní rovině bylo druhotné, jestli byl člověk katolík, komunist, nebo obojí zároveň.“⁷⁸ V kontextu citovaného zjištění z fondu KNV Jihlava lze však o Páchově tvrzení polemizovat, protože pro jihlavského KCT rozhodně nebylo druhotné, jestli je někdo katolík či komunist, označil za trapné, že se komunisté, tj. příslušníci KSČ, lidosprávy a předseda MNV, vyjádřili ve prospěch katolíček, tj. řeholnic. Vnímal tedy velmi jasně, kdo patřil, na jakou stranu. Jihlavský KCT o tomto „trapném nešvaru“ informoval do Prahy na Státní úřad pro věci církevní, protože ho vnímal jako negativní záležitost, která může být škodlivým precedentem. Musel tedy vědět, jaký je obecný diskurz o komunistech – stranicích - funkcionářích a o církvi – katolících - řádových sestřích. V logice KCT nemůže komunist intervenovat za jeptišky, právě pro to, že je komunistou, a protože jeptišky jsou jeptiškami. Nesmí za ně intervenovat, protože jde o dvě rozdílné protichůdné skupiny v lidově demokratickém zřízení, a protože to kazí onen dobový diskurz o komunistickém boji proti římskokatolické církvi, který utváří právě také Státní úřad pro věci církevní. Jihlavský KCT tedy předpokládá, že by měl SÚC o dané situaci vědět a v ideálním případě ji vyřešit.

⁷⁷ Moravský zemský archiv v Brně, fond Krajský národní výbor Jihlava, Okresní národní výbor Žďár nad Sázavou, ka 770, inv. č. 1795, fol. 102.

⁷⁸ PÁCHA, *Možnosti*, s. 357.

Řeholnice byly odsuzovány v zinscenovaných politických procesech a posílány na dlouhé roky do vězení. V rozsudcích se objevují důvody, které jsou definovány podle socialistické zákonnosti a podřízeny státní politice a komunistické ideologii. Vlček ve své knize vyjmenoval všestrannou pomoc perzekuovaným osobám, tj. kněžím, řeholníkům laikům, pomoc internovaným biskupům, rozkrádání národního majetku, ilegální pokračování v řeholní činnosti, odesílání zpráv do zahraničí, rozšiřování tajných tiskovin náboženského charakteru, snaha zachránit řehole před znárodněním, výroky „protistátního“ charakteru na veřejnosti, projevení politického odporu, tajná práce s mládeží.⁷⁹

Během padesátých let bylo v politických procesech odsouzeno mezi 120 až 150 českými řeholnicemi ze všech řádů, konventů a kongregací. Řeholní společenství, o nichž je pojednáno v této diplomové práci, byla také odsuzována k dlouholetým trestům vězení. Boromejky měly nejvíce odsouzených sester, 22 řeholnic. Řádové sestry byly vězněny v Praze, Pardubicích, Písku, Opavě, Novém Jičíně, Želiezovcích na Slovensku.⁸⁰ Nejznámějšími vězněnými boromejkami jsou Žofie Bohumila Langrová, generální představená, a Vojtěcha Marie Hasmandová, představená komunity v Prachaticích, po SM Bohumile se stala generální představenou boromejek. Politické procesy, v nichž byly odsouzeny sestry boromejky, jsou Bradna a spol., Pivnička a spol., Juřík a spol., A. Jarolímek a spol.⁸¹ Milosrdné sestry sv. Kříže byly odsuzovány v letech 1950 až 1954.⁸² O odsouzení sester alžbětinek v politických procesech nejsou zatím dohledatelné žádné informace. Roku 1953 bylo internováno 11 alžbětinek z pražského konventu v Broumově. Část komunity, 29 sester, pracovalo další 4 roky v pražské nemocnici Na Slupi. Poté byly sestry internovány, 4 sestry v Broumově a další v Brně, kde byl zřízen domov důchodců, v němž byly zaměstnány brněnské alžbětinky. V roce 1960 byl internován zbytek sester v Broumově. V sedmdesátých letech byly sestry přemístěny do Oseku u Duchcova. Z pražského konventu se roku 1989 dožily po desetiletích decimování řádu a zákazu přijímání novic jen 3 sestry, které se vrátily do Prahy a začaly opravovat poničený klášter.⁸³

Na konci čtyřicátých a v padesátých letech došlo z důvodu přípravy na novou válku mezi Východem a Západem k upřednostnění těžkého a zbrojního průmyslu. V továrnách tohoto typu bylo potřeba nejvíce pracovních sil. Proto v odvětvích lehkého průmyslu chyběly pracovní síly. Ty měly být doplněny právě o řádové učitelky a zdravotnice, běžně také o slovenské

⁷⁹ VLČEK, *Ženské řehole*, s. 66-67.

⁸⁰ Tamtéž, s. 67.

⁸¹ Tamtéž, s. 67-72.

⁸² Tamtéž, s. 80-82.

⁸³ Tamtéž, 404-406.

řeholnice. Sestry byly v roce 1951 přesouvány do závodních internátů poblíž továren, v nichž pracovaly.⁸⁴ V roce 1953 byl vypracován návrh na rozpuštění ženských řeholních společenství nazvaný jako Akce B. Plán měl přísné podmínky, řádové sestry, které by odmítly přejít do civilního života, čekala internace nebo vězení. Příprava této akce probíhala pečlivě, měly být do ní zapojeny lidosprávy, okresní i krajské národní výbory a výbory KSČ, zdravotní, finanční, církevní referáty, StB a SNB. Na každou řeholnici byly vytvořeny kádrové materiály. Akce B byla ovšem ještě před svým spuštěním odvolána. Nejvyšší státní orgány tak rozhodly pravděpodobně kvůli nestabilní situaci v ČSR z důvodu měnové reformy a nepokojům v Německu a Maďarsku.⁸⁵

I v dopisu jihlavského krajského církevního tajemníka se objevují informace o Akci B. Konkrétně jde o zprávu z 8. července 1954, v níž od okresního církevního tajemníka požaduje informace o chování řeholnic v novoměstské nemocnici po 1. červenci 1953, tj. po datu, kdy měly být zrušeny všechna ženská řeholní společenství. Na začátku července ještě krajský církevní tajemník počítal s tím, že akce „může vypuknout každým dnem“ a „všechny přípravy k zahájení akce zůstávají v platnosti.“⁸⁶ Také chtěl vědět, jak se sestry staví k tomu, že nebyly odsunuty, zda počítají s nějakým datem jejich nuceného odchodu nebo jestli mezi sebou mluví o odložení akce.⁸⁷ Krajský církevní tajemník ještě poeticky radí, aby se OCT nedával „s žádnou řádkou do hovoru, raději se jim vyhni na sto honů a informace sháněj od soudruhů funkcionářů v nemocnici.“⁸⁸

Dochovala se odpověď z 10. července, ve níž OCT uposlechl rad, ptal se funkcionářů v nemocnici a pouze sledoval chování řeholnic. Soudruzi se dotazovali, kdy a jestli vůbec dojde k odsunu řeholnic. Na to se prý ptaly funkcionářů i řeholnice a vyčítaly jim, že oni ví, co s nimi bude, ale nechtějí jim žádné informace sdělit.⁸⁹ Žďárský OCT ve své srpnové hodnotící zprávě na jihlavský KNV napsal, že „řeholnice likvidaci přijaly jistě s uspokojením a nyní jsou zvědavý[,] co bude dál.“⁹⁰ Církevní tajemník nezpozoroval žádné změny v chování sester, pracují „normálním způsobem“ a nevšiml si ani žádného „uvolnění řádového života.“⁹¹

Na uvolněná místa perzekuovaných biskupů dosazovala komunistická moc loajální úředníky, kteří prováděli stranické pokyny. Povětšinou šlo o tzv. vlastenecké či pokrokově

⁸⁴ Tamtéž, s. 26-28.

⁸⁵ Tamtéž, s. 31-32.

⁸⁶ Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Korespondence, oběžníky 1949-1959, ka 93, inv. č. 456, f. 29.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž, s. 31.

⁹⁰ SOkA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Situační zprávy o církevní otázce, 1953-1959, fol. 18.

⁹¹ Tamtéž.

smýšlející kněží, kteří však ani počtem ani kvalitou své činnosti nenaplnili prvotní představu čelních komunistů o vzniku rozsáhlé celostátní organizace „vlasteneckých“ duchovních. Lze dodat, že ostatní kněží své „vlastenecké“ kolegy kritizovali a nedůvěřovali jim.⁹² Izolace biskupů však došla úspěchu. Z původních sedmnácti biskupů mohli v roce 1954 omezeně vykonávat svůj úřad pouze čtyři. Státní moc také dosáhla přerušení vztahů mezi biskupy a Vatikánem, který byl prohlášen za nepřátelskou mocnost, a styky s ním byly považovány za trestný čin špionáže.⁹³ Ostatně promyšlený postup režimu proti církevní hierarchii lze rozeznat i v založení tzv. Katolické akce v červnu 1949,⁹⁴ čímž komunistická moc zneužila starší název církevního laického hnutí ze dvacátých let 20. století. V rámci této státní akce s výbory i v krajích a v některých okresech měla být založena prokomunisticky orientovaná národní církev, složená pouze z pokrokových kněží a věřících.⁹⁵ Biskupové, nižší klérus i Vatikán však prorežimní akci odsoudili a pro ty, kteří by chtěli tuto akci následovat, bylo vzneseno uplatnění církevních trestů. I přes to, že komunisté vkládali do své Katolické akce mnoho úsilí a nadějí, autorita biskupů i papeže byla u kněžského stavu stále vysoká a idea opozičního hnutí vytvořeného uvnitř církve zcela ztroskotala.⁹⁶

Když nevyšel zamýšlený odklon kněží od biskupů, zaměřil se režim přímo na kněze. Církevní komise ÚV KSČ a Státní úřad pro věci církevní připravovaly od roku 1950 další prokomunistickou církevní organizaci, a to Mírový výbor katolického duchovenstva, v jehož čele stál Josef Plojhar. V každé diecézi se měly vytvořit nové mírové výbory. Ty neměly otevřeně vystupovat proti biskupům a Vatikánu, jako to bylo u předchozí státní Katolické akce, ale nyní dostaly za úkol působit uvnitř církevních institucí a rozhodovat s nimi o církevních záležitostech. Tímto postupem se komunistickému režimu podařilo proniknout do života církve. Proti závažnému proticírkevnímu postupu vystoupili olomoucký arcibiskup Matocha a biskupové Trochta, Hlouch, Čárský a několik slovenských biskupů, kteří se pokusili obnovit jednání církve a vlády, aby tak zmírnili dlouhodobé dopady, které na církev mělo komunistické zacházení. Nejspíše bylo jejich jednání ovlivněno i mezinárodními událostmi v Polsku a Maďarsku, kde došlo k dohodě církve a státu. Jednání však již nemohla být rozhovorem dvou rovnocenných partnerů. V březnu 1951 muselo šest církevních představitelů slib věrnosti

⁹² BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 10.

⁹³ Tamtéž, s. 10-11.

⁹⁴ Více k tzv. Katolické akci viz VAŠKO, *Neumlčená II*, s. 67-78.

⁹⁵ Komunistický režim se pokusil založit tzv. hnutí pokrokových katolíků, které mělo za cíl rozbít katolickou církev zevnitř. Tři hlavní úkoly tohoto hnutí byly odpor proti Vatikánu, propagace cyrilometodějské křesťanské tradice a rozšíření slovanského jazyka v katolických kostelích. Lze se zamýšlet nad vyšším cílem komunistické církevní politiky, a to nad obratem římskokatolické církve se západním latinským ritem na východ, nejen v oblasti církevní, ale také politické, tj. k SSSR.

⁹⁶ BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 11.

republice, kterým bylo podmíněno vykonávání duchovenského úřadu. Biskupové, kteří slib podepsali, museli zároveň signovat dokument s podmínkami, které se tím zavázali dodržovat. Svým podpisem uznali tzv. církevní zákony z roku 1949, souhlasili s tím, že služební cesty po diecézích budou konat jen se souhlasem SÚC a také měli odvolat církevní tresty, které byly uloženy kněžím spolupracujícím s režimem.⁹⁷

Ani zneužitím původní Katolické akce, ani zřizováním různých výborů se však komunistickému režimu nepodařilo vybudovat tzv. národní církev s vlasteneckými kněžími. Kněží se spolu s věřícími neodklonili od papeže jako jediné hlavy římskokatolické církve. Režim v určité míře uznal papežskou autoritu v otázkách věroučných, nikoliv však politických.⁹⁸ Obecně lze uvést, že církev vyšla ze systematické proticírkevní politiky státu s rozrušenými vnitřními vztahy na území Československa a přerušeny vnějšími vztahy ke svému centru v Římě a dalším katolickým církevním společenstvím na západě. Římskokatolická církev zůstala bez širších možností naplňovat své společenské poslání, byla podřízena komunistické moci a její představitelé i laičtí věřící byli za svou příslušnost k církvi a projevy své víry pronásledováni.

V letech 1953 až 1956 se v určité míře odrazily ve vztahu československých komunistů k církvi významné vnitropolitické a mezinárodní události. Ač věřící i církevní představitelé byli stále vězněni v komunistických věznicích a lágrech, internováni a odsuzováni v zinscenovaných politických procesech, docházelo ke zmírnění některých proticírkevních opatření vůči biskupům a kněžím. Ovšem ta největší změna nastala opět v zaměření tzv. církevní politiky státu. Ta se od biskupů a kněží obrátila k jednotlivým věřícím a přešla k boji proti náboženství. Ve vztahu k římským katolíkům tento nový přístup znamenal boj proti církvi jako jediné nositelce náboženské víry a jiného světového názoru. Proticírkevní postup se tedy přenesl do ideologické roviny a projevil se jako ateistická propaganda. Státní úřady a instituce zřízené pro dohled nad církvemi se ovšem svého politického, administrativního a represivního vlivu nezřekly. Komunistický režim však mířil proti výuce náboženství na školách⁹⁹ a vedl kampaň za vystoupení komunistů - učitelů, armádních představitelů a příslušníků SNB - z církvi obecně. Ateistický tlak ovšem přinášel nové roviny, než ke kterým cílil komunistický režim. Proticírkevní ateistická propaganda totiž nepostihla pouze katolickou církev, ale i všechny ostatní církve, které mohly na území ČSR působit a zpočátku nemusely mít s režimem

⁹⁷ Tamtéž, s. 11-12.

⁹⁸ Tamtéž, s. 12.

⁹⁹ Téma školství v zakládajícím období komunistického režimu viz PÁCHA, Martin. „*To bych nebyl bolševikem, abych z boje utíkal: Příklad sekularizačních snah rané komunistické diktatury v Československu.*“ Kuděj 1-2, 2020, s. 51-60.

výhradně konfliktní vztah. Celospolečenské šíření ateistické propagandy otevřelo pro různá církevní společenství v následujících letech otázku sblížení navzdory svým odlišnostem a ateistickému komunistickému režimu.¹⁰⁰

4.1. Legislativní úpravy a vznik nových institucí. „Církevní šestka“, tzv. církevní zákony a církevní tajemníci

Právní vývoj v Československu po únoru 1948 zasáhly mocensko-politické a společenské změny, které přineslo převzetí vlády komunisty. Byly opuštěny tradiční principy vyplývající z teorie dělby moci v právním státu a došlo také k opuštění postulátu samostatnosti a nezávislosti soudní moci,¹⁰¹ což mělo přímý vliv na soudní procesy, vydávané judikatury, právní předpisy a zákony. Komunisté ovládli československý stát, parlament, justici a bezpečnostní složky, nastolen byl nedemokratický totalitní režim. Zákony i právní předpisy sloužily k udržení vlivu komunismu v lidově demokratické republice a v souvislosti s církví nad ní měly zavést kontrolu. Krátce po komunistickém převzetí moci byly podniknuty kroky k podřízení církve státu, respektive získání voličů z řad věřících. Šlo především o schválení šesti nových zemědělských zákonů Národním shromážděním 21. března 1948. Komunisté chtěli rozparcelováním církevních velkostatků získat na svou stranu malé a střední zemědělce, kteří původně volili Československou stranu lidovou. Biskupové však statky v majetku církve bránili, protože bez nich by církve ztratila vlastní zdroj příjmů. Jak se následně ukázalo, KSČ si vytkla cíl zbavit církve svého majetku, čímž by se stát stal jedinou jistotou, která by církve finančně zabezpečila. Také zákon o jednotné škole z 21. dubna 1948 měl sloužit jako další z omezení církve. Církevní základní a střední školy byly zrušeny. Za jediné povolené byly považovány státní školy, jejichž prostřednictvím získal stát monopol na vzdělávání mladé generace. Církve tak přišla o možnost formovat mládež. Zákon o jednotné škole se netýkal teologických fakult a diecézních a řeholních kněžských seminářů. K jejich zrušení došlo v roce 1950 při tzv. Akci Kláštery. Teologické fakulty stát vyňal ze svazku univerzit, v omezené míře mohly fungovat pouze fakulty v Praze a Bratislavě, pražská teologická fakulta byla následně odsunuta do Litoměřic.¹⁰²

I takzvaná Ústava z 9. května 1948 sloužila k upevnění komunistické moci. Nová ústava sice obsahovala části o svobodě svědomí, vyznání, náboženských úkonů a projevu, ale také svoboda být bez vyznání. Náboženské vyznání i tzv. bezvyznání si byly před zákonem rovný. O církvích se v rámci československého státu však ústava, kterou prezident Beneš odmítl

¹⁰⁰ Srov. BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 12.

¹⁰¹ Srov. MALÝ, SOUKUP, s. 563.

¹⁰² Srov. DEMEL, s. 40-41; VAŠKO, *Neumlčená II*, s. 19-20.

podepsat, nezmiňovala. Přesto se v ústavě nacházely přinejmenším dva paragrafy, které mohly režimu posloužit k perzekuci církve, šlo o § 14 a § 17. Paragraf 14 pojednával o výchově, která se měla vykonávat pouze v souladu s výsledky vědeckého bádání, tj. marxismu-leninismu a neměla být v rozporu s lidově demokratickým režimem. To pro církve fakticky znamenalo, že nemohla předávat křesťanské hodnoty, tj. vykonávat svůj učitelský úřad, protože za jediný směr byla v Československu považována ateistická výchova. Paragraf 17 pojednával o právu na provádění náboženských úkonů, které se ale nesměly zneužívat k nenáboženským účelům. Využitím tohoto paragrafu potlačovaly státní úřady svobodu náboženského projevu, biskupové a kněží se z kazatelen nesměli vyjadřovat o přístupu státu k církvi, biskupové nesměli vydávat pastýřské listy, v nichž by kritizovali perzekuci věřících a obecně potlačování práv církve.¹⁰³

Představitelů a věřících římskokatolické církve se dotkl také zákon na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb. přijat dne 6. října s účinností od 24. října 1948, který legalizoval tvrdý postup proti odpůrcům režimu, jimiž se stali právě členové církve. Ač nebyl primárně určen proti církvi, jeden z jeho paragrafů se dotkl i kněží, protože zakazoval zneužití duchovenského úřadu proti státu a v neposlední řadě byli podle něj v zinscenovaných procesech odsuzováni představitelé a představitelky řádů a kongregací, kněží a katoličtí laici. Na podzim 25. října 1948 vyšel také zákon č. 247/48 Sb. o nucené práci, tím byly zřízeny tábory nucených prací, kam na „převýchovu“ poslali ty, kteří „neměli kladný poměr k lidově demokratickému státnímu zřízení“ a byli považováni za třídní nepřátele. V táborech se lidé ocitli bez soudu, pouze rozhodnutím tříčlenné komise, kterou jmenoval krajský národní výbor. Do táborů nucených prací byli posíláni také kněží, řeholníci, řeholnice a katoličtí laici.¹⁰⁴ Rovněž občané, zapojení do katolické tělocvičné organizace Orel, byli v prosinci 1948 zatčeni a krutě mučeni ve vyšetřovací vazbě Státní bezpečnosti v Uherském Hradišti. Orelská organizace byla zakázána.¹⁰⁵

Z nových zákonů přímo namířených proti církvi lze zmínit tzv. církevní zákony ze 14. října 1949, a to především zákon č. 217/1949, kterým byl zřízen Státní úřad pro věci církevní (SÚC) a zákon č. 218/1949 o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Tento zákon však obsahoval ještě jiný aspekt než hospodářské zabezpečení církví, měl totiž umožnit přímé zásahy státu do vnitřních záležitostí církve, především do jmenování, odvolávání a působení duchovních a kazatelů církví a náboženských společností. Zákon v § 7 stanovil, že duchovenskou, kazatelskou a podobnou činnost mohou v církvích a náboženských

¹⁰³ BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 42.

¹⁰⁴ DEMEL, s. 42-43; VAŠKO, *Neumlčená II*, s. 51.

¹⁰⁵ TRETERA, *Zákony*, s. 72.

společnostech vykonávat jen osoby, které k tomu mají státní souhlas. I kandidáti na funkci duchovního museli před svým jmenováním mít státní souhlas. V praxi se kněžím stávalo, že jim byl státní souhlas omezován na přesně vymezený geografický prostor. Udělování a odnímání státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti probíhalo od roku 1950 až do pádu komunistického režimu v roce 1989.¹⁰⁶

Po těchto tzv. církevních zákonech následovalo pět vládních nařízení z 18. října 1949. Prvním z nich bylo již konkrétní vládní nařízení č. 219 o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem a další obdobné se týkaly československé církve, poté obecně evangelických církví, pravoslavné církve a náboženských společností. Vládní nařízení č. 228 z 25. října 1949 poté upravilo působnost a organizaci Státního úřadu pro věci církevní. Poslední z této skupiny legislativních úprav vztahu státu a církve bylo vládní nařízení č. 232 také z 25. října, kterým se měnily „předpisy o některých referátech krajských národních výborů.“¹⁰⁷ Tyto zákony a vládní nařízení se netýkaly primárně ženských řeholních společenství, ale spíše církve jako celku. Zákony vymezovaly nový vztah státu ovládnutého komunisty k církvím, které měly mít nově zcela podřízené postavení. Duchovní neustavovala již církevní autorita, ale světská moc, která od kněží vyžadovala slib věrnosti republice a udělovala či odebírala státní souhlas k duchovenské činnosti. Kněží se stali zaměstnanci státu, státem ustanoveni do funkce a také státem placeni. Instituci patronátů nad kostely a farami taktéž převzal stát a tím si upevnil právo ustanovit kněží do funkcí. Tato situace znamenala pro církevní hierarchii i jednotlivé kněží pozici na okraji společnosti pod správou jednoho státního úřadu.¹⁰⁸ Jiří Rajmund Tretera uvádí, že tzv. církevní zákony byly „pseudoprávní úpravou postavení církví a náboženských společností, která byla základním nástrojem církevní politiky státu.“¹⁰⁹

I v nejvyšších státních úřadech se objevily institucionální změny za účelem podřídit si církev. Vedoucí komunistické orgány se již od února 1948 zabývaly oficiální církevní politikou státu a zakládaly tzv. církevní komise. Právě na Ústředním akčním výboru Národní fronty se o církevní problematiku starala církevní komise. V létě 1948 došlo k založení církevní komise ÚV KSČ, jejímiž členy byli Alexej Čepička, Gustav Bareš, Jarmila Taussigová, Jan Felcman, Vladimír Ekart, František Hub, Erika Jindřichová, Hudeček, Palivec). Na jaře 1949 byla spolu s novou církevní politikou ustavena předsednictvem ÚV KSČ nová církevní komise, která měla reprezentativní charakter a předsedali v ní ministři a členové vedení KSČ, měla větší pravomoci

¹⁰⁶ Krátce, kolem roku 1968, z důvodu politického uvolňování, nebylo zaznamenáno žádné odnětí souhlasu s výkonem duchovenské činnosti. Srov. TRETERA, *Zákony*, s. 77.

¹⁰⁷ Přesné znění paragrafů těchto zákonů a vládních nařízení z roku 1949 viz BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 450-481.

¹⁰⁸ Srov. DEMEL, s. 44.

¹⁰⁹ TRETERA, *Nová právní situace*, s. 26.

než původní církevní komise ÚV KSČ, protože měla tvořit a uskutečňovat státní církevní politiku. Kvůli původním šesti členům se jí říkalo „církevní šestka“. Tato nová komise byla spojena s církevní komisí ÚAV NF. V dubnu 1949 jmenovalo předsednictvo ÚV KSČ členy této „církevní šestky“. Byli jimi Alexej Čepička, ministr spravedlnosti, generální tajemník ÚV KSČ, předseda SÚC a od roku 1950 ministr národní obrany, Vladimír Clementis, ministr zahraničních věcí, Zdeněk Fierlinger, náměstek předsedy vlády, Jiří Hendrych, pracovník aparátu ÚV KSČ, Václav Kopecký, ministr informací a Viliam Široký, náměstek předsedy vlády a od roku 1950 ministr zahraničních věcí. Později se schůzí tzv. církevní šestky účastnil i Zdeněk Nejedlý, ministr školství, věd a umění.¹¹⁰ Členové i předsedové této komise se obměňovali, stále však šlo o vysoké funkcionáře režimu.

V krajích a okresech se církevní problematikou zabývali církevní tajemníci, tj. církevní referenti při Akčních výborech Národní fronty. Podle vládního nařízení č. 116 z 22. dubna 1949 o přesunech působnosti ve veřejné správě vznikla v létě 1949 na krajských národních výborech a okresních národních výborech církevní oddělení. Ta byla budována za pomoci NF, která převzala agendu ministerstva školství, věd a umění v církevních záležitostech. Církevní oddělení ÚAV NF bylo 19. října 1949 zrušeno a dva tajemníci církevní komise a dalších 14 zaměstnanců přešlo do nového Státního úřadu pro věci církevní. Následně byla působnost církevních oddělení při KNV a ONV podřízena podle vládního nařízení č. 232 z 25. října 1949 Státnímu úřadu pro věci církevní. Pomocí SÚC a církevních oddělení KNV a ONV si stát připravil základy pro administrativní ovládnutí církví. SÚC začal pracovat 18. října 1949 a jeho prvním předsedou byl Alexej Čepička a náměstkyně se stali František Hub, Jaroslav Plíhal a Jaroslav Havelka. V roce 1950 se po Čepičkovi stal předsedou SÚC Zdeněk Fierlinger a následně od roku 1953 do roku 1956 byl v čele SÚC Havelka. Státní úřad pro věci církevní byl podle vládního nařízení č. 19 z 16. června 1956 zrušen.¹¹¹ Jeho pravomoci přešly na Ministerstvo školství a kultury, kde bylo zřízeno církevní oddělení, později Sekretariát pro věci církevní (dále SPVC).

4.1.1. Okresní církevní tajemník

Církevní tajemníci působili při okresních národních výborech a při krajských národních výborech. Ti okresní podávali zprávy o působení církví ve farnosti v jimi sledovaném okrese na krajský národní výbor, konkrétně krajskému církevnímu tajemníkovi. Nejprve měl OCT podávat KCT zprávy každý týden, poté jednou za čtrnáct dní, a nakonec pouze jednou za

¹¹⁰ BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 13.

¹¹¹ Tamtéž, s. 14.

měsíc.¹¹² Krajský církevní tajemník poté posílal zprávy Státnímu úřadu pro věci církevní, který dohlížel na aktivity církvi na území Československa. Úkoly okresního církevního tajemníka spočívaly ve sledování kněží, zda v kostele čtou pastýřské listy, biskupské a vikariátní oběžníky anebo poselství dosazených kapitulních vikářů, tzn. v době, kdy už byli biskupové věznění. Církevní tajemníci také kontrolovali, jestli kněží čtou exkomunikační dekret Svatého stolce, který se týkal těch, kteří vědomě podepsali prohlášení prorežimní katolické akce v roce 1949.¹¹³ A obecně byli duchovní sledováni i mimo zdi kostela, OCT zjišťoval, kdo je navštěvuje.¹¹⁴

Okresní církevní tajemníci také měli sledovat postoje duchovních k režimu a získávat je, aby se účastnili politických událostí. To se promítne i v následujících podkapitolách. Církevní tajemníci na okresech kněží navštěvovali, zjišťovali jejich názor na připravované tzv. církevní zákony, které byly schváleny Národním shromážděním 14. října 1949 a také, jak kněží přijali první státní plat 1. listopadu 1949. Další položkou kontroly bylo to, zda kněží složili slib věrnosti republice (od 1. ledna 1950) a zda biskupové překládají kněží pouze po schválení Státním úřadem pro věci církevní.¹¹⁵

Před tzv. akcí K v dubnu 1950 měli OCT pořizovat soupis majetku klášterů, sledovat charitní domovy a obyvatele těchto institucí. Přesvědčovali duchovní, aby vstupovali do kněžské mírové organizace a podíleli se na jejím chodu. Sledovali ohlas „Číhošťského zázraku“ a dokonce reakce na promítání propagandistického filmu o něm. V souvislosti s perzekucí církevních představitelů také OCT sledovali, jak jsou vnímány procesy s církevní hierarchií.¹¹⁶

Pokud se týká politických událostí, kterými se v roce 1953 stala úmrtí Stalina a Gottwalda, OCT sledovali, jestli se kněží účastní projevů státního smutku, zda sloužili „smuteční bohoslužbu“, vyvěsili smuteční vlajku, účastnili se tryzny či podepsali kondolenční arch. Podobně, jako byl sledován postoj řeholnic k volbám roku 1954, o kterém bude podrobněji pojednáno níže, byl sledován i názor kněží. Ti byli kontrolováni, jestli nejednají proti volbám a jestli se účastní předvolebních schůzí.¹¹⁷ Podle zpracovaných dokumentů z jihočeského regionu v Demelově knize Pod dohledem církevních tajemníků mělo být řeholnicím v souvislosti s volbami věnováno více pozornosti, protože z 212 řeholnic se voleb neúčastnilo 99. Převážně šlo o boromejky. Sestry měly být odděleny od „reakčních“ kněží a uvnitř svých komunit od „reakčních“ spolusester.¹¹⁸

¹¹² DEMEL, s. 46.

¹¹³ DEMEL, s. 50.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 55.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 50-51.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 51. Srov. BULÍNOVÁ, JANIŠOVÁ, KAPLAN, s. 10-11.

¹¹⁷ DEMEL, s. 52.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 53.

Dalším okruhem, který spadal pod kontrolu OCT, byly především ve vesnickém prostředí žně a zakládání JZD, a v souvislosti s tím tzv. socializace vesnice. Okresní církevní tajemník také pořizoval kádrové posudky a charakteristiky jak kněží, tak řeholnic. Při bohoslužbách sledoval liturgii, obsah kázání, zmínky o důležitých výročích, zda kněz kázal o míru nebo zda vybízel věřící k účasti na zemědělských brigádách.¹¹⁹ Pořizoval statistiky týkající se religiozity daného regionu, např. účast na bohoslužbách o Vánocích a Velikonocích a zajišťoval, aby se mše konaly pouze uvnitř kostela. To fakticky znamenalo uzavřít aktivity církve za zdi kostela a omezit jejich vliv na občany. Zmíněné statistiky obsahovaly informace o počtu účastníků bohoslužeb a dalších církevních slavností (Božího těla, mariánských slavností, Vzkříšení, procesí), počty mládeže, ministrantů, výstupů z církvi či přestupů mezi církvemi.¹²⁰ Jako mikrohistorickou sondu do každodennosti aktivit okresního církevního tajemníka a pro konkrétní doplnění lze využít případ OCT v Českém Brodě, který podával zprávy KCT do Prahy o konaných církevních slavnostech. Českobrodský OCT informoval mezi lety 1950 až 1954 o slavnostech Zmrtvýchvstání Páně (tj. Vzkříšení Páně) v dubnu, o mariánské poutní slavnost v květnu a o slavnosti Těla a Krve Páně (tj. Boží tělo) v červnu. Věřící v českobrodském okrese hojně navštěvovali tyto církevní události, čehož si ve svých zprávách všiml i OCT a také sledoval sociální rozvrstvení účastníků slavností. Dokonce informoval KCT o tom, že i řeholnice působící v českobrodské nemocnici se těchto církevních slavností zúčastnily v plném počtu. Kromě církevních akcí sledoval OCT i výzdobu a účast na průvodu při prvomájovém svátku.¹²¹ Okresní církevní tajemník také zaznamenával počet náboženských úkonů (křtů, svateb, pohřbů) a množství dětí, které chodily do náboženství, a tato čísla se prostřednictvím svých aktivit a proticírkevních nařízení snažil trvale snižovat.¹²²

V roce 1956 byl SÚC zrušen a místo něj vznikl Sekretariát pro věci církevní při ministerstvu školství a na OCT přešly ještě další povinnosti. Měl udělovat státní souhlas ke konání soukromých mší kněžím mimo duchovní správu a udělovat státní souhlas k duchovenské činnosti laickým kazatelům nekatolických církví, povolovat výpomoc v duchovní správě penzistům nebo duchovním, kteří nejsou ani v aktivní službě a ani jim nebyl odňat státní souhlas. Okresní církevní tajemník nově také povoloval tisk textů na

¹¹⁹ Tamtéž, s. 54.

¹²⁰ Tamtéž, s. 55.

¹²¹ ŠTROFOVÁ, Kateřina. *Nemocnice jako místo vztahu komunistického režimu a Římskokatolické církve po únoru 1948. Zdravotnická péče a duchovní činnost Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v nemocnici v Českém Brodě a zásahy okresního církevního tajemníka do jejich činnosti (1948-1959)*. Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha, 2020, s. 77-78.

¹²² Srov. DEMEL, s. 56.

upomínkových obrázcích k životním jubileím, úmrtím a dalším událostem z života církevních osob a také schvaloval výpomoc duchovních v jiné farnosti.¹²³

4.1.2. Krajský církevní tajemník

Obecně vzato přenášel KCT úkoly tzv. církevní politiky státu ze SÚC na OCT a jeho práci měl koordinovat. V opačném vzestupném směru mu OCT zasílali svá hlášení, KCT je zpracoval a tyto vývody posílal dále na SÚC. Vypracovával krajské přehledy o religiozitě a o církevně politické situaci v daném kraji a následně také navrhoval opatření pro SÚC. Krajský církevní tajemník řídil práci OCT a organizoval pro ně pravidelné porady, politicky a odborně je školil. Schvaloval zřízení a změny v náboženských obcích v daném kraji, změny hranic farností, náboženských obcí, sborů, děkanátů, seniorátů. Také uděloval a odnímal státní souhlas kněžím k výkonu duchovenské činnosti. Ustanovoval učitele náboženství, dohlížel nad jejich výukou náboženství a organizoval s nimi besedy.

Pro příklad uveďme zprávu jihlavského krajského církevního tajemníka, který informoval SÚC o náladě obyvatel ve svém kraji 14. září 1950 v souvislosti s tzv. Vyklizením ženských klášterů, tj. tzv. Akcí Ř, kdy napsal, že církevně politickou situaci v kraji ovlivnilo soustředování řádových sester a tzv. Akce K, která posloužila „mezi duchovními jako výstraha“ a „měla dobrý vliv na indiferentní. Věřící jsou na některých místech [kraje – pozn. K.Š.] pobouřeni“, protože byli odejiti jejich oblíbení kněží.¹²⁴ Na konci měsíce za necelých čtrnáct dní 29. září 1950 sdělil KCT již podrobnější informace. Hlásil na SÚC, že mezi „indiferentními kněžími“ se objevilo „rozhořčení nad odsunem jeptišek do soustředovacích klášterů. Pokrokoví kněží toto celkem schvalují[,] a dokonce někteří sami poukazují na lepší ošetření nemocných státními orgány a lepší vedení dětských domovů státních, proti domovům řeholním.“¹²⁵ Protesty věřících zašly podle KCT tak daleko, že někteří „nemocní odmítli pomoc sester ČČK,“¹²⁶ tedy sester z Československého Červeného kříže, které nahradily v některých nemocnicích řeholnice.

Pro téma této diplomové práce je zásadní, že KCT sledoval činnost řeholnic v nemocnicích a charitních domovech. Dále konal konference s duchovními, které navštěvoval. Usměňoval a v podstatě omezoval církevní slavnosti, spolupracoval s osvětovými pracovníky a vypracovával měsíční zprávy o církevní situaci v daném kraji pro potřeby SÚC. Dohlížel také na užívání kostelů a hřbitovů, sledoval charitativní činnost církví a ubytování v církevních

¹²³ Tamtéž, s. 57.

¹²⁴ MZA Brno, fond KNV Jihlava, ONV Žďár nad Sázavou, ka 770, inv. č. 1795, f. 79.

¹²⁵ Tamtéž, f. 101.

¹²⁶ Tamtéž.

budovách. Krajský církevní tajemník také přijímal slib věrnosti republice duchovních.¹²⁷ V neposlední řadě KCT vedl kádrovou evidenci kněží, laických církevních osob (věřících) a učitelů náboženství. Pokud se týkalo majetku církví, dohlížel nad jeho správou a využitím. Co se týká hospodářské otázky práce KCT, sestavoval krajský rozpočet týkající se církevních záležitostí, tj. plán investic, oprav, údržby a zásobování a přiděloval také příspěvek na opravy církevních budov a kontroloval, jak církve hospodaří.¹²⁸

Jak již bylo zmíněno v podkapitole výše týkající se úkolů OCT, po zrušení SÚC a vzniku SPVC v roce 1956 přešly některé kompetence na odbory pro věci církevní na KNV. Šlo například o udělování souhlasu ke zřizování nových farností, ke zřizování a rušení kaplí a jejich využití pro náboženské či zcela jiné účely. Dále šlo o udělování souhlasu ke zřizování nových bohoslužebných místností, nesmělo se však jednat o stavbu nových objektů.¹²⁹

¹²⁷ Srov. DEMEL, s. 58-59.

¹²⁸ Tamtéž, s. 59.

¹²⁹ Tamtéž.

5. Československé zdravotnictví v letech 1945 až 1960

Konec války přinesl československému zdravotnictví řadu následků, se kterými se muselo stát vyrovnávat. V poválečných letech se zhoršila výživová, hygienická a epidemiologická situace, která souvisela s návratem obyvatelstva z koncentračních táborů, vězení, s přítomností 300 000 německých uprchlíků, existencí německých lazaretů a s epidemií tyfu v Terezíně. Chybějící zdravotnické vybavení a materiál dodávala především UNRRA. Sběrná střediska a transporty při odsunu německého obyvatelstva nebyly vybaveny pro zdravotní účely. V oblasti psychického zdraví obyvatel šlo o dlouhodobé následky týkající se psychosomatických dopadů a traumat vzniklých během války.¹³⁰

Poválečné zdravotnictví bylo pokládáno za organizačně roztržštěné a poddimenzované se zděděnými problémy z první republiky. Systém zdravotnictví tedy dospěl k proměně, která i v souvislosti s politickým a společenským vývojem směřovala ke sjednocené, centralizované, státem řízené zdravotní péči. V rámci spektra politických stran byly výrazněji prosazovány dva modely zdravotnictví. Britský model zdravotnictví, tzv. Beveridgeův, byl ve Velké Británii zaveden roku 1948. Již v roce 1946 však byl vydán zákon o veřejné zdravotní službě, který vycházel z kritické zprávy ekonoma a sociální reformátora Williama Beveridge. Tato zpráva z roku 1942 se stala základem nejen pro systém veřejné zdravotní služby, ale také pro sociální pojištění. Byly to tedy Beveridgeovy návrhy, které přispěly k vytvoření britské verze sociálního státu. Zákon z roku 1946 přinesl také bezplatnou zdravotní péči a sjednocení soustavy zdravotních ústavů. Jako druhá varianta byl propagován komunistickými politiky a lékaři sovětský model státního centrálně řízeného zdravotnictví, tzv. Semaškův. Systém československého zdravotnictví, který fungoval až do poválečné doby, se nazýval pojišťovací model, tzv. bismarckovský.¹³¹

Další modely byly navrženy již před válkou anebo v průběhu války v rámci domácí odbojové činnosti. Šlo o předválečný tzv. Albertův plán a tzv. Nedvědův plán, který byl radikálnější a vznikl během nacistické okupace. Miloš Nedvěd stál v čele odbojové organizace českých lékařů, napojené na KSČ v ilegilitě. Tento levicově orientovaný lékař pracoval na sestavení plánu pro reorganizaci zdravotnictví po skončení války, avšak roku 1943 zahynul v koncentračním táboře v Osvětimi. Tento plán dokončili jeho spolupracovníci 21. května 1945. Závěrečný dokument byl nazván jako *Návrh na novou úpravu veřejného zdravotnictví*.

¹³⁰ ANDĚL, Michal; ČERNÝ, Karel; DIVIŠOVÁ, Bohdana; HLAVÁČKOVÁ, Ludmila; KRŽIŽOVÁ, Eva a kol. *Velké dějiny země Koruny české – Lékařství*, Praha, 2023, s. 421.

¹³¹ Tamtéž, s. 422.

„Nedvědův plán“ byl vytvořen podle sovětského zdravotnictví a prvorepublikového sociálního lékařství.¹³²

Existoval i tzv. budovatelský program Gottwaldovy koaliční vlády z roku 1946. Sociální a zdravotní úkoly obsahoval i Košický vládní program z dubna 1945. Všechny varianty byly srovnatelně zvažovány, ale nakonec po únoru 1948 vyhrál sovětský centralizovaný model zdravotnictví v československé variantě podle Nedvědova návrhu.¹³³ Pokud se týká legislativních úprav, které zasahovaly do oblasti zdravotnictví, lze zmínit z období třetí republiky zákon o povinném očkování proti záškrtu č. 189/1946 Sb., zákon o poradenské zdravotní péči č. 49/1947 Sb. Pozdějším znárodnovacím dekretům předcházel dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku, který se týkal německých lázní a léčebných ústavů.¹³⁴

Ač během tří poválečných let mohlo být rovnoměrně diskutováno o různých modelech zdravotnického systému, po únorových událostech byly legislativní úpravy ve zdravotnictví a lékařská věda jako taková ovlivněny marxismem-leninismem. Stejně jako soudnictví, armáda či každodennost občanů podléhalo i zdravotnictví ideologické propagandě. Takzvané socialistické zdravotnictví se inspirovalo sovětskou vědou. Českoslovenští lékaři navštěvovali Sovětský svaz, kde se účastnili vědeckých grémií, anebo se setkávali se svými sovětskými kolegy na konferencích v Československu. V březnu 1951 se konaly v Praze První československo-sovětské lékařské dny, na kterých se českoslovenští lékaři seznámili se sovětskou vědou a slíbili postavit se „plně a bez výhrad po boku sovětských zdravotníků a vědců do boje za nového zdravého člověka“,¹³⁵ tedy nového socialistického člověka.¹³⁶ Sovětská věda byla také popularizována na stránkách lékařských časopisů. Existovala dvě hlavní periodika, a to *Časopis lékařů českých* a *Věstník československých lékařů*. Na stránkách těchto časopisů se objevovala jména sovětských vědců, jako byli I. P. Pavlov, I. V. Mičurin, T. D. Lysenko nebo O. B. Lepešinská.¹³⁷

Jako všechny ostatní oblasti bylo i ministerstvo zdravotnictví řízeno Komunistickou stranou Československa a na nižších úrovních odpovídaly za stranickou linii ve zdravotní péči krajské a okresní výbory KSČ.¹³⁸ Československá věda směřovala po roce 1948 k socializaci a

¹³² SVOBODNÝ, Petr, HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, 2004, s. 204.

¹³³ ANDĚL, ČERNÝ, DIVIŠOVÁ, HLAVÁČKOVÁ, s. 445.

¹³⁴ Podrobnější popis zmíněných zákonů viz Tamtéž.

¹³⁵ SVOBODNÝ, Petr. „Zdraví lidu – základ budování“. *Propagace socialistického zdravotnictví v rámci komunistické propagandy let 1945–1952*. In *Dějiny a současnost*, roč. 26, č. 1, Praha, 2004, s. 22.

¹³⁶ Problematiku „nového socialistického člověka“ zpracovala NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*, Brno, 2018.

¹³⁷ SVOBODNÝ, s. 22.

¹³⁸ SVOBODNÝ, HLAVÁČKOVÁ, s. 448-449.

ideologizaci nejen v oblasti zdravotnictví. Dobová vyjádření o lidové demokracii jako základně pro péči o zdraví lidu se promítala do veřejných projevů vedoucích představitelů státu, politických výzev, ideologických konferencí nebo ministerských projevů.¹³⁹ Po únorovém komunistickém převratu začala být vydávána řada zákonů, které znatelně proměnily systém československé zdravotní péče a spadaly do tzv. právníké dvouletky. Taktéž programové prohlášení komunistické vlády z června 1948 a nová ústava z 9. května 1948 prosazovaly právo na ochranu zdraví pro každého občana, na léčebnou péči ve stáří a při nezpůsobilosti k práci. Socialistický systém zdravotnictví znamenal postátnění zdravotnických institucí, jejich centralizaci a hierarchizaci, důraz na vědecké bádání v oblasti zdravotnictví a důraz na plánovanou jednotnou prevenci a léčbu. Zdravotní péče byla poskytována bezplatně, avšak placena prostřednictvím státního pojištění a daní.

Dalšími zákony důležitými pro budování poválečného zdravotnictví bylo zavedení národního pojištění zákonem č. 99/1948 Sb., postátnění nemocnic a dalších zdravotnických ústavů bylo upraveno zákonem č. 185/1948 Sb. o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče.¹⁴⁰ Tímto zákonem, který nabyl účinnosti 1. ledna 1949, byly zestátněny i všechny nemocnice, ve kterých působily jako ošetrovatelky řeholnice, bez ohledu na to, jestli nemocnici vlastnila kongregace, řád či konvent, anebo nemocnici zřizovalo město, okres nebo kraj. Dále byly vydány zákony č. 170/1950 Sb. o zdravotnických povoláních a zákony týkající se zestátnění léčebných lázní a zřidel nebo znárodnění farmaceutického průmyslu. Poté šlo například o zákony zabývající se potíráním dětských infekčních a přenosných nemocí, potírání alkoholismu, zákony o poradenské péči, distribuci léků, bezpečnosti při práci.¹⁴¹

Na samém vrcholu socialistického zdravotnictví stál zákon o jednotné preventivní a léčebné péči č. 103/1951 Sb. a zákon o hygienické a protiepidemické péči č. 4/1952 Sb. Pod ministerstvo zdravotnictví spadala zdravotnická zařízení na okresní a krajské úrovni. Krajské a okresní ústavy národní zdraví zahrnovaly nemocnice, polikliniky, střediska a hygienicko-epidemiologické stanice. Vyplácení nemocenských dávek byla na počátku padesátých let přenesena na odbory a novým zákonem upravujícím tuto otázku se stal zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců č. 54/1956 Sb.¹⁴² Ministrem zdravotnictví byl mezi lety 1948 až 1968 Josef Plojhar.

¹³⁹ SVOBODNÝ, s. 23.

¹⁴⁰ ANDĚL, ČERNÝ, DIVIŠOVÁ, HLAVÁČKOVÁ, KRÍŽOVÁ, s. 446.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž, s. 449.

Socialistické zdravotnictví dosáhlo především v šedesátých letech úspěchů, které sloužily jako argument legitimizace komunistického režimu. Konkrétně lze zmínit například zavedení povinného očkování, které zamezilo šíření dětských nemocí. Povinná registrace infekčních chorob byla zavedena již před válkou. Charakteristickým rysem pro československé poválečné zdravotnictví byla také snaha předcházet různým chorobám prevencí. Na preventivní péči byly navázány zákony o potírání přenosných nemocí (zákon č. 60/1948 Sb.), o ochraně proti tuberkulóze (zákon č. 61/1948 Sb.), o boji proti pohlavním nemocem (zákon č. 158/1949 Sb.) nebo o boji proti alkoholismu (zákon č. 87/1948 Sb.).¹⁴³ V roce 1957 byl přijat zákon o umělém přerušení těhotenství (zákon č. 68/1957 Sb.).¹⁴⁴

Povinné očkování proti tuberkulóze pro děti a mládež mezi jedním a dvacátým rokem bylo ustanoveno od roku 1948 a pro zbytek dospělé populace od roku 1953.¹⁴⁵ Povinně se začalo od roku 1946 očkovat proti záškrtu, proti dětské obrně od roku 1957, proti černému kašli od roku 1958, proti spalničkám od roku 1969 a proti zarděnkám 1982 (dívky), 1986 (chlapci). Ač se na jednu stranu proočkovaností populace omezilo šíření nejen dětských infekčních nemocí, na druhou stranu se však zvýšil počet onemocnění srdce, oběhové soustavy a zhoubnými nádory. Od poloviny padesátých let se tedy priority zdravotnictví proměňovaly od opatření proti tuberkulóze přes očkování proti dětským nemocem až k léčení zhoubných nádorů, kožních a pohlavních nemocí v následujících desetiletí.¹⁴⁶

K významným osobnostem československého lékařství patřil epidemiolog MUDr. Karel Raška, který se ve druhé polovině šedesátých let zasloužil o vymýcení pravých neštovic ve světovém měřítku.¹⁴⁷ Již v období druhé světové války se čeští lékaři dozvěděli o účincích penicilinu. Během okupace vyráběla ilegálně penicilin farmaceutická továrna Benjamina Fragnera v Dolních Měcholupech, z českých zaměstnanců zde pracovala např. MUDr. Helena Rašková.¹⁴⁸ Náležitá výroba penicilinu však začala až roku 1949 v továrně v Roztokách u Prahy, která byla nazvána Penicilin, národní podnik.¹⁴⁹ Roku 1961 dokončil MUDr. Otto Wichterle svůj výzkum gelových kontaktních čoček, které se rozšířily do celého světa. Na začátku sedmdesátých let se začaly v továrně Poldi Kladno vyrábět umělé kloubní náhrady. Zasluhou MUDr. Josefa Kouteckého se od sedmdesátých let rozvinul obor dětské onkologie.¹⁵⁰

¹⁴³ SVOBODNÝ, HLAVÁČKOVÁ, s. 219.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 217.

¹⁴⁵ ANDĚL, ČERNÝ, DIVIŠOVÁ, HLAVÁČKOVÁ, KRÍŽOVÁ, s. 438-440.

¹⁴⁶ SVOBODNÝ, HLAVÁČKOVÁ, s. 220.

¹⁴⁷ ANDĚL, ČERNÝ, DIVIŠOVÁ, HLAVÁČKOVÁ, KRÍŽOVÁ, s. 426.

¹⁴⁸ Helena Rašková i její manžel Karel Raška pomáhali v roce 1945 zlikvidovat epidemii tyfu v Terezíně.

¹⁴⁹ ANDĚL, ČERNÝ, DIVIŠOVÁ, HLAVÁČKOVÁ, KRÍŽOVÁ, s. 427.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 428.

6. Boromejky, alžbětinky a křížové sestry

Vznik kongregací a přibývání členek již existujících řeholních společenství zaznamenala církev kolem druhé poloviny 19. století. Tomáš Petráček ve své publikaci¹⁵¹ uvedl několik tezí, které je možné vnímat jako důvody pro rychlý rozvoj ženských řeholí. V průběhu 19. století klesla dětská úmrtnost a zvýšila se natalita, což vedlo k růstu populace, které se na venkově nedostávalo pracovních příležitostí. Proto začali lidé z venkovských oblastí odcházet do měst, kde docházelo k překotné urbanizaci. Zrušení nevolnictví roku 1848 umožnilo i dívkám z rolnických a řemeslnických rodin vstoupit do kláštera. Kromě toho, že sňatky dcer z vícečlenných rodin již nebyly nutností a mladé ženy se mohly rozhodnout pro zasvěcený život, který se stával demokratičtější, se ve městech objevily sociální problémy, které stát neuměl vyřešit. V nově uspořádané městské společnosti docházelo k rozpadu institutu rodiny, lidé neměli, kde bydlet, neexistovalo sociální ani důchodové pojištění, o staré osoby, sirotky a další potřebné se neměl kdo postarat. Ve venkovském prostředí by tuto funkci plnila rodina, sousedé či obec, avšak v rámci měst se pro toto poslání otevřel prostor církvi. Řeholnice zaměřující se na školství, charitativní a ošetrovatelskou činnost zaujaly místo v městských i státních chudobincích, nemocnicích, sirotčincích a s pomocí mecenášů zakládaly své nové ústavy pro hluchoněmé, pro slepce, pro chudé a nezaopatřené osoby. Saturovaly potřeby tisíců lidí, o něž se v dobovém kontextu stát ještě nebyl schopen postarat.¹⁵² To bylo hlavním oním důvodem, tedy potřeba péče o chudé, nemocné a vykořeněné, pro vznik ženských řeholních společenství nového typu a totiž kongregací.¹⁵³ Petráček pracoval i s tématy vstupu do řádu jako emancipace žen od mužů, profesionalizace žen a profesní vzestup prostřednictvím vykonávání profese v řádu, feminizace katolicismu v 19. století a návrat ke středověké spiritualitě.¹⁵⁴

Pokud lze krátce popsat vývoj ženských řeholních komunit ve 20. století, lze konstatovat, že po první světové válce nedocházelo k přílišným zásahům do fungování řádů. Nutno dodat, že činnost řeholnic během první Československé republiky, by si zasloužila svůj vlastní výzkum. V průběhu druhé světové války byli církevní představitelé, kněží, řeholníci i řeholnice vězněni a popravováni, řehole zaznamenaly určitý útlum. Čeští církevní představitelé se však také velmi aktivně účastnili protinacistického odboje, což přineslo církvi v poválečné

¹⁵¹ PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*, Ostrava, 2013.

¹⁵² Tamtéž, s. 47-51.

¹⁵³ HÜBNEROVÁ, Benedicla OP. *Vzory svatosti v České kongregaci sester dominikánek 1889-1900*, In *Salve: Revue pro teologii, duchovní život a kulturu*, roč. 32, č. 4, 2022, s. 140.

¹⁵⁴ PETRÁČEK, s. 51-55.

době morální kredit.¹⁵⁵ V poválečné době došlo k vyhnání německých členek společenství. Na některých místech však z důvodu nedostatku personálu německé sestry zůstávaly i nadále. Výrazné zásahy do mužských i ženských řeholních institucí po únoru 1948 přinesly významný útlum činností těchto komunit, které byly v některých případech téměř rozprášeny a po listopadu 1989 se jejich aktivity z důvodu nedostatku aktivních mladších členek, které nemohly do řádů během období totality vstupovat, zastavily.

Kvůli stále značnému množství řeholních působišť v poválečné době nelze podrobněji porovnat osudy tří zvolených společenství. Určitý obraz lze nabýt z vybraných archivních pramenů Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského či sekundární literatury pojednávající o Kongregaci Milosrdných sestrách sv. Kříže¹⁵⁶ a Řádu sv. Alžběty. Během poválečných let zasáhlo ženské řehole mnoho změn, které více či méně proměnily fungování kongregací. Prvním zásahem do dvojnárodnostních česko-německých společenství se stalo vyhnání nacionálně německých sester do Rakouska, okupačních zón v Německu a Švýcarska. Fakticky to pro řeholní rodiny znamenalo radikální snížení počtu řádových ošetřovatelek. Tím byly zasaženy nejen příhraniční oblasti, kde řeholnice působily v nemocničních, sociálních a charitativních ústavech, ale nedostatkem jak řeholního, tak civilního ošetřujícího personálu trpěla i místa ve vnitrozemí. Pro řeholnice zůstávající na svých pracovištích v nemocnicích to znamenalo ještě větší fyzické a psychické vypětí sil, což se velice brzy stalo neúnosným a vedení kongregací muselo napjatou situaci řešit. Obecně vzato, odchod zkušených řeholních ošetřovatelek z pohraničí souvisí s vysídlením německých pracovníků. Situace s nedostatkem personálu v nemocnicích se přenesla i za únor 1948. Lze dodat, že během zakladatelského období komunistického režimu byla tato situace navíc znásobena upřednostněním těžkého průmyslu a posílením pracovních sil výhradně v této oblasti na úkor lehkého průmyslu a služeb, zdravotnictví nevyjímaje.

Jako podnětnou sondu do přístupu samosprávných úřadů, v jejichž čele stáli členové KSČ, vůči řeholnicím po roce 1945 zmínil Vlček případ sester boromejek v Orlové. Těm místní národní výbor zabavil jejich klášterní budovu, aby mohla nově sloužit jako škola, která byla během války poničena. Tento protiprávní postup však byl zpětně uznán jako právoplatný v souvislosti s argumentací dekretem prezidenta republiky o národní správě německého majetku, který odkazoval na národnost bývalé představené. Ministerstvo školství rozhodlo o nelegálním jednání konkrétního MNV, které mělo budovu vydat. K žádnému řešení však

¹⁵⁵ STRÍBRNÝ, s. 81.

¹⁵⁶ Dnes zní oficiální název řeholního společenství Česká provincie Milosrdných sester sv. Kříže, ale historicky bylo toto společenství rozděleno na provincii českou, moravskou a slovenskou. Nemocnice v Novém Městě na Moravě, v níž řeholní sestry působily, spadalo pod provincii moravskou.

nedošlo, ani k sepsání smlouvy s kongregací, ani k navrácení majetku řeholnicím. Roku 1950 požádal MNV o přemístění boromejek, které považoval za zbytečné.¹⁵⁷ Vlček však také uvádí, že vyšší úrovně národních výborů a centrální instituce (ministerstvo zdravotnictví a ministerstvo vnitra) byly k řeholnicím vstřícné a umožňovaly dotovat činnost řádových sester a nacházet řešení otázek spojených s přítomností německých řeholnic. Státní úřady vyňaly sestry německé národnosti z mnoha opatření povinných pro německé obyvatelstvo a řeholnice dostaly také možnost zažádat si o znovunabytí československého občanství.¹⁵⁸

Pražské boromejky měly v poválečné době oporu v osobě své první české prozatímní generální vikářky a následně od roku 1946 generální představené SM Bohumily Langrové, které sestry říkaly „matka Bohumila“. V její osobní dokumentaci se nachází značné množství dopisů, které zasílala nebo přijímala, týkající se období třetí republiky. V osobních materiálech představené boromejek lze nalézt například dokument o členství v kongregaci a přínáležitosti k české národnosti jedné ze sester, který SM Bohumila vydala 10. prosince 1946.¹⁵⁹ Je možné předpokládat, že šlo o určitou pomoc pro danou sestru a důkaz spolehlivosti před československými úřady. Dále se dochovala žádost SM Bohumily z 6. srpna 1945 na ministerstvo dopravy, aby povolilo německým sestrám „jízdu drahou“, protože zatím neodsunuté řeholnice potřebovaly přejíždět mezi pohraničními nemocnicemi, kde pečovaly o nemocné. Matka Bohumila přesouvala německé řeholnice mezi nemocnicemi, aby zabezpečila jejich provoz dostatkem ošetřovatelek.¹⁶⁰

Z 6. srpna 1945 pochází také dopis SM Bohumily na ministerstvo zdravotnictví, ve kterém žádala, aby mohla německé sestry se svolením místních národních výborů či velitelství vojenské posádky přeložit, aby si s sebou tyto řeholnice mohly vzít zavazadla a aby byla ministerstvem dopravy kladně vyřízena žádost o jejich jízdu vlakem. Německé sestry v pohraničních nemocnicích a chorobincích působily, dokud o nich nebylo rozhodnuto podle ústavního dekretu prezidenta republiky z 8. srpna 1945.¹⁶¹ Žádost z 6. srpna reagovala pravděpodobně na jeden z poválečných zákazů, který Němcům zapovídal jezdit veřejnými prostředky. Je více než nápadné, že datum žádosti i dekretu se nachází nedaleko sebe. Vyvstává otázka, zda se SM Bohumila snažila německé boromejky přesouvat z místa na místo a určitým

¹⁵⁷ VLČEK, *Ženské řehole*, s. 22. Případ sester boromejek v Orlové a tamějšího MNV sepsal Vlček podle Zemský archiv Opava, fond KNV v Ostravě – odbor pro věci církevní, ka 22, inv. č. 64.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 22. K situaci německých řeholnic podle Vlčka viz STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, Praha, 1993, s. 44.

¹⁵⁹ Soukromý archiv KMSKB, kniha CH, MSKB, Praha, pod Petřínem (do r. 1952), Mateřinec, Nemocnice PP, Různá korespondence ze života KMSKB r. 1900-1989, I., M. Bohumila Langrová, gen. předst. 24. 8. 1946 – 7. 7. 1970, osobní dokumentace, nefoliováno.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

způsobem je tak chránit před odsunem, anebo se pokoušela zabezpečit chod nemocnic s nedostatkem personálu.

Další z oblastí, kterou se musela v letech 1945 a 1946 SM Bohumila zabývat, bylo oznámení rakouskému repatriačnímu komitétu v Praze z 8. května 1945, ve kterém se uvádělo, kterým řeholnicím bylo jako rakouským občankám dovoleno odjet do své vlasti. Také jednala o znovuotevření pražské řádové školy pro ženská povolání, musela v září 1945 z důvodu „strašného nedostatku sester v naší kongregaci“ odmítnout prosbu provisorů z kláštera Nová Říše, p. Augustina Machalky, vězněného během nacistické okupace a následně znovu odsouzeného ve vykonstruovaném procesu a vězněného během komunistického režimu, který žádal od boromejek pomoc s vedením kuchyně v poničeném klášteře premonstrátů.¹⁶² Opakovaně Bohumila Langrová odpovídala na žádosti z různých míst, že nemá dostatek českých členek kongregace, kterými by mohla nahradit německé sestry. Šlo například o nemocnici ve Šluknově, chorobinec v Liberci nebo o ústav pro výchovu dětí v Novém Jičíně. Tam požadoval předseda ONV v říjnu 1945, aby přišly české sestry v „zájmu očisty celého veřejného života ve zdejších městě a kraji [...]“.¹⁶³ Ale jak místní samosprávy, tak vedení kongregací nemělo dostatek českého personálu, kterým by nahradil německé řeholnice, proto zůstávaly v některých oblastech i během druhé poloviny čtyřicátých a také na počátku padesátých let.

Příklad kláštera boromejek v severočeském Jiříkově (Georgswalde) taktéž ukazuje poválečný nedostatek řeholnic v této kongregaci. Do Jiříkova na velitelství vojenské posádky zaslala SM Bohumila 24. července 1945 další z žádostí,¹⁶⁴ aby velitelství povolilo německým řeholnicím cestovat mezi působišti. Pražské vedení kongregace totiž učinilo rozhodnutí, týkající se řeholnic v příhraničí, které musely opustit svá působiště důležitá pro veřejné blaho (nemocnice, chorobince, chudobince). Tyto sestry měly přijet do kláštera v Jiříkově a odtamtud být rozesílány na další místa, kde bylo potřeba jejich výpomoci. Bohumila Langrová vysvětlila svou žádost skutečností, že boromejky mají v pohraničí řadu působišť, odkud řeholnice německé národnosti nesmí odejít, dokud nebudou nahrazeny českými silami.¹⁶⁵ Z personálních důvodů nedokázala v pohraničí obsadit vedoucí místa v nemocnicích českými řeholnicemi. Z této komunikace SM Bohumily vůči velitelství vojenské posádky lze získat alespoň základní

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Viz *Příloha č. 5*.

¹⁶⁵ Soukromý archiv KMSKB, kniha CH, MSKB, Praha, pod Petřínem (do r. 1952), Mateřinec, Nemocnice PP, Různá korespondence ze života KMSKB r. 1900-1989, I., M. Bohumila Langrová, gen. předst. 24. 8. 1946 – 7. 7. 1970, osobní dokumentace, nefoliováno.

informace o všeobecném nedostatku řádových sester ve dlouholetých působištích, která musela kongregace doplňovat sestrami z uvolněných či zrušených míst.¹⁶⁶

Kromě žádosti z 24. července 1945 pro posádku v Jiříkově napsala tentýž den SM Bohumila zprávu¹⁶⁷ ONV v Liberci. Týkala se německých sester, které by byly propuštěny z liberecké nemocnice a chorobince. Nacionálně německým boromejkám měl tamější ONV vystavit povolení k odjezdu do již zmíněného Jiříkova. Následně by mohly sestry využít dvě možnosti. Zaprvé mohly použít „povolení k dojezdu do Rakous, kde jim vídeňský arcibiskupský ordinariát zaručuje přijetí“¹⁶⁸ anebo zadruhé by byly rozesílány do dalších filiálních domů kongregace, kde by musely vytrvat, dokud by je nenahradily české pracovní síly.¹⁶⁹ Bohumila Langrová také žádala liberecký ONV „s veškerým důrazem, aby sestry naší kongregace nebyly vřazovány do transportů ostatního německého obyvatelstva, jelikož náležejí kongregaci, která podléhá přímo nejvyšším římským církevním úřadům a je tudíž povahy mezinárodní.“¹⁷⁰ Lze si povšimnout zcela specifické originální argumentace SM Bohumily, která byla v nejužším kruhu prozatímního vedení kongregace, jež se odkazuje na přináležitost svého řeholního společenství ke Svatému stolci a v podstatě k nadnárodnímu církevnímu právu. Tato její žádost dokazuje, že se vedení kongregace boromejek snažilo ochránit své německé členky a také učinilo pokus o jejich vyjmutí z odsunu.

Řešení složité situace pokračovalo i v roce 1946, když zemský národní výbor zaslal kongregaci 17. ledna sdělení, které odpovídalo na dotazy ohledně odsunu německých sester. Výbor uvedl, že „není možno nahraditi řádové sestry z řad civilních ošetřovatelek. Je proto nutno, aby tyto setrvaly na svých místech, dokud nebudou vystříhány jinými, civilními sestrami.“¹⁷¹ V adventním čase 13. prosince 1946 zaslala SM Bohumila, v této době již generální představená boromejek, svůj požadavek na ředitelství VB – oddělení StB/2b, aby vyjmul z odsunu sedm starých nemocných německých sester, které se věnovaly „charitativní službě na zdejším území“, „hovoří dostatečně česky“, nebylo „proti nim vedeno žádné vyšetřování“, „všechny bydlí společně v našem útulku pro zestárlé a práce neschopné sestry v Praze [...]“.¹⁷² Podle kroniky boromejek bylo těmto sedmi německým sestrám dovoleno dožít v Praze.¹⁷³ Podobně SM Bohumila žádala v červenci 1945 místní národní výbor v Jiříkově, aby dovolil posílat staré a nemocné sestry z pohraničních nemocnic do kláštera kongregace právě

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Viz *Příloha č. 5*.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl. IX, s. 175.

v Jiříkově. Šlo o sestry, které „věnovaly celý svůj řeholní život i své síly charitativní práci ve prospěch bližních a nyní již nemohou vykonávat plně povinnosti svého povolání.“¹⁷⁴

Z dokumentů „matky Bohumily“ se nelze dozvědět, zda bylo jejím žádostem vyhověno, nebo zda se jí vůbec nějaká odpověď vrátila. V poválečné době vyvinulo již české vedení kongregace (generální rada) úsilí na ochranu německých řeholnic. Konkrétní argumentace generální vikářky a následně generální představené SM Bohumily Langrové dokazuje starost o spolusestry, jejichž národnost měla v poválečné době, navzdory historické kontinuitě dvou národnostního ženského řeholního společenství, negativní konotace. V rámci kongregace se však stále i ve čtyřicátých letech na rozdíl od valné většiny společnosti nadřazovala přináležitost k římskokatolické církvi a k řeholní instituci výše než příslušnost k nacionální identitě. Současné historické bádání o osudech německých řeholnic nenabízí dostatečné množství informací, které by umožnily navrhnout obecné závěry a porovnat dějiny jednotlivých kongregací v těsně poválečné době. Zmíněné případy by bylo nutné doplnit o výzkum ve státních archivech. Hodnotné by mohly být především prameny státní provenience, fondy okresních a místních národních výborů a dokumenty bezpečnostních složek. Sestra Bohumila se zabývala také zrušením neprávem uvalené národní správy na nemocnici pod Petřínem, která byla ukončena k 1. prosinci 1945, dále vrácením majetku ze zrušených působišť v příhraničních oblastech nebo žádostí o poskytnutí nákladního auta od UNNRY.¹⁷⁵ Tyto informace jsou pouze výčtem z její dokumentace, který poukazuje na skutečnost, s čím vším se muselo ženské řeholní společenství v poválečných letech potýkat.

Podobné jednání o přesunech řeholnic mezi působišti lze zachytit i u Milosrdných sester sv. Kříže, jejichž německé členky odjížděly postupně mezi lety 1945 až 1954 nejprve do Německa a poté Švýcarska. Kongregace měla až do roku 1946 dvě provincie, a to českou a moravskou. Po druhé světové válce se sídlo české provincie v klášteře v Chebu¹⁷⁶ stalo internačním táborem pro Němce, kteří měli být následně odsunuti.¹⁷⁷ Na konci prvního podzimního měsíce, 29. září 1946, zaslal Zemský národní výbor v Brně informaci brněnské biskupské konzistoři, že provinciální představená SM Kamila Gelingová (představená moravské provincie) předložila ministerstvu školství a osvěty „doklad o tom, že obě dosavadní

¹⁷⁴ Soukromý archiv KMSKB, kniha CH, Praha, MSKB, Pod Petřínem (do r. 1952), Mateřinec, Nemocnice PP, Různá korespondence ze života KMSKB, r. 1900-1989, I., M. Bohumila Langrová, nefoliováno.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Chebský klášter nečekala ani po roce 1948 šťastná budoucnost. V roce 1950 po vyhnání zbývajících sester byl klášter zabaven, přetvořen na kasárny a sídlila zde pohraniční stráž. Klášterní kostel dokonce sloužil jako tělocvična. Více informací nejen o poválečném vývoji, ale i vývoji po roce 1989 lze najít na těchto odkazech: <https://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/cheb-kostel-nalezeni-sv-krize> a <http://encyklopedie.cheb.cz/cz/encyklopedie/klaster-milosrdnych-sester> [náhled dne 3. 3. 2024]

¹⁷⁷ SOBOTKOVÁ, Denisa. *Odsun německého obyvatelstva na Chebsku po druhé světové válce*, Bakalářská práce, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň, 2016, s. 27.

kongregační provincie, a to provincie česká, s provinciálním sídlem v Chebu a provincie moravská, s provinčním domem v Kroměříži se spojily se svolením Sv. Stolice v jednu provincii, a to českomoravskou se sídlem v Kroměříži.¹⁷⁸ Kamila Gelingová se stala představenou českomoravské provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže. Spojení obou provincií vyplývá ze složité situace, které musely čelit německé sestry v pohraničí po konci války.

Z Čech muselo odejít 798 sester německé národnosti. První skupiny byly odsunuty brzy po skončení druhé světové války do Bavorska a další sestry (233 sester a 5 kandidátek) odešly z Chebu definitivně v říjnu 1950 během tzv. Akce Ř. V těchto dvou případech odchodu křížových sester šlo však o řeholnice, které nepracovaly v nemocnicích, tj. např. o učitelky. Německé řeholní ošetřovatelky zůstávaly v nemocnicích na území Československa i nadále. Pokud se za ně našla náhrada, byly přesunuty do soustředovacího továrního internátu ve Svobodě nad Úpou. S pomocí Mezinárodního červeného kříže a generálního domu v Ingenbohlou odešly zbývající nacionálně německé sestry do Švýcarska.¹⁷⁹ Řeholnice české národnosti zůstávaly v Československu, protože jejich služby byly prozatím potřeba v nemocnicích, v sociálních a charitativních ústavech.

Poválečná léta znamenala také pro sestry alžbětinky snížení počtu členek řádu. V pražském konventu žilo během druhé světové války 60 řeholnic a v roce 1945 pouze 45. Ostatní během války zemřely.¹⁸⁰ Alžbětinky taktéž zasáhl odsun německých sester. Pražský konvent na tom ovšem byl o něco lépe než konventy v Brně a Kadani, a proto mohl personálně vypomoci po vystěhování německých brněnských a kadaňských alžbětinek. Pražské představené z kláštera Na Slupi, matka Anděla Holubová a následně matka Václava Holátová, musely vykonávat pozici generální představené pro všechny tři konventy. Konvent alžbětinek v Jablunkově zůstal samostatný.¹⁸¹ Kláštery v Brně a Kadani byly poničené válečnými událostmi a nejvíce ze všech čtyř konventů je zasáhlo vystěhování německých sester. Řešení poválečné situace, která potkala i alžbětinky, bylo v podstatě totožné jako u boromejek. Do vedoucích pozic představených nastoupily v brněnském a kadaňském konventu české alžbětinky z Prahy. Obsazeny byly i pozice řádových ošetřovatelek v nemocnicích.¹⁸² Avšak i přes tuto skutečnost stálo alžbětinky mnoho fyzických i psychických sil, aby zabezpečily činnost v nemocnicích s nedostatkem vlastního personálu bez svých německých spolusester.

¹⁷⁸ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, fond Biskupská Konzistoř Brno, Sestry sv. Kříže, ka 1014, sg. B 825, přír. č. 3807, fol. 70.

¹⁷⁹ VLČEK, *Ženské řehole*, s. 233.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 404.

¹⁸¹ Více viz KŘEČKOVÁ, KUCHAROVÁ, s. 108-110.

¹⁸² Tamtéž.

Tento nedostatek dokazuje i dopis boromejky SM Bohumily z 25. února 1946, v němž jsou formulovány informace o přetížení řeholních ošetřovatelek. Sestra Bohumila žádala o pomoc správy nemocnic, aby boromejkám na oddělení přidělily elévky, tj. pomocné ošetřovatelské síly a služební personál, „podobně, jako se v přítomné době děje všude v nemocnicích, kde jsou civilní ošetřovatelky, neboť i těchto je veliký nedostatek.“¹⁸³ Bohumila Langrová správně porozuměla poválečné situaci, když svou žádost o pomoc odůvodnila slovy, že jako „ve všech oborech“ se projevil i v kongregaci „nedostatek pracovních sil, takže při nejlepší vůli nemůžeme nemocnicím dáti takový počet sester, jak bylo stanoveno smlouvami, resp. jak by vyžadoval provoz nemocnice.“¹⁸⁴

Nedostačující počet řeholních ošetřovatelek v nemocnicích, sociálních a charitativních ústavech způsobil, že sestry byly neúměrně přetěžovány, přepínaly své síly a utrpěly újmu na zdraví. Sestra Bohumila žádala správy nemocnic o přidělení civilních ošetřovatelek, které měly doplnit počty řeholnic po odchodu těch německých. Generální rada kongregace s „rostoucími obavami“ pohlížela „na tento neblahý zjev“ a byla „tím více znepokojena, jelikož jasněji poznává, že sama není schopna odpomoci.“¹⁸⁵ Od správ nemocnic, kde boromejky působily, očekávalo vedení kongregace pochopení své žádosti a předpokládalo „nestranné sociální cítění i vůči našim sestřím.“¹⁸⁶ Zároveň vyslovilo přesvědčení, že „za této pomoci se nám jistě podaří překonati nynější krizi a během doby doplniti stav sester na normální počet.“¹⁸⁷ Generální rada si tedy byla vědoma nastalé neudržitelné situace, která se začínala citelně dotýkat řádových ošetřovatelek v nemocnicích.

V souvislosti se snahou generální rady a SM Bohumily poskytnout pomoc boromejkám pracujícím v nemocnicích si lze uvědomit situaci v padesátých letech, kdy se církevní tajemníci pokoušeli dosadit místo řeholních ošetřovatelek právě ošetřovatelky civilní a nahradit tak řádové sestry. Civilních ošetřovatelek ani tehdy nebyl dostatek a řeholnice tak v nemocnicích zůstávaly i do druhé poloviny padesátých let. Situace nedostačujícího ošetřujícího personálu po roce 1945 tedy neustávala, ale pokračovala nejen za únor 1948, ale i na přelom padesátých a šedesátých let. Pokud se týká německých řeholnic, ty buď z nemocnic odešly během tří poválečných let anebo zůstaly na svých působištích i po komunistickém převratu. To je příklad mosteckých Milosrdných sester sv. Kříže, o kterých se archivní prameny zmiňují i v roce 1949, a které právě z důvodu personálního nedostatku zůstaly v mostecké nemocnici pracovat až do

¹⁸³ Soukromý archiv KMSKB, kniha CH, Praha, MSKB, pod Petřínem (do r. 1952), Mateřinec, Nemocnice PP, Různá korespondence ze života KMSKB, r. 1900-1989, I., M. Bohumila Langrová, nefoliováno.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž.

roku 1954. Příkladem situace, kdy v nemocnici zůstaly působit české řádové ošetřovatelky je komunita boromejek v nemocnici v Českém Brodě, kde sestry setrvaly až do roku 1959 anebo skupina Milosrdných sester sv. Kříže, které pracovaly v novoměstské nemocnici do roku 1956. Pražské boromejky musely ze své nemocnice pod Petřínem odejít roku 1952.

7. Klášter a nemocnice pod Petřínem během tří poválečných let

Tři boromejky ošetřovaly od dubna 1945 vězně nakažené tyfem v terezínském koncentračním táboře. Vedení boromejek obdrželo dopis ze 7. června 1945 od ředitelství Československé státní pomocné nemocnice v Terezíně, které kongregaci sdělovalo, že sestře Fidelis, Priscille a Rolandě není zatím „dovoleno opustiti objekty nemocnice v Terezíně a to z důvodů zdravotních (karanténa).“¹⁸⁸ Šlo o SM Fidelis Komárkovou,¹⁸⁹ SM Priscillu Vavrochovou¹⁹⁰ a SM Rolandu Bartoňovou.¹⁹¹ Obava zamezit rozšíření nákazy po republice od navrátilivších se vězňů a jejich ošetřovatelů zadržela tyto boromejky v Terezíně až do srpna 1945. Je možné se dohadovat, zda karanténa znamenala pro sestry to, že se samy při ošetřování nemocných nakazily tyfem, anebo zda správa nemocnice udělila karanténu všem, kteří v Terezíně pomáhali, aby se nemoc dále nešířila.

V průběhu války byly vězněny i řádové sestry. V koncentračním táboře Ravensbrück byly uvězněny boromejky z kláštera pod Petřínem, a to SM Theodora Sperlingová, SM Leonie Maurerová a SM Febronie Ahamerová. Na konci roku 1945 byly všechny tři odsunuty do Rakouska.¹⁹² Během války podporovaly boromejky rodiny vězněných a v některých filiálních domech schovávaly partyzány mezi nemocnými, poskytovaly partyzánům potraviny a balíčky s jídlem posílaly i do koncentračních táborů a vězení. V nemocnici pod Petřínem sloužily na stanicích první pomoci, na operačních sálech i u lůžek nemocných a ošetřovaly do svého vysílení raněné během Pražského povstání a vězně všech národností, kteří se vrátili z Terezína

¹⁸⁸ Soukromý archiv KMSKB, kniha CH, Praha, MSKB, pod Petřínem (do r. 1952), Mateřinec, Nemocnice PP, Různá korespondence ze života KMSKB, r. 1900-1989, I., M. Bohumila Langrová, nefoliováno.

¹⁸⁹ Tamtéž. V archivu sester boromejek v pozůstalosti SM Fidelis Komárkové se nachází ocenění její činnosti od ředitelství Československé státní pomocné nemocnice v Terezíně. Ředitelství 10. července 1945 potvrdilo, že SM „Anděla Fidelis Komárková, Praha III, nemocnice konala v době ode dne 7. května 1945 do 8. července 1945 službu u České pomocné akce, pokud se týče u Československé státní pomocné nemocnice v Terezíně jako kuchařka. Ředitelství nemocnice vyslovuje jmenované zároveň DÍK A PLNĚ UZNÁNÍ za cenné služby, konané s láskou a obětavě v zájmu bývalých českých politických vězňů v prostředí ohroženém infekčními chorobami, jakož i za spolupráci při zdolávání tyfové epidemie. V Terezíně, dne 10. července 1945. MUDr. K. Raška, vedoucí epidemiolog.“ Následují podpisy vrchního správce a primáře nemocnice a razítko Československé státní pomocné nemocnice v Terezíně.

¹⁹⁰ V srpnu 1950 byla odsouzena na 7 let v rámci politického procesu Juřík a spol. s kvardiánem františkánského kláštera v Praze P. Stanislav František Juřík (odsouzen na 14 let) za velezradu. Odsouzení kvůli pomoci muži, který se vydával za posla SM Rolandy Marie Bartoňové, která odešla do západního Německa a žila v uprchlickém táboře Walka u Norimberku. Muž byl však agent StB (pravděpodobně nasazen na emigranty z ČSR), který byl zaslán do uprchlického tábora, kde ho SM Rolanda vyhledala a žádala ho, aby jí zajistil potvrzení o členství v kongregaci v Československu a o převedení jistého p. Kučery na Západ. Muž se vrátil do ČSR, vyhledal SM Priscillu, která mu zajistila setkání s p. Kučerou a ona i p. Juřík muže pohostili, dali mu peníze a nenahlásili ho policii. Uvěřili mu, protože měl u sebe dopis a medailonek od SM Rolandy. Srov., viz VLČEK, *Ženské řehole*, s. 69.

¹⁹¹ SM Rolanda Bartoňová odešla z kongregace boromejek, nikomu o svých plánech neřekla a roku 1949 emigrovala a v roce 1950 se nacházela v uprchlickém táboře Walka, kde setrvala mnoho československých emigrantů. Tam se zkontaktovala s agentem StB, který se vydával za agenta „cizí moci“. Podle informací SM Veritas Holíkové se SM Rolanda údajně dostala do Ameriky.

¹⁹² Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 111-112.

a dalších nacistických koncentračních táborů. Boromejky spolupracovaly před válkou s Mons. Janem Šrámkem a následně také po jeho návratu do Prahy.¹⁹³

Jako většina ženských řeholních společenství byla i kongregace boromejek národnostně smíšená a generální představenou byla vždy sestra německé národnosti. Českou představenou v nemocnici byla v roce 1945 SM Chrysostoma Tylalíková. Již 1. května odstoupila z úřadu německá generální představená SM Klementina Zaunmüllerová,¹⁹⁴ která odevzdala vedení kongregace do rukou české vikářky SM Silvestriny Šimové.¹⁹⁵ Sestra Klementina odešla z mateřského kláštera do azylu ke kostelu Nejsvětějšího srdce Páně na Smíchově, kde očekávala, že bude s německým obyvatelstvem brzy odsunuta. Generální představená tím chtěla předejít obtížím, které by mohly kongregaci nastat.¹⁹⁶ Během května založila většina lékařů v nemocnici revoluční národní výbor, který prohlásil nemocnici za německý majetek, tedy konfiskát,¹⁹⁷ a vystoupil proti nacionálně německým sestřím ve vedení kongregace. Přitom představenou nemocnice nebyla nikdy německá sestra.¹⁹⁸ Výbor komunisticky smýšlejících lékařů v čele s MUDr. Budínem prohlásil kongregaci za přísluhovatelku nacistů. Lékaři se snažili dostat nemocnici do vlastních rukou. V kronice boromejek je zapsáno, že se objevila „snaha několika lidí, aby uchvátili církevní majetek kongregace. Národní správa uvalena proti zákonně na nemocnici, rozhodovala svéprávně ve všech záležitostech, také nám byla odňata veškerá majitelství práva nad nemocnicí.“¹⁹⁹ I přes všechny výše uvedené aktivity boromejek během války došlo již 5. května k uvalení národní správy na nemocnici. Jako národní správce byl dosazen Roman Souček, úředník všeobecné nemocnice.²⁰⁰ V kongregační kronice sester

¹⁹³ Srov. VLČEK, *Ženské řehole*, s. 216 a JEŽKOVÁ, s. 406.

¹⁹⁴ Generální představená SM Klementina Zaunmüllerová rozesílala do všech německých filiálních domů (na území protektorátu – pozn. K. Š.) kongregace encykliku proti nacismu papeže Pia XI. *Mit brennender Sorge*, která byla vydána 14. března 1937. Po květnových událostech roku 1938 v souvislosti s vyhlášením částečné mobilizace zaslala SM Klementina oběžník filiálkám, aby tam, kde sestry obdržely encykliku, s ní byly seznámeny všechny sestry. Viz Kronika IX, s. 15-16. Klementina Zaunmüllerová byla také „velmi často volána na gestapo.“ Pokaždé ji doprovázela generální vikářka SM Silvestrina Šimová. „Gestapáci se zájmem vyzvídali, zdali sestry české národnosti jí i ostatním sestřím německé národnosti neubližují. Odpovídala, že sestry české národnosti jsou vůči ní velmi uctivé a k sestřím německé národnosti velmi laskavé, takže nikdy nedochází k vzájemným sporům a nedorozuměním. [...]“ Představené Klementině bylo „vyčítáno, že je sice Němka, ale že ‚cítí‘ česky. Nejednou, jistě jen zvláštní ochranou Boží – vyvázly obě ‚z lapací sítě‘ hitlerovských pochopů: z Pečkovy vily v Dejvicích.“ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX., s. 67-68. Dnes v této vile Friedricha Petschka sídlí Velvyslanectví Ruské federace.

¹⁹⁵ VLČEK, *Ženské řehole*, s. 216.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Dle dekretu prezidenta republiky Edvarda Beneše z 19. května 1945 měl být majetek kolaborantů zabaven stejným způsobem jako majetek Němců a Maďarů. Srov. Parlament České republiky, Dekret: č. 5/1945 Dekret prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. [online] Praha, 1995. Dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/>. [náhled dne 27. 8. 2023]

¹⁹⁸ VLČEK, *Ženské řehole*, s. 217.

¹⁹⁹ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 102.

²⁰⁰ Tamtéž.

boromejek bylo naznačeno, že tendence směřující k odebrání a zestátnění jejich nemocnice se objevily již v květnu 1945.

Pro boromejky se situace nevyvíjela podle jejich představ, zemský národní výbor vyzval v souvislosti se spory o nemocnici pod Petřínem sestry, „aby skončily celou vysilující záležitost tím, že přenechají nemocnici a mateřinec lékařům a samy se odeberou do některého domu mimo Prahu. Zdrcující výzva! Ale Pán Bůh nás neopustil.“²⁰¹ Dále jsou v kronice zapsány informace, jak boromejky bránily svou nemocnici „v zájmu pravdy a cti kongregace“ a stály si za stanoviskem, že „národní správa nám byla vnucena neprávem a žádaly jsme o její odvolání.“²⁰² Lékaři, kteří se pokoušeli dostat nemocnici pod svou správu, však trvali na tom, že „národní správa nad nemocnicí je oprávněna a musí být ponechána. Chtěli ji udržet do doby, až budou nemocnice zestátněny.“²⁰³ K tomu fakticky došlo později zákonem z 19. července 1948 o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče (Zákon č. 185/1948 Sb.). Tímto zákonem byly od 1. ledna 1949 zestátněny léčebné a ošetrovací ústavy, tj. „zdravotnická zařízení, ve kterých se poskytuje osobám nemocným nebo na zdraví ohroženým ústavní péče vykonávaná lékařem nebo za jeho dozoru odborně školenými pomocnými silami a záležející ve vyšetřování, léčení a ošetření.“²⁰⁴ Pokud se týká majetku boromejek v pohraničí, tak 10. května 1945 byla českým národním výborem pověřena kongregace „převzetím a správou všech jejích nemovitostí a domů, které jí byly vyvlastněny nebo odňaty na území Československé republiky.“²⁰⁵ K tomuto převzetí byly zmocněny dvě bývalé představené v pohraničí SM Juventina Šanderová a SM Leokadie Součková. Do všech domů v pohraničí byly na pozice představených „ustanoveny národně spolehlivé české sestry a odstraněn bílý prapor, kterým byly označeny německé domy. Místo něho zavěšena čsl. vlajka.“²⁰⁶

Květnové dny na konci války pokračovaly a 11. května musely nemocnici na rozkaz nového předsedy revolučního národního výboru MUDr. Lhotky²⁰⁷ opustit všechny německé ošetrovatelky. Tentýž den přišly do mateřského kláštera revoluční gardy a všechny německé sestry ve vedení kongregace i řadové řeholnice musely na jejich rozkaz opustit klášter pod Petřínem.²⁰⁸ Následně 27. května rezignovaly na své pozice i ostatní české členky generální

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Československo. § 1 odst. 1 zákona č. 185/1948 Sb., o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče. In: *Zákony pro lidi.cz*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-185#p1-1> [náhled dne 29. 8. 2023]

²⁰⁵ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 101.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ MUDr. Budín byl během Pražského povstání 6. května 1945 postřelen a zraněním podlehl.

²⁰⁸ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 97.

rady, které byly v souvislosti se spory o nemocnici nazývány kolaborantkami. Jako prozatímní vedení kongregace byla již 27. května zvolena generální vikárka SM Bohumila Langrová a další sestry do generální rady SM Karola Kratochvílová, SM Karla Klosová, SM Běla Golová, SM Lidmila Tobolová, SM Emanuela Schovancová, za představenou komunity sester v mateřském klášteře SM Lucie Podroužková a za představenou nemocnice opět SM Chrysostoma Tyralíková.²⁰⁹

Majetkové záležitosti boromejek však nebyly dořešeny. Sestry bojovaly za svou nemocnici proti lékařům, kteří nechtěli uznat majetková práva kongregace. Zemský národní výbor přestal jednat s řeholnicemi a obrátil se na kapitulní konzistoř, aby tuto záležitost vyřešila. Výbor se snažil oddělit nemocnici od majetku kongregace, přestože tyto dva objekty byly hospodářsky propojeny. Výbor tedy požadoval, aby konzistoř pověřila dvě osoby stojící mimo kongregaci, které by spolupracovaly s národní správou v nemocnici pod Petřínem a dojednály by oddělení nemocnice od majetku kongregace.²¹⁰ Tím by výbor nemusel jednat s vedením kongregace, které protestovalo proti národní správě i proti rozdělení majetku. Tato možnost by znamenala, že sestry by si ponechaly majetek a budovy kongregace, zatímco nemocnici by získali lékaři prostřednictvím národní správy. Kapitulní vikář Bohumil Opatrný seznámil boromejky s žádostí výboru a požádal je, aby mu představily dvě důvěryhodné osoby, kterými nakonec byly dvě sestry představené. Ty mu ovšem sdělily, že oddělení majetku není snadné, protože „nemocnice a klášter tvoří od svého vzniku hospodářskou jednotu se společnou kuchyní, odběrem elektřiny, plynu, vody, společnou kanalizaci, společné ústřední topení atd., což se nedá jednoduše rozdělovat.“²¹¹

Nakonec byli hospodářskou správou nemocnice i kláštera pověřeny tři osoby. Dva právníci Josef Sklenář a František Haušar, kterého pověřil Zemský národní výbor a jeden inženýr-architekt Jaroslav Cuhra. Kongregace i konzistoř důvěřovala Sklenářovi a Cuhrovi.²¹² Porada, na které mělo být rozhodnuto o oddělení nemocnice od kongregace a nemocničního majetku od majetku kongregace, probíhala 26. srpna 1945. K rozhodnutí však nedošlo a obě strany čekala další dlouhá jednání, která se přenesla až na Ministerstvo zdravotnictví. Na podzim roku 1945 probíhala jednání o zrušení národní správy nad nemocnicí. Na jednáních se kromě kongregace podílel Zemský národní výbor a arcibiskupská konzistoř. Až 29. listopadu bylo konečně dohodnuto, že od 1. prosince bude odvolána z nemocnice pod Petřínem národní

²⁰⁹ Boromejky, bulletin, s. 5 <https://www.nmskb.cz/files/bulletin-ke-30-vyroci-znovupredani-nemocnice.pdf> [náhled dne 8. 5. 2024]

²¹⁰ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 103-104.

²¹¹ Tamtéž, s. 104.

²¹² Tamtéž, s. 105.

správa. Tím se ukončila všechna podezření o nespolehlivosti boromejek a nemocnice i mateřský klášter pod Petřínem byly uznány za majetek kongregace.²¹³ V říjnu 1945 se stal primářem chirurgie a ředitelem ošetrovatelské školy boromejek MUDr. Zdeněk Vahala.

Boromejky německé národnosti byly internovány společně s německými sestrami z jiných řeholních společenství. Nacionálně německé boromejky, které původně působily v Praze, byly 10. srpna 1945 převezeny do mateřského kláštera rakouské větve kongregace ve Vídni.²¹⁴ Mezi srpnem 1945 a rokem 1947 bylo vystěhováno 332 nacionálně německých boromejek. Na konci druhé světové války bylo v kongregaci 1235 řeholnic a patnáct kandidátek. Nemnoho z německých sester využilo svého práva požádat o zachování československé státní příslušnosti. Jejich vyhnání způsobilo kongregaci personální i ekonomické oslabení. Ta již během roku 1946 musela uzavřít několik svých domů a opustit působiště ve školách a v nemocnicích.²¹⁵ Ve stejném roce bylo také zrušeno dvanáct filiálních domů, a to u všeobecné nemocnice v Broumově, Jablonci nad Nisou, Liberci, Šluknově, Tachově, Trutnově, Varnsdorfu a ve Vimperku, při chorobinci v Liberci, dílnách ručních prací v Broumově a v Libverdě a při mateřské škole v Horní Plané.²¹⁶ Pro německé řádové sestry byl odsun zraňující událostí, protože „cítily, že ‚národnost‘ není morální hodnocení.“²¹⁷

Zároveň proběhly v srpnu 1946 řádné volby do generální rady, tj. do vedoucích pozic kongregace. Svých úřadů se ujaly SM Bohumila Langrová jako generální představená, první asistentka SM Theofora Kmoníčková jako generální vikářka, dále jako druhá asistentka SM Vincenca Pavlíková, třetí asistentka SM Karla Klosová, která byla také představenou ošetrovatelské školy boromejek, čtvrtá asistentka SM Běla Golová, sekretářka SM Emanuela Schovancová a jako sestra prokurátorka SM Adéla Hönigová.²¹⁸ V roce 1946 také kongregace přijala 37 nových kandidátek. Naplánovány byly rozsáhlé stavební úpravy v nemocnici pod Petřínem. Došlo k přepažení velkých pokojů, průchozí pokoje byly odstraněny a každý měl vlastní vchod z nově přistavěné chodby uvnitř nemocnice. Postaven byl lůžkový výtah a nově byly vybaveny i operační sály. Prostranství mezi kostelem sv. Karla Boromejského a kuchyní

²¹³ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 105-106.

²¹⁴ Tamtéž, s. 91.

²¹⁵ HOLÍKOVÁ, Marie Veritas. *BULLETIN ke 30. výročí znovupředání nemocnice 1993—2023. Nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze*, Praha, 2023, s. 6. Viz zde <https://www.nmskb.cz/files/bulletin-ke-30-vyroci-znovupredani-nemocnice.pdf> [náhled dne 8. 5. 2024]

²¹⁶ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 174-176.

²¹⁷ VLČEK, *Ženské řehole*, s. 217.

²¹⁸ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 164.

byla vydlážděna, nově obnovena byla i fasáda celého domu.²¹⁹ V květnu 1947 se konaly mimořádné diplomové zkoušky pro řeholnice s požadovanou nejméně desetiletou praxí.²²⁰

²¹⁹ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl IX, s. 185.

²²⁰ HOLÍKOVÁ, s. 7. Viz zde <https://www.nmskb.cz/files/bulletin-ke-30-vyroci-znovupredani-nemocnice.pdf>
[náhled dne 8. 5. 2024]

8. Svátosti a církevní obřady v nemocnici v Novém Městě na Moravě

Stát se pokusil svými nařízeními zavedenou praxi působení církve v nemocnicích upravit a sjednotit tak, aby odpovídala nejen propagovaným moderním zdravotnickým standardům, ale především dobovým propagandistickým vyjádřením týkajícím se péče o občana lidově demokratického státu. To znamenalo nejprve oklestit aktivity církve v nemocnicích a v konečném důsledku zcela odstranit působení církvi z nemocničních zařízení v Československu. K tomu patřil i nucený odchod řeholních ošetřovatelek, jejichž potenciální náboženský vliv na pacienty byl z pohledu KSČ nežádoucí. V roce 1962 vyšla publikace platná pro celé Československo,²²¹ která obsahovala souhrn právních předpisů upravujících vztah státu a církve vydaných po únoru 1948. V souvislosti s tématem této diplomové práce jsou podstatné především části týkající se „provádění náboženských úkonů ve zdravotnických ústavech“ z 19. dubna 1956 a „provádění křtů ve zdravotnických zařízeních poskytujících porodnickou pomoc“ z 26. září 1952. V případě křtu narozených dětí šlo o oběžník Ministerstva zdravotnictví a v případě vysluhování ostatních svátostí a bohoslužeb v prostoru nemocnice šlo o oběžník Ministerstva zdravotnictví a Státního úřadu pro věci církevní.

8.1. Katolické křty v praxi

Pokud se budeme nejprve věnovat právnímu předpisu, který se týká křtů novorozených dětí v oficiálně vydaném oběžníku, jenž měl být národními výbory poskytnut všem nemocničním zařízením s porodnicemi a okresním a krajským hygienikům, otázka křtů zde byla upravena roku 1952 následovně. Jako hlavní příčina úmrtí novorozenců kromě vrozených vad a problematického průběhu porodu jsou uvedeny nemoci dýchacích cest, které se přenáší kapénkovou infekcí při styku s osobami v prvních dnech života dítěte, mimo jiné také při křtu prostřednictvím osob, které se tohoto obřadu účastní. V publikaci se uvádí, že novorozenec není odolný proti nebezpečí infekce a taktéž, že přístup dalších osob ke křtu není slučitelný s hygienickými požadavky na daný nemocniční ústav.²²²

Na jednu stranu může jít o snahu zefektivnit průběh křtů v porodnicích, ochránit narozené dítě a vyhovět hygienickým pravidlům, na druhou stranu je však v souvislosti s proticírkevním zaměřením komunistického režimu pravděpodobné, že šlo o omezení aktivit církve v prostoru nemocnice a zamezení přístupu věřících, kteří přicházeli ke křtu dítěte. Ministerstvo zdravotnictví tedy uložilo ředitelům a ošetřujícím lékařům, aby matkám, které si

²²¹ *Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v Československé socialistické republice*, Praha, 1962.

²²² Tamtéž, s. 54.

přály nechat své dítě pokřtít v porodnici, byl umožněn křest novorozence až po propuštění z nemocnice. Osoby (kněz, řeholnice, věřící příbuzní dítěte), které se křtu účastí, měly zakázáno vstupovat do prostorů určených k ošetřování, aby nebyly v kontaktu s ostatními pacienty, ale pouze do místností vyhrazených k udělování církevních svátostí,²²³ tj. v případě katolických křtů do nemocniční kaple.

Na příkladu nemocnice v Novém Městě na Moravě lze zmapovat otázku křtů narozených dětí, o níž se jednalo už během druhé světové války. Na začátek lze podotknout, že některé děti se narodily doma. To se týkalo jak Nového Města na Moravě, tak okolních vesnic. Tato skutečnost byla aktuální nejen v Novém Městě na Moravě, ale v některých případech i v Praze a Českém Brodě.²²⁴ Novoměstský kněz Matěj Müller žádal 30. března 1943 kapitulní konzistoř v Brně, aby svolila k využití nemocniční kaple pro křty novorozenců. Müller zdůvodnil svou žádost vzdáleností nemocnice od farního kostela, která „při nedostatku dopravních prostředků je dosti značná.“²²⁵ Také zapojil argument „horského počasí“ v okrese na českomoravském pomezí, které je „po velkou část roku značně nepříznivé.“²²⁶ Proto je cesta z porodnice do kostela „velmi obtížná a pro zdraví křtěncovo nebezpečná.“²²⁷ Novoměstský kněz vnímá možnost křtu novorozenců jako „ulehčení pro všechny rodičky, které z různých farností celého rozsáhlého okresu novoměstského přišly porodit do zdejší porodnice.“²²⁸

Müller opět posílá 15. dubna 1943 tentokrát delší žádost brněnské kapitulní konzistoři, aby povolila křtít novorozence v kapli novoměstské nemocnice.²²⁹ Je možné, že buď nebylo na předchozí žádost odpovězeno, anebo byla odpověď z nějakého důvodu zamítavá, případně se nedochovala. Farář znovu zdůraznil obtíže, které nemožnost křtů v porodnici přináší. Uvedl podrobnější informace o dosavadním průběhu křtů a dodal další argumenty podložené dlouhodobějšími zkušenostmi. Podle dosavadní praxe se v novoměstském farním kostele křtilo kdykoliv, když to bylo potřeba. Müller uvádí výhody, které by se naskytly i pro matky z jiných farností, které porodily v novoměstské porodnici, v případě, že by se jim umožnilo nechat pokřtít narozené dítě v nemocniční kapli. Tím by jim byly ušetřeny cesty do farního kostela ze

²²³ *Soubor*, s. 54.

²²⁴ O křtech dětí narozených v porodnici Českém Brodě lze nalézt informace viz ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, s. 62-63, s. 86-89.

²²⁵ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, fond Biskupská konzistoř Brno, Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1950-1990), ka 5390, sg. N 25, přír. č. 17143, f. 1.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Viz *Příloha č. 3*.

svého bydliště, především pokud „jsou z osad přiřazených.“²³⁰ Novoměstská duchovní správa chtěla tedy matkám vyjít vstříc. Děti byly podle dosavadní praxe křtěny po odchodu z porodnice ve farním kostele. Müller dodává, že to „někdy bylo dopoledne, jindy za poledne nebo odpoledne a křtilo se téměř každý den.“²³¹

Tento způsob byl však pro novoměstskou farní správu obtížný. Nebylo možné vyhovět všem matkám, které chtěly nechat své dítě pokřtít, protože ani kněz ani kaplan se nemohli pokaždé uvolnit z další služby věřícím, které k duchovnímu povolání přináležejí. Müller uvedl, že křest často kolidoval s povinností vysluhovat pohřeb nebo vyučovat náboženství ve škole. Zároveň prý rodičky často nevěděly, kdy přesně budou z porodnice propuštěny, a jak se dostanou domů. Duchovní správa se proto dozvíдалa o požadovaném křtu až na poslední chvíli. To znamenalo v okamžiku, kdy matka s novorozěnětem odcházela z nemocnice, a dítě mělo být pokřtěno. Do plánování křtu se zapojovaly další osoby, což také znesnadňovalo situaci. Kostelník musel připravit kostel pro svátost křtu, jeho úkolem bylo také dojít či dojet pro matku a dítě do nemocnice. Další osobou zainteresovanou ve křtu byla porodní asistentka. Ta se však nemohla z nemocnice uvolnit v konkrétní čas a ani taxi či sanitní vůz nemusel být volný. Lze se domnívat, že dosavadní praxe mohla fungovat tak, že sanitka zavezla matku s dítětem z nemocnice ke kostelu, kde bylo dítě pokřtěno, a poté je dopravila domů. Všechny tyto úkony doprovázelo neustálé čekání, čímž, jak novoměstský farář uvedl, trpěly jiné povinnosti členů duchovní správy,²³² např. zpovídání farníků, zařizování svateb a pohřbů. Těmito všemi argumenty Müller podpořil svou žádost o povolení křtu v nemocniční kapli. Pokud by biskupská konzistoř v Brně povolila novoměstskému knězi provádět křty novorozěných dětí v nemocniční kapli, došlo by tím k rozšíření farních práv.

Müller však uvedl také praktické úřední důvody, které souvisely s vydáním křestního listu dítěte a zapsáním do farní matriky narozených. Pokud duchovní správa nemohla časově vyhovět požadovanému křtu, odcházela matka s nepokřtěným dítětem z nemocnice. To bylo poté pokřtěno ve farním či filiálním kostele ve svém bydlišti, a ne v novoměstské farnosti (farním kostele), kde se narodilo. To přinášelo novoměstské duchovní správě další těžkosti. Křest dítěte v jiném, než novoměstském kostele nebyl včas hlášen místní farní správě a ta musela i po měsíci požadovat ex offo povinný křestní list a často jej musela vracet, protože v něm chyběly informace o kmotrech, datum svatby rodičů, údaje o velikosti a váze dítěte, někdy chyběl i rodokmen (informace o rodičích matky a rodičích otce). Doplnění zápisu do

²³⁰ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, fond Biskupská konzistoř Brno, Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1950-1990), ka 5390, sg. N 25, přír. č. 17143, f. 2.

²³¹ Tamtéž.

²³² Tamtéž.

křestního listu znamenalo pro farní správu další ztrátu času,²³³ který potřebovala pro jiné povinnosti. Novoměstská farní správa tak v případě křtu dítěte v jiném, než farním kostele neměla všechny informace o tomto křtu a nemohla personálie dítěte zapsat do matriky narozených, k čemuž potřebovala vystavený a důkladně vyplněný křestní list. Mohlo jít o snahu novoměstského faráře zefektivnit na úřední úrovni průběh sepsání křestního listu a zaznamenání dítěte do matriky narozených.

Novoměstský duchovní správce Müller tedy navrhl, aby křty dětí proběhly v nemocniční kapli jednou za týden, což podle něj stačilo, protože matky zůstávaly v ošetřování ještě osm dní po porodu. Müller popsal výhody i nevýhody tohoto konání. Jako nevýhodu zaznamenal přenášení matriky a docházení do nemocnice jednou za týden. Jako výhodu viděl značnou úlevu pro členy farního úřadu, protože odpadly již výše popsané problémy a také bylo možné vyhovět všem matkám, které chtěly své dítě nechat pokřtít. Nejvíce by si ušetřily cestu do novoměstského farního kostela matky z okolních vesnic. Taktéž matky z jiných farností by se už nemusely o křest dítěte starat, protože by bylo pokřtěno během pobytu v porodnici. Zároveň by se díky křtům v nemocniční kapli vyřešil problém s dovozem ke křtu do farního kostela.²³⁴ Matka by tedy s dítětem kvůli křtu nemusela jet po porodu ani do novoměstského farního kostela a ani vyřizovat křest v kostele v jejím bydlišti.

Jako poslední výhodu uvedl Müller okolnost z církevního práva. Prováděním křtů v nemocnici se lépe vyhoví požadavku z Kodexu kanonického práva (dále CIC = Codex Iuris Canonici) z roku 1917, v níž se praví, že dítě „se pokřtí co nejdřív; a faráři a kazatelé často připomenou věřícím tuto jejich vážnou povinnost.“²³⁵ Müller se tedy odkázal ve svém argumentu i na CIC, aby podpořil svou žádost o povolení křtít děti co nejdříve po porodu v nemocniční kapli. Dále lehce kriticky napsal, že děti byly křtěny „v nejlepším případě“ osmý den po narození, tj. v den odchodu z porodnice a „při těžších případech a při křtech ve farnosti, kde bydlí, značně později. Při křtech jinde se čeká obvykle do příští neděle. Křest se tak odkládá až 3 neděle a více.“²³⁶ Tudíž tato praxe jde proti kanonickému právu. Těžšími případy pravděpodobně Müller myslel buď problémy matky po porodu anebo nemocné či postižené děti, které nemohly být pokřtěny hned po narození, protože o ně pečovali lékaři. Nejtěžší případy jako umírající děti, případně ty, které zemřely ještě v těle matky nebo krátce po porodu,

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž, f. 3.

se mohly nechat pokřtít okamžitě podle Can. 771.: „Soukromý křest lze v naléhavé nutnosti udělit kdykoli a kdekoli.“²³⁷

Z pohledu novoměstské duchovní správy by tedy křty probíhající v nemocniční kapli nebyly nikomu zátěží, ale naopak výhodou pro všechny zúčastněné a farní úřad by si mohl podle udělené fakulty, tj. křtít v nemocniční kapli, plánovat křty novorozenců dětí podle svých možností. Po organizační stránce by si Müller přál, aby novorozence křtil člen místní duchovní správy a aby tak nebyl zatěžován Mons. Všetečka, který oficiálně působil jako duchovní správce nemocnice.²³⁸ Ten měl na starost mimo jiné vést bohoslužby v kapli, vysluhovat pacientům svátost smíření, pomazání nemocných, vést duchovní rozhovory a zpovídat řeholní ošetřovatelky (Milosrdné sestry sv. Kříže).

Vzhledem k tomu, jak konkrétní informace o dosavadním průběhu křtů narozených dětí v novoměstské porodnici Müller měl, lze konstatovat, že nepostrádal přehled o neefektivní praxi, kterou se snažil vyřešit svou žádostí ke kapitulní konzistoři v Brně o udělení fakulty křtů v nemocniční kapli. Novoměstská nemocnice byla otevřena na konci roku 1940. Místní farář Müller se tedy pokoušel upravit nejméně tříletou praxi provádění křtů, která fungovala určitým způsobem, jenž však nevyhovoval ani farnímu úřadu a nemusel vyhovovat ani matkám, které vyslovily přání nechat své dítě pokřtít. Jde tedy o aktivitu místního kněze směrem k brněnskému biskupství, pod které novoměstská farnost spadala. Kněz reagoval na konkrétní každodenní situaci, kterou dobře znal a která se objevila po otevření nové veřejné okresní nemocnice.

Žádosti nebylo biskupskou konzistoří vyhověno, 16. dubna 1943 byla pracovníkem konzistoře sepsána odmítavá odpověď novoměstskému farnímu úřadu, v níž konzistoř argumentovala především možným budoucím nedostatkem kněží,²³⁹ kterých by bylo potřeba, aby se zvyk křtů v nemocniční kapli udržel. Neúnavný kněz Müller znovu 17. května 1943 žádal biskupskou konzistoř o umožnění křtů v nemocnici. Tentokrát prosil o povolení křtů „na zkoušku“ na jeden rok, aby zjistil, jak se tato praxe osvědčí do budoucna. K již dříve zasláným důvodům přidal znovu osobu kostelníka, který má své vlastní zaměstnání a kvůli křtům je volán do kostela v mimořádnou dobu, ztrácí tím mnoho času a následně musí čekat, až přijede matka s dítětem z nemocnice. K tomu však dojde až ve chvíli, kdy je k dispozici auto, které je ke kostelu přiveze. Müller také uvedl, že někdy odjede matka s dítětem ke křtu do své farnosti, ale

²³⁷ KOP, František a kol. *Překlad Kodexu Kanonického práva*, kodex byl zpracován z rozkazu *Nejvyššího velekněze Pia X., vyhlášený z moci papeže Benedikta XV.*, 1917, s. 197.

²³⁸ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, fond Biskupská konzistoř Brno, Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1950-1990), ka 5390, sg. N 25, přír. č. 17143, f. 3.

²³⁹ Tamtéž, nefoliováno.

novoměstský farní úřad má povinnost zapisovat narození do novoměstské matriky, protože se dítě narodilo na území této farnosti. Kněz také musel zasílat statistické výkazy o narozených dětech, což bylo ztíženo právě nedostatkem údajů. Nakonec své třetí žádosti odpověděl Müller i na argument biskupské konzistoře ohledně budoucího nedostatku kněží. Napsal, že i v případě tohoto nedostatku by bylo pro nástupce ve farní úřadu výhodnější, aby křty dětí probíhaly v nemocniční kapli.²⁴⁰ Tentokrát bylo již žádosti 22. července 1943 vyhověno, avšak pouze na rok. Proto 6. července 1944 žádal Müller o trvalé prodloužení této možnosti, protože se „toto zařízení v praxi výborně osvědčilo jak pro farní duchovenstvo, tak i pro rodiče narozených dětí.“²⁴¹

Situace však nebyla jasná ani o rok později, protože 10. května 1946, zaslal na kapitulní konzistoř farář ze Strážku dotaz, zda je úředně stanoveno, že se děti z jiných farností narozené v nemocnici v Novém Městě na Moravě musí křtít také tam. Jeho farníci si totiž stěžovali, že jim novoměstský farní úřad nevyhověl v žádosti nechat pokřtít děti ve své domovské farnosti, tj. ve Strážku. Jako problematické popsali strážecí farníci dopravu kmotrů ke křtu v Novém Městě na Moravě anebo vyřizování křestních listů. Ztíženou situaci, kterou strážecký farář popsal, nepřispěli ani jeho farníci, kteří mu nehlásili narození a křty svých dětí v novoměstské farnosti. Ani farní úřad v Novém Městě na Moravě nevyhověl žádosti faráře ze Strážku. Ten požadoval, aby mu byl zaslán výkaz narozených dětí z jeho farnosti, které přišly na svět v novoměstské nemocnici.²⁴²

I v poválečné době tedy docházelo k nejasnostem a úředním nesrovnalostem, které provázely otázku křtů. Kněží museli každoročně zasílat na kapitulní konzistoř brněnského biskupství počty dětí narozených v jejich farnostech. Z výše uvedených důvodů pro ně však bylo hlášení pokřtěných novorozenců problematické. Otevření novoměstské nemocnice znamenalo kvalitní péči pro obyvatele města i okolních vesnic, ale zároveň přineslo duchovní správě nové situace, na které musely určitým způsobem reagovat. Co bylo zjednodušením pro farní správu v Novém Městě na Moravě, tj. křtít novorozené děti přímo v nemocnici, bylo naopak pro farní správu ve Strážku problémem, protože děti spadající podle bydliště svých rodičů do strážecké farnosti se rodily v novoměstské nemocnici, tzn. v novoměstské farnosti. To vedlo na obou stranách k potížím s vydáváním křestních listů a zapisováním do matriky narozených.

²⁴⁰ Tamtéž, f. 6.

²⁴¹ Tamtéž, f. 9.

²⁴² Tamtéž, f. 10.

V jistém smyslu by se mohlo argumentovat, že když bylo farním úřadům zákonem z 1. ledna 1950 odňato vedení matrik narozených, oddaných a zemřelých, šlo o zjednodušení, zefektivnění a sjednocení této praxe, čímž se předešlo výše popsaným problémům se zaznamenáváním matričních údajů. Ve skutečnosti však šlo spíše o mocensko-administrativní zásah státu, který pro věřící fakticky mohl znamenat obavu z potenciálních budoucích perzekucí, protože jediná oficiálně povolená ideová výchova byla marxisticko-leninská, nikoliv ta v katolické víře. Pohledem komunistického režimu už jen to, že dítě pocházelo z rodiny věřících katolíků, pro něj mohlo v budoucnu znamenat komplikovaný život.

Pokud se ještě vrátíme do poválečného roku 1946, konkrétně do 6. června 1946, musel novoměstský kněz Matěj Müller, který se stal tamním děkanem, opět žádat kapitulní konzistoř o povolení křtít děti v nemocnici. Znovu ve své žádosti argumentoval stejně jako během války, kdy pokládal křty v nemocniční kapli za největší výhodu pro duchovní správu i pro matky. Müller žádal o možnost křtít v kapli jednou týdně a toto povolení by podle něj mělo být uděleno na delší období, ne-li natrvalo.²⁴³ Jeden z členů duchovní správy, kněz Václav Kűchler, zaslal kapitulní konzistoři delší pojednání z 22. října 1952 o změněné situaci týkající se křtů dětí v novoměstské nemocnici. Od 1. října 1952 vedl porodní oddělení nový primář, který „má své lékařské zásady a podle nich opravuje dosavadní řád porodního oddělení.“²⁴⁴

Nový vedoucí lékař porodního oddělení tedy stanovoval nová pravidla jako např. to, že maminky mohly dát pokřtít své dítě jenom tehdy, když opouštěly porodnici. Porodní oddělení však svou velikostí nedostačovalo a ženy byly propouštěny každý den podle jejich zdravotního stavu. Některý z novoměstských knězích tedy musel být stále k dispozici, aby se mohl každý den dostavit do nemocnice a na žádost matky pokřtít její dítě. Kněz ovšem z časových důvodů a dalších povinností nemohl každý den chodit do nemocnice, a tak bylo další možností, o čemž už se jednalo během války, aby se matka po propuštění z porodnice zastavila s dítětem ve farním kostele a křest by byl udělen tam. Svou roli však stále hrálo počasí, které především během zimních měsíců bylo na českomoravském pomezí kruté. Kněz Kűchler napsal, že „při zdejším drsném podnebí horáckém jest desátý den brzo, aby maminka s dítětem byla ve studeném kostele u křtu a po případě i u úvodu.“²⁴⁵ Pan primář nechce matkám vzít příležitost

²⁴³ Tamtéž, fol. 11.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Jde o obřad uvádění ženy po šestinedělí zpátky do kostela, do křesťanského společenství. Do úvodu nesměla žena chodit do kostela a účastnit se bohoslužeb. Úvod byl přechodovým rituálem, kdy bylo matce a dítěti během církevního obřadu požehnáno, děkovalo se Bohu za narození dítěte a žena byla přijata do společenství matek. Ženu doprovázely kmotry, porodní bába a další ženy z církevního společenství. Smyslem tohoto obřadu bylo očištění ženy po porodu, která byla během šestinedělí považována za nečistou. Pravděpodobně jde o převzetí starého židovského rituálu čištění/očišťování žen po porodu. V souvislosti s fenoménem úvodu lze zmínit svátek Uvedení Páně do chrámu, který byl před 2. vatikánským koncilem nazýván Očišťování Panny Marie. Lze vyhledat v Lukášově evangeliu, tj. Lk 2, 22. K přechodovým rituálům viz např. MELKESOVÁ, Miroslava.

křtít své děti v porodnici, neboť jest si vědom, jak v tom drsném podnebí cesty z přespolečných vesnic do farního kostela jsou obtížné, a nechce být vinen případné smrti nepokřtěného dítěte, proto navrhuje, aby děti byly křtěny na dětském pokoji porodního oddělení.²⁴⁶

Administrátor Kuchler informoval konzistoř o postupech nového primáře, který nedovoloval, aby se děti, které byly při křtu v kontaktu s kmotry, vrátily zpátky na pokoj, protože by je kmotři mohli nakazit respiračním onemocněním a dítě by pak mohlo nakazit další novorozeňata. Kmotrům nedovolil primář vstoupit na dětský pokoj, kteří prý „dítě u příležitosti křtu líbají, hladí svými ne příliš čistými prsty apod. a sami jsou nachlazení, dítě infikují rýmou, chřipkou, což je pro tak malého tvora vážné těžké onemocnění. Dítě pak leží na dětském pokoji vedle jiných dětí, kýchně a snadno nakazí jiné.“²⁴⁷ Kuchler tedy poslal na biskupskou konzistoř k projednání primářův návrh, podle kterého by křty měly ideálně probíhat. Kuchler soudil, že šlo o „přijatelné řešení“, jak pro primáře „z hlediska epidemiologického, tak pro duchovní správu při dnešním nedostatku kněží.“²⁴⁸ Pokud by bylo dovoleno křtít na porodnickém oddělení v dětském pokoji, přimlouval se Kuchler u konzistoře za následující řešení. Nejprve by v prázdné ordinaci na oddělení kněz zapsal podle přání maminek jména dětí, rodičů a vybraných kmotrů. Poté by odešel na dětský pokoj, vzal si rochetu a štolu (liturgické prvky oblečení) a novorozeně by pokřtil. Kmotři by na dětský pokoj přístup neměli, ale generální zástupkyně všech kmotrů by byla porodní asistentka nebo ošetřovatelka.²⁴⁹

V agendě žďárského OCT se dochovala zpráva z 10. dubna 1952 o poradě římskokatolických duchovních, jejíž obsah v tuto chvíli není důležitý, ale v rámci docházky církevní tajemník vyjmenoval několik kněží, kteří se na poradu nedostavili. Zmínil i kněze Kuchlera, který se ze schůze omluvil, protože v „tento den má pravidelné křtiny v nemocnici.“²⁵⁰ Jak uvedl právě člen novoměstské duchovní správy Kuchler, situace se proměnila po příchodu nového primáře porodnického oddělení v říjnu 1952 a bylo nutné řešit nové změny s kapitulní konzistoří v Brně. Zpráva z dubna 1952 o poradě kněží a omluvě Kuchlera z důvodu křtů, které probíhaly „v tento den“, ukazuje na již popsanou praxi, v jejímž rámci byly novorozené děti křtěny právě v jeden určený den v týdnu. Jak je tedy zřejmé z předchozích řádků, praxe udělování svátosti křtu narozených dětí v novoměstské nemocnici se vyvíjela od žádosti o

Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku. In *Historický obzor*, roč. 14, č. 11-12, 2003, s. 262-276.

²⁴⁶ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, fond Biskupská konzistoř Brno, Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1950-1990), ka 5390, sg. N 25, přír. č. 17143, f. 15.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ SOkA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Situační zprávy o církevní otázce 1951-1953, ka 91, inv. č. 430, f. 56.

povolání křtů v nemocniční kapli, přes otázku, jak často budou křty probíhat, zda křtít ve farním kostele nebo v nemocniční kapli, až ke křtům probíhajícím právě nemocnici a k úvahám, jak nastavit praxi křtů, aby odpovídaly církevním i hygienickým pravidlům. Obě strany chtěly vyjít vstříc matkám, a především neohrozit zdraví dětí.

V novoměstské porodnici nepřicházely na svět pouze děti katolických rodičů, ale také děti nekatolíků. Téma nekatolických křtů v nemocnicích je ještě méně zpracováno než téma katolických křtů. V agendě zaslané na kapitulní konzistoř se dochovala zpráva od jednoho z novoměstských kněží, Všetečky, který napsal, že „je dlužno mít na paměti, že jsou tu jinověrci dost početní (evang. a čes. mor.).“²⁵¹ Nekatolíci chtěli také nechat své děti pokřtít v novoměstské nemocnici, k čemuž jim byla správou nemocnice určena 3. července 1943 vlastní místnost.²⁵² O týden později, 10. července, zaslal Müller kapitulní konzistoři zprávu, ke které přiložil prohlášení správce nemocnice, že křty nekatolíků budou probíhat v jiné místnosti v nemocnici.²⁵³ O jakou místnost konkrétně šlo, nelze s dostupných materiálů dohledat. Logicky nemohlo jít o nemocniční kapli využívanou katolíky, kde se zároveň sloužily bohoslužby pro řeholnice. Nelze však nalézt informace ani o tom, že by se křtilo na pokojích nebo v ordinacích.

V prostředí nemocnice se tedy neprojevoval pouze vztah státu a církvi, ale také se zde setkávaly i různé profesní a sociokulturní skupiny obyvatelstva. Šlo o ředitele nemocnice a další úředníky z vedení, primáře, lékaře na jednotlivých odděleních, porodní asistentky, laické ošetrovatelky a řeholnice, kněží, pacienty a pacientky z různých společenských vrstev a konfesijních prostředí, zraněné či nemocné navrátilce z války. V období komunismu vstupovali do nemocničního prostředí i církevní tajemníci a další pracovníci státních, městských či okresních úřadů.

8.2. Bohoslužby a ostatní svátosti

Podobně jako byla státními úřady upravena praxe křtů novorozených dětí, vydaly Státní úřad pro věci církevní a Ministerstvo zdravotnictví 19. dubna 1956 směrnice pro nemocniční zařízení,²⁵⁴ které definovaly, aby „bylo provádění náboženských úkonů ve zdravotnických

²⁵¹ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, Fond Biskupská konzistoř Brno, Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1950-1990), ka 5390, sg. N 25, přír. č. 17143, f. 5. Zpráva je z 9. května 1943. Jde o věřící z Českobratrské církve evangelické a Církve českomoravské, tj. dnešní Církve československé husitské. Ta byla v květnu 1940 přinucena protektorátními úřady změnit své jméno z Církve československá na Církev českomoravská.

²⁵² Tamtéž, s. 7.

²⁵³ Tamtéž, s. 8.

²⁵⁴ Znění směrnice bylo na jednu stranu pevně dáno, na druhou stranu však mohlo skýtat alternativní jednání v prostředí konkrétní nemocnice. Ve směrnici bylo dáno, že za „1. kaple v nemocnicích zachovat pouze tam, kde jsou řeholnice a je zvykem ji užívat, návštěvy nemocných pouze, pokud neohrožují léčbu, 2. udělování svátostí nemocným pouze na přímé přání pacienta nebo rodiny v případě jeho bezvědomí, každý ústav bude mít určeného

ústavech jednotně upraveno a aby jejich výkonem nebyl rušen průběh a ohrožovány výsledky léčení [...].²⁵⁵ Směrnice z roku 1956 obsahovala pět bodů. Zprvé státní úřady povolily sloužit bohoslužby v nemocničních kaplích tam, kde působily jako ošetřovatelky řeholnice a kde bohoslužby již probíhaly. Kaple byly určeny pouze pro řeholnice, ale „pokud to z hlediska léčení neškodí,“ mohli pacienti podle svého přání kapli navštěvovat.²⁵⁶ Pozornost lze zaměřit především na vyjádření, aby náboženské úkony neškodily zdravotnímu stavu pacientů. V podstatě je v textu směrnice napsáno, že návštěvy v kaplích musí být dobrovolné. To znamená, že pacienty nemohl nikdo z ošetřujícího personálu k účasti na bohoslužbách nutit. Je zde znát snahu státních orgánů, aby nebyla mezi pacienty, občany socialistického státu, šířena katolická nauka.

Druhý bod se věnuje náboženským úkonům, jako je svátost pomazání nemocných, svatá zpověď a svaté přijímání v prostoru nemocnice. Tyto svátosti se mohou vysluhovat pouze na žádost pacienta, který „je při plném vědomí. Je-li nemocný v agonii nebo v částečném zatemnění myslí, děje se tak pouze na přání blízkých příbuzných.“²⁵⁷ Pokud si pacient přeje, aby mu kněz udělil tyto svátosti, ošetřující lékař to oznámí duchovnímu, který „provede potom příslušný úkon v pokoji nemocného, a to tak, aby ostatní nemocní tím nebyli rušeni.“²⁵⁸ Lze z textu vysledovat, že v již oficiálně vydané brožuře dvěma státními institucemi je zachyceno, jak jsou aktivity církve v nemocnicích vnímány. Jako aspekt, který ostatní pacienty, tj. ty nevěřící, případně nekatolíky, ruší. Třetí bod pojednává o knězi, kterého určí duchovní správa a který jediný bude vykonávat církevní úkony v prostředí nemocnice. K tomu tento kněz potřebuje souhlas od okresního církevního tajemníka. Určený kněz musí být také seznámen s danými směrnici, které bude při své službě dodržovat. Ošetřující lékař se bude obracet pouze na tohoto kněze, tj. duchovního správce nemocnice,²⁵⁹ nikoliv na jiného kněze působícího v dané farnosti.

V první polovině čtyřicátých let byl duchovním správcem v novoměstské nemocnici ustanoven kněz František Všetečka, který na této pozici setrval tři roky. Ve fondu biskupské konzistoře Brno se uchoval jeho návrh z 10. prosince 1945, ve kterém informuje, že brzy bude Nové Město na Moravě opouštět, a proto se zabývá otázkou svého nástupce na pozici duchovního správce. Další z novoměstských kněží, p. Bílý, podle Všetečkových informací od

svého vlastního duchovního, č. návštěvy duchovních mimo směrnice podléhají všeobecným ustanovením o návštěvách, 5. náboženská agitace zaměstnanců mezi pacienty je zakázána.“ Viz Státní ústřední archiv Praha, fond SÚC, Provádění náboženských úkonů ve zdravotnických ústavech, ka 8, inv. č. 69.

²⁵⁵ *Soubor*, s. 55.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Tamtéž.

faráře Müllera neslouží mši v nemocniční kapli i celý týden, což vnímá Všetečka jako problematické. Nový duchovní správce by měl stejně jako Všetečka za úkol sloužit bohoslužby v nemocniční kapli a zpovídat řádové sestry. Proto navrhuje, aby byli ustanoveni dva řádní zpovědníci, a to děkan Müller a místní kaplan. Všetečka navrhl i mimořádného zpovědníka, kněze z nedaleké Olešné, Antonína Zemana.²⁶⁰

Ve fondu biskupské konzistoře se nachází i nedatovaný a nepodepsaný koncept zprávy zaslané konzistoři novoměstskému děkanství týkající se nového duchovního správce. Koncept působí téměř jako by vycházel z dopisu odcházejícího faráře Všetečky, který se vrací do svého původního působiště, sirotčince v Brně-Jundrově. Povinnost obstarat nemocnici nového duchovního správce přešla na novoměstskou farní správu. „Vzhledem k tomu, že nemocnice je od farního chrámu Páně značně vzdálena, je nutno, aby v nemocniční kapli bylo denně postaráno o mši sv., neboť nelze řeholním sestrám do farního kostela docházet, protože k tomu jejich služební povinnosti ani tolik času neponechávají.“ Ustavený duchovní správce měl tedy nejen povinnost sloužit bohoslužby pro řeholní ošetřovatelky a potenciálně i pro ostatní nemocniční personál a pacienty, ale také zaopatřovat nemocné a zpovídat zmíněné řádové sestry,²⁶¹ což byly původně povinnosti Františka Všetečky, které se tímto snažil předat novému duchovnímu správci.

Než byl ustanoven duchovní správce, převzalo skutečně farní duchovenstvo v nemocnici sloužení bohoslužeb a vysluhování svátostí. Jak ovšem píše novoměstský farář Müller 20. července 1946 kapitulní konzistoři, byla funkce duchovního správce pro farní kněží „spojena s mnohými obtížemi, zvláště v neděli a ve svátky, kdy farní duchovenstvo jest plně zaměstnáno ve farním kostele“.²⁶² Müller tedy žádá konzistoř, aby co nejdříve schválila nového duchovního správce, kterým by měl být pensionovaný profesor náboženství Inocenc Neužil z Bučovic u Brna. Do jeho kompetence by opět spadalo zpovídat řeholní ošetřovatelky, sloužit pacientům a také by pomáhal v novoměstské farní správě.²⁶³ Neuběhl ani týden a 26. července 1946 udělila kapitulní konzistoř Neužilovi církevní jurisdikci jako duchovnímu správci novoměstské nemocnice a zpovědníkovi řádových sester.²⁶⁴

Pokud se týká ustanovování zpovědníků pro řeholnice od počátku jejich působení v novoměstské nemocnici, tj. od 15. října 1940 až do padesátých let, není cílem této práce

²⁶⁰ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, fond Biskupská konzistoř Brno, Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1794-1950), ka 1968, inv. č. 8032, sg. N25, přír. č. 8032, f. 439.

²⁶¹ Tamtéž, f. 441.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, fond Biskupská konzistoř, Inocenc Neužil [...], ka 1991, inv. č. 8289, sg N 389, f. 47.

²⁶⁴ Tamtéž, f. 48.

popsat průběh všech jednání mezi novoměstskými kněžími a biskupskou konzistoří. Spíše jde o to ukázat skutečnost, že již před vydáním popisovaných směrnic z roku 1952 (křty) a 1956 (ostatní svátosti a bohoslužby) upravujících působení církve v nemocnicích se tato otázka mezi duchovní správou, představenou řeholnic a biskupstvím aktivně řešila, a to např. v letech 1940, 1942, 1943, 1945, 1946, 1947, 1949, 1950.²⁶⁵ Lze tedy z komunikace mezi novoměstskou farní správou, řeholnicemi a biskupskou konzistoří usuzovat, že obě nařízení z padesátých let v podstatě nepřinášejí nic nového a pokouší se opět pouze sjednotit a zjednodušit již fungující praxi v nemocnici. Nové směrnice dané ministerstvy a SÚC tedy vstupují do nemocničního prostoru a pokouší se upravit z pohledu režimu dosavadní neefektivní praxi.

Také je jednoznačné, že podle třetího bodu nařízení o duchovních správcích, je zcela obejita biskupská konzistoř v Brně, která především měla rozhodovat o ustanovování zpovědníků pro řádové sestry. Podle směrnice z roku 1956 měla duchovního správce v nemocnici ustanovit duchovní správa, tj. v tomto případě novoměstská farní správa. Po Matěji Müllerovi (správce 1919-1951) a Václavu Kűchlerovi, (správce 1952-1954) byl ve funkci duchovního správce oficiálně ustanoven v roce 1956 Metoděj Kotík (správce 1954-1960).²⁶⁶ Kněz působící jako duchovní správce v nemocnici musel být schválen místním církevním tajemníkem, a nikoliv biskupskou konzistoří, resp. ta neměla konečné slovo ve schvalování kněze jako duchovního správce v nemocnici. Lze v tomto postupu vidět obecnější rovinu vztahu státu a církve. Komunistický režim se snažil oddělit kněze ve farnostech od biskupství, pod které farní úřady spadaly, tj. v tomto případě novoměstskou farnost od brněnské diecéze, což už samo o sobě odporovalo kanonickému právu.

Začtvrté, Ministerstvo zdravotnictví a Státní úřad pro věci církevní upravily dalšími pravidly také návštěvy kněze v nemocnici mimo pacientem předem vyžádané svátosti. Kněz mohl navštívit své příbuzné nebo pacienty, kteří o to požádali, pouze ve vyhrazených návštěvních hodinách. Kněžím nebyla dovolena „náboženská agitace“ mezi nemocnými. Na dodržování této směrnice měli dohlížet ředitelé nemocnic, především prostřednictvím ošetřujících lékařů a „nepřístojnosti bude hlásit ředitel ústavu příslušnému církevnímu tajemníkovi.“²⁶⁷ Opět je zde možné rozeznat tendenci státních institucí zamezit církevnímu vlivu v nemocnici a případnému šíření víry. Nakonec se v pátém bodě zakazovala

²⁶⁵ Diecézní archiv Biskupství brněnského, fond Biskupský ordinariát Brno, Filiální dům NMnM, ka 122, inv. č. 612, sg. B 190/2e, pro tyto roky viz f. 4-27.

²⁶⁶ Archiv farnosti Nové Město na Moravě, dokument s názvem Duchovní správa v Novém Městě na Moravě, Tabulku sestavil Alois Mikyska, Třebíč, nečíslováno.

²⁶⁷ *Soubor*, s. 55.

zaměstnancům nemocnice jakákoliv „náboženská agitace“ mezi pacienty.²⁶⁸ Z řad zaměstnanců šlo především o řádové sestry, věřící lékaře a další ošetřující personál.

²⁶⁸ Tamtéž.

9. Řeholnice v nemocnicích během padesátých let

9.1. Politická školení

V listopadu 1951 podal žďárský okresní církevní tajemník hodnotící zprávu o skupině Milosrdných sester sv. Kříže pracujících v nemocnici v Novém Městě na Moravě.²⁶⁹ Kritizoval řeholnice, že jsou stále „stejně fanaticky nábožensky založeny“,²⁷⁰ a to i přesto, že se je zástupci Revolučního odborového hnutí (ROH) pokusili „školit i politicky“.²⁷¹ Politická školení probíhala formou přednášek či besed, které se konaly ve vnitřních prostorách nemocnice. Jejich účelem bylo, aby řeholnice opustily své „náboženské založení“. Okresní církevní tajemník tím chtěl dosáhnout, aby náboženství zmizelo z prostředí nemocnice, když zatím nemohl sestry, jakožto „ideově nepřátelský živel“, ze zestátněného zařízení odstranit. Důvodem mohl být neustálý nedostatek ošetrovatelského personálu, a tedy nutná potřeba řeholnic, které se staraly o pacienty na úkor svého vlastního života, odpočinku i finančního ohodnocení ve formě platu.

Zmíněných školení se měly účastnit pouze řádové ošetrovatelky, anebo k nim byli přizváni i další zaměstnanci nemocnice, členové různých orgánů lidosprávy. Církevní tajemník argumentoval účastí kněží na tzv. besedách či poradách duchovních, aby přesvědčil řeholnice k účasti na politických školeních.²⁷² Jak OCT ve Žďáru, tak i OCT v Českém Brodě se podíleli na pořádání politických besed s duchovními a dalšími pracovníky městských či okresních úřadů. Nešlo však o sofistikované diskusní shromáždění, ale spíše o jednosměrně zaměřený monolog státního úředníka či prorežimního církevního představitele, který přednesl svůj ideologický referát, po němž následovala debata. Ta byla ale často již předem domluvena s některými kněžími, kteří „debatovali“ v rámci daných mezí. V agendě žďárského OCT se dochovaly mezi lety 1951 až 1956 desítky záznamů o takových poradách. Církevní tajemník informoval o tom, kteří kněží se besedy zúčastnili a kteří nikoliv, proč byl referát přednesen, čeho se týkal, a co k danému tématu dodali jednotliví duchovní. Také byla pronášena různá prorežimní prohlášení, propagandistická vyjádření proti Spojeným státům americkým, Velké Británii či Francii. Debata se také stočila k místním „praktikám nepřátel lidově demokratického režimu“,²⁷³ což byli kromě věřících v tomto okrese na českomoravském pomezí především sedláci, řečeno s dobovou propagandou, kulaci či vesničtí boháči. Podobně jako v rámci školení

²⁶⁹ Fotografie řeholnic s pacienty v novoměstské nemocnici a dobové fotografie nemocnice viz *Příloha č. 1 a Příloha č. 2*.

²⁷⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Korespondence 1951-1952, ka 93, inv. č. 459, f. 12.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 357.

²⁷³ SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Situační zprávy o církevní otázce 1951-1953, ka 91, inv. č. 430, f. 138. Jde o zprávu OCT z 26. listopadu 1956.

pro řeholnice šlo o témata týkající se politických mezinárodních i domácích událostí, kolektivizace, socializace vesnice, voleb a v zemědělských regionech samozřejmě žňových prací.

Je zřejmé, že debaty nemohly být demokratické ani svobodné a o motivacích jednotlivých kněží se jich zúčastnit se ze zpráv OCT nelze dozvědět téměř žádné informace. Argument účasti kněží ze žďárského okresu na těchto setkáních, který by mohl přesvědčit řeholnice, se zdá být lichý. Vzhledem k tomu, že do předem zinscenovaných diskuzí se aktivně zapojila menšina dostavivších se duchovních a většina si daná prohlášení pouze tiše vyslechla, je zjevné, že pro velkou část kléru žďárského děkanátu šlo pouze o nepříjemnou povinnost, jejíž výstupy v praxi pravděpodobně neaplikovali. Měli tedy na politickou situaci v Československu zřejmě podobný názor jako řeholnice pracující v nemocnicích. Ty si často politická školení pouze vyslechly, sdělily, že se o politiku nezajímají a jsou plně zaměstnány péčí o pacienty a zase se rozešly. Případně se na školení vůbec nedostavily.²⁷⁴ Ve zprávách okresních církevních tajemníků nelze najít další informace o tom, že by tento argument řeholnice k účasti na školeních přesvědčil.

O určitém úspěchu politického školení, resp. tlaku na řeholnice, napsal žďárský OCT právě v listopadu 1951, kdy měly podle jeho zprávy odejít dvě řeholnice, jedna do civilního života a druhá do občanského zaměstnání.²⁷⁵ Více však se z jeho zpráv nelze dozvědět. Řeholnice mohla odejít buď do jiné nemocnice, kde ji zaměstnali, případně šlo o starší řeholnici, která odešla do charitního domova pro přestárlé řádové sestry. Ze zprávy není zřejmé, že vystoupily z řádu a tzv. svlékly řeholní šat, ani to, že se např. vdaly. K odchodu z řádu z různých důvodů dojít mohlo, i když se tak dělo spíše zřídka a v rámci společenství sester se o tomto tématu příliš nemluvilo. Obecně vzato jsou ženské řeholní řády vnímány jako jednotné, a přestože mohlo být jejich jednání s představiteli režimu různé, ke skutečně masovým odchodům z řádů, kongregací či konventů nedocházelo.²⁷⁶ V kronice novoměstské komunity Milosrdných sester sv. Kříže nejsou uvedeny žádné informace o politických školeních. Neděje se tak ani v sekundární literatuře, v níž Křivánková²⁷⁷ zpracovala kroniky této řeholní rodiny. Ve své publikaci uvádí kromě pojednání o jednotlivých školních, zdravotnických a sociálních institucích, v nichž řeholnice působily, i informace o nemocnici v Novém Městě na Moravě.

²⁷⁴ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zpráva okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 357.

²⁷⁵ SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Korespondence 1951-1952, ka 93, inv. č. 459, f. 12.

²⁷⁶ Viz ŠTROFOVÁ, „Musíme láskou [...]“, s. 64. Především viz KAFKA, Jan. *V hodině velké zkoušky: církevní politika státu v severovýchodních Čechách v letech 1948-1960*, Červený Kostelec, 2017, s. 245-286.

²⁷⁷ KŘIVÁNKOVÁ, Pavla. *Skrze kříž ke světlu. Česká provincie Milosrdných sester sv. Kříže, Kronika 1948–2000*, Olomouc, 2004.

Avšak právě o politických školeních novoměstských řádových sester tam nelze najít žádné informace.

Pražské boromejky taktéž nesouhlasily se školením, které jim sice bylo představeno jako zdravotnické školení pracovníků v nemocnicích, ale ve skutečnosti šlo o politickou záležitost. Ta se navíc měla konat mimo Prahu, a tedy znamenalo mimo mateřský klášter, tzv. mateřinec. Podle pravidel kongregace však nebylo možné, aby se řeholní sestra zdržovala mimo svůj klášter, resp. mimo klauzuru. Boromejky obdržely přípis z Ministerstva zdravotnictví o tomto postgraduálním školení 30. července 1952 a již v srpnu na ně měla nastoupit první skupina sester. Vedení boromejek vytušilo, že půjde nejspíše o poslední zásah do jejich komunity před nuceným odchodem z prostoru strahovských zahrad. Školení tedy řeholnice odmítly a argumentovaly tím, že by se ho účastnily pouze tehdy, pokud by se konalo v prostorách jejich kláštera nebo nemocnice. Jejich odmítnutí bylo představiteli režimu a některými lékaři interpretováno jako legitimní důvod pro odstranění sester²⁷⁸ z jejich nemocnice a také jako politické vyjádření odporu proti komunistickému režimu.

V kongregační kronice boromejek jsou zaznamenána dobová vyjádření na adresu řeholnic ze strany prorežimních lékařů pracujících v nemocnici pod Petřínem. V jednom z memorand z léta 1952 se píše, že „řádové sestry odmítly zdravotně politické školení, a tím daly najevo nepřátelský postoj vůči lidově-demokratickému zřízení“²⁷⁹ a „lékařský kolektiv s nimi nebude spolupracovat a žádá o jejich odstranění“.²⁸⁰ O dalších podobných školeních během padesátých let, kterého by se pražské boromejky měly účastnit, se už jejich kronika nezmiňuje. Z nemocnice pod Petřínem musely definitivně odejít 15. srpna 1952.²⁸¹

To však neplatilo pro komunitu boromejek, která působila v nemocnici v Českém Brodě mezi let 1905 až 1959. Okresní církevní tajemník opakovaně přesvědčoval řeholní ošetřovatelky, aby se účastnily politických školení. V prosinci 1950 byl sestrám dokonce přidělen tzv. politický vychovatel Jaroslav Bělohlávek. Prameny se nezmiňují, kým byl přidělen – pravděpodobně jim ho určil právě církevní tajemník. Ten si také předsevzal, že bude do nemocnice za boromejkami jednou měsíčně docházet a bude s nimi hovořit o politických tématech. Například v lednu 1951 se rozhodl řádové sestry poučit o mezinárodní situaci a o dění v Československu, ale představená řeholních ošetřovatelek již od konce předchozího roku

²⁷⁸ ŠTROFOVÁ, „*Musíme láskou [...]*“, s. 67-70.

²⁷⁹ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 157–159.

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ Do Prahy přišly první sestry roku 1837 a budovy pro mateřinec a nemocnici mohly po různých těžkostech začít využívat roku 1843.

jakákoliv školení odmítala. V srpnu 1951 se OCT snažil zjistit názor boromejek, tentokrát na právě probíhající žně, ale opět neúspěšně.²⁸²

Podobně jako se opakovala témata, která měla být předmětem školení řeholnic i kněží (mezinárodní i domácí politická situace, žně, mír, kolektivizace, socializace vesnice), opakoval se i argument OCT, že i místní kněz se účastní porad duchovních v daném okrese, a proto by se tím mohly inspirovat i samy boromejky. Do nemocnice v Českém Brodě docházelo několik kněží, kteří vykonávali službu věřícím, udělovali jim svátosti a zpovídali řeholnice. Jeden z kněží přidělených do nemocnice se podle zpráv OCT sice dostavil na pravidelné besedy s kněžstvem, ale zároveň prý mohl za to, že samy sestry politická školení odmítaly. Kněz je měl údajně odrazovat od účasti na těchto akcích a podporovat je v jejich odmítavém postoji. Okresní církevní tajemník si na tohoto kněze stěžoval krajskému církevnímu tajemníkovi na KNV v Praze, žádal o jeho přeložení na jiný okres a zároveň požadoval, aby byl do nemocnice přidělen jiný „pokrokový duchovní“. Krajský církevní tajemník ale možnost přeložení dosavadního kněze zamítl.²⁸³

Jitka Křečková a Hedvika Kuchařová se ve své publikaci, zabývající se dějinami konventu pražských alžbětinek, také krátce vyjadřují k tématu politických školení, které se týkalo i těchto řádových sester v klášteře a v nemocnici pod Albertovem. I zde byly řeholnice vystaveny politickým agitacím. Představitelé režimu se snažili rozbít jednotnou komunitu podobně jako u sester ve výše zmíněných nemocnicích a také se je snažili přesvědčit, aby přijaly myšlenky socialismu.²⁸⁴ To znamenalo, aby opustily katolickou víru a převzaly pro ně nové socialistické ideje a vystoupily z řádu, tzv. svlékly šat. Šlo o termín, který se užíval v souvislosti s odchodem „do civilu“, tedy, aby řeholnice opustily řeholní společenství a místo řeholního šatu si oblékly běžné civilní či pracovní oblečení. Křečková a Kuchařová ve své publikaci uvádí, že v některých případech se agitátorům povedlo, aby sestry z řádu vystoupily²⁸⁵ a zapojily se do občanského života.

Církevní tajemníci podmiňovali setrvání řeholních ošetřovatelek v nemocnici tím, že „svléknou šat“ a budou moci i nadále pracovat u nemocných. V podstatě šlo komunistickému režimu o to, aby už tak společensky izolované sestry zbavil jakéhokoliv zrakem viditelného znaku, který by souvisel s církví a jejich vírou. Tím by je zbavil potenciálního vlivu na pacienty, a navíc tím také zamezil, aby bylo křesťanství v nemocnici tímto způsobem přítomné.

²⁸² ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, s. 79-80.

²⁸³ Tamtéž, s. 80. Jinak viz SOkA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života, Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 357.

²⁸⁴ KŘEČKOVÁ, KUCHAROVÁ, s. 113.

²⁸⁵ KŘEČKOVÁ, KUCHAROVÁ, s. 113.

Pacientova žádost o udělení církevní svátosti by byla o to více ztížena, protože by se jednoduše nemohl zeptat „ošetřovatelky v hábitu“. Pro řeholnici byl a dodnes je řeholní oděv jedním z významných znaků jejího společenství, do kterého dobrovolně vstoupila a spirituality, kterou přijala. Proto byla tato možnost v naprosté většině případů řádovými sestrami odmítána, jak již bylo popsáno výše v souvislosti s českobrodskými boromejkami nebo novoměstskými křížovými sestrami. O politických školeních, která by se měla týkat Milosrdných sester sv. Kříže v nemocnici v Mostu, nelze z dostupných pramenů zjistit žádné zprávy. V publikaci Krivánkové pojednávající o české provincii řeholnic se nenachází informace o školeních a ani v dostupných zprávách ONV Most nebyly nalezeny žádné indicie, které by o tomto tématu vypověděly více.

9.2. Odmítnutí státních platů

Odmítnutí přijmout státní plat bylo jedním z témat, která rezonovala napříč řeholními společenstvími. Pražské boromejky rozsáhle popsaly ve své kronice rozhovor s ministrem zdravotnictví Josefem Plojharem z 29. prosince 1951. Na toto jednání byly do Prahy svolány generální a provinciální představené řádů a kongregací, které působily v nemocničních zařízeních. Ministr Plojhar přednesl projev, kterým chtěl přesvědčit řeholnice, aby státní plat přijaly. Vyplácení vestiaře mělo být zastaveno k 31. prosinci 1951.²⁸⁶ Původní vestiař byl řeholnicemi vnímán spíše jako odměna. Tato finanční částka sloužila pro úhradu stravy, oděvu a bydlení. Vyplácen byl kongregaci či řádu za všechny sestry, ale disponovaly s ním pouze představené. Jednotlivé sestry nesměly vlastnit žádné finanční prostředky a z logiky řádových pravidel nesměly pobírat za svou práci a péči o nemocné žádný plat. Odmítnutí mzdy taktéž souviselo s řeholním slibem chudoby. Z kongregační kroniky boromejek se nelze dozvědět, jestli sestry státní plat přijaly, či nikoliv, protože měly v prvních měsících roku 1952 jiné starosti. V lednu byla zatčena jejich generální představená a o více než půl roku později, v srpnu 1952, musely opustit svůj klášter úplně. Odmítnutí státního platu a účasti na školení zdravotníků bylo jedním z oficiálních důvodů, proč musely pražské boromejky ze svého působiště odejít.

Avšak pokud jde o komunitu boromejek pracujících v nemocnici v Českém Brodě, lze pojednat o diskuzi řeholnic a OCT týkající se státních platů ve větší míře. V březnu 1952 píše českobrodský OCT, že sestry odmítly přijmout státní plat. Často se církevní tajemníci odvolávali na vliv představené na jednotlivé řeholnice, které ji ve všem poslouchají. Stejně je tomu i v tomto případě. Podle březnové zprávy OCT zakázala všem sestram přijmout plat právě matka představená. Odkazovala se na stále platnou smlouvu kongregace s nemocnicí, která

²⁸⁶ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 96.

povolovala přijímání vestiáře a ne státního platu.²⁸⁷ Kromě smluv a řeholních slibů řádové sestry argumentovaly také tím, že převzetím platu by se staly zaměstnankyněmi státu, který by mohl roztržít jejich společenství v nemocnici a mohl by je přesunout na jiné jím určené místo (nemocnice, sociální ústavy, internační kláštery). Stát by tak zasáhl do organizace jejich komunity a řeholnice už by nespravovaly svou kongregaci samy, ale byly by tak v jeho v područí. Tím, že by řeholnice spadaly pod správu státu, porušily by opět jeden ze svých slibů, a to slib poslušnosti, protože slíbily poslušnost pouze své generální představené a římskokatolické církvi.

Z 27. listopadu 1951 pochází výnos ministerstva zdravotnictví, který ustanovil všem krajským, okresním, ústředním a jednotným národním výborům směrnice týkající se zaměstnání členů řádů, kongregací, náboženských a charitativních společností ve státní správě. Tímto výnosem byly řeholní ošetřovatelky pracující ve zdravotnictví zařazeny do pracovní skupiny podle toho, jakou práci vykonávaly před 1. lednem 1952. Podle tohoto zařazení měly začít pobírat státní plat.²⁸⁸ Tento příjem stanovil již *Zákon o pracovních a platových poměrech státních zaměstnanců*, č. 66/1950 Sb., který jednotně upravil platové poměry státních zaměstnanců. Podle něj bylo na řeholní zaměstnankyně pohlíženo jako na zaměstnankyně civilní.²⁸⁹ V listopadu 1952 ovšem požádala většina kongregací o ponechání vestiáře.²⁹⁰

V rámci zjištěných informací o českobrodské nemocnici lze popsat uplatňování tohoto nařízení v praxi. I přes znění zákona a zmíněného výnosu ministerstva odmítly boromejky pobírat plat. Situace musela být tedy vyřešena jiným způsobem, protože řeholnice nechtěly porušit jeden ze svých věčných slibů. Vyplacené peníze byly uloženy ve společném fondu komunity u představené, která finance vydávala jednotlivým sestřím, když je potřebovaly. V březnu 1953 kontroloval českobrodský OCT situaci znovu. Boromejky stále odmítaly pobírat plat a situace vypadala tak, že plat byl každé řeholnici uložen na vkladní knížku ve Státní spořitelně.²⁹¹

Z výtahu kroniky novoměstských Milosrdných sester sv. Kříže lze také vyčíst informaci o odmítnutí státního platu. Podobně jako to učinily českobrodské boromejky se i novoměstské řeholní ošetřovatelky odvolávaly na původní smlouvu mezi nemocnicí a kongregací o vyplácení vestiáře. Ve zprávách žďárského OCT se objevují informace o jeho postoji k rozhodnutí sester. Církevní tajemník postavil toto téma jako spor mezi ním samotným, který je tzv. v právu, a

²⁸⁷ ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, s. 66.

²⁸⁸ Soukromý archiv KMSKB, *Kronika*, díl X, s. 95.

²⁸⁹ ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, s. 66.

²⁹⁰ Soukromý archiv KMSKB, *Kronika*, díl X, s. 97.

²⁹¹ ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, s. 66-67.

řeholnicemi. Ve svém hlášení z 31. března 1953 uvedl, že představená poukázala na skutečnost, že plat, který sestry nemohou přijímat jednotlivě podle svého slibu při vstupu do kongregace, jim zůstává uložen ve spořitelně, a ony nemají peníze na nákup prádla a šatstva.²⁹² Stejně řešení o uložení platů ve Státní spořitelně bylo popsáno již výše v souvislosti se situací českobrodských boromejek. Žďárský OCT se už dále nezmínil, k jakému řešení se nakonec přiklonil.

Podobným způsobem jako se o poradě s ministrem zmínily ve své kronice pražské boromejky,²⁹³ napsaly o ní krátce ve své kronice i novoměstské křížové sestry.²⁹⁴ Schůze se kromě představených účastnil ministr zdravotnictví Josef Plojhar, referent Státního úřadu pro věci církevní Trávníček, ředitel Charity p. Mára, zástupci Charity dr. Šeděnka a Stárek.²⁹⁵ Podle dostupných informací o představených ženských řeholních komunit na počátku padesátých let lze uvést, že za boromejky se schůze v prosinci 1951 účastnila generální představená SM. Žofie Bohumila Langrová, za Milosrdné sestry sv. Kříže provinční představená SM. Kamila Gelingová a za alžbětinky představená Řádu, Anděla Holubová. Představená boromejek byla jednou z vůdčích osobností této schůze, která obratně argumentovala proti ministru Plojharovi.²⁹⁶

Matka Bohumila byla zatčena v lednu 1952 ani ne měsíc po prosincové schůzi a následně odsouzena ve vykonstruovaném procesu nazvaném Oto Mádr a spol. k 20 letům vězení. Matka Anděla byla 3. listopadu 1953 internována v Bohosudově a 9. září 1956 zemřela při povolené návštěvě Prahy. O účasti provinční představené SM. Kamile Gelingové nelze najít zmínku v publikaci Křečkové a Kuchařové, ale účast svých představených na schůzi v Praze zmínily novoměstské řeholnice. V letech 1950, 1951 a 1952 muselo odejít mnoho Milosrdných sester sv. Kříže ze svých působišť do internačních klášterů, a to z provincie české, moravské i slovenské. Řeholnice byly vězněny a odsuzovány k dlouholetým trestům. Sestra Kamila byla s ostatními sestrami z Kroměříže internována v Bohosudově a následně spolu s představenými dalších kongregací v Hejnicích.

Diskuse mezi výše zmíněnými řeholnicemi a ministrem nevedla k žádné dohodě. Když představené jednotlivých komunit státní plat opakovaně odmítaly, uchýlili se Josef Plojhar a ředitel Charity Mára „k výčitkám a hrozbám“, jak uvedly novoměstské řeholnice ve své kronice.²⁹⁷ Nebyly daleko od pravdy. V kronice sester boromejek je zaznamenán přímý

²⁹² SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Situační zprávy o církevní otázce, 1953-1959, f. 58.

²⁹³ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 97-121.

²⁹⁴ Z archivu Milosrdných sester sv. Kříže v Kroměříži, bez udání dalších informací.

²⁹⁵ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 97.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ Z archivu Milosrdných sester sv. Kříže v Kroměříži, bez udání dalších informací.

přepis konverzace, ke které mezi představenými a ministrem došlo. Plojhar se na několika místech vyjádřil nevybíravě. Pro příklad lze vybrat několik jeho vět. Na vyjádření představené boromejek, že sestry plat nepřijmou a počkají, až jim budou podmínky jejich řeholního života zaslány písemně, odpovídá Plojhar: „Dovolte, sestry, vy přece nebudete vládě předkládat nějaké podmínky. Mohlo by to špatně dopadnout. Musely byste pak ve svém svědomí nést odpovědnost za to, že jste pro svou tvrdohlavost musely opustit nemocnice. To byste mohly udělat? Máte v rukou rozhodnutí s celou vážností a odpovědností. Nespolehejte se na to, že nemáme personál. Nedělejte žádnou trucakci!“²⁹⁸

Pokračující debata se stále týkala platů. Generální představení Bohumila Langrová reagovala na slova ministra, který řekl, že sestry odmítají platy a pořad se jich „nějak bojí“, následovně: „Ne tak těch platů, ale bojíme se závazků, které bychom s těmi platy na sebe braly.“²⁹⁹ Závazky myslela to, že přijetím platů by se řeholnice staly státními zaměstnankyněmi, byly by zavázány státu, který by je mohl přesouvat z místa na místo. Nařídít jim, kam mají ze svého původního působiště jít a tím by rozehnal jednotlivé řeholní komunity. Proti tomu se Plojhar bránil tím, že: „Vždyť už jsem vám řekl, že na platech nezávisí státní služba. Konečně, tolik moci vláda má, aby vám mohla nařídít státní službu i bez toho.“³⁰⁰ I bez přijetí státního platu. Opět je zde zřejmá výhrůžka. Vláda má moc zasáhnout do společenství sester a nařídít jim, kde mají svou službu nemocným vykonávat. Vyjádření SM Bohumily lze vnímat jako osobní statečnost a vědomí zodpovědnosti za společenství sester, které na jednáních zastupovala.

Dále ministr zmínil ženské kláštery, které „byly také sídlem reakce.“³⁰¹ Tím také poukázal na předchozí zmínku, „co všechno se našlo v mužských klášteřích.“³⁰² A pokračoval: „Abyste toho jednou nelitovaly, že se tak vzpíráte. My jsme to s vámi také mohli udělat jinak, ale chci řešit věci po dohodě s vámi. Buď se dohodneme [,] nebo ne – a pak neručím za vývoj dalších událostí s vámi.“³⁰³ Následně se snažil opět vrátit k ujištění představených, že jejich řeholní život nebude přijetím platů dotčen a ony budou moci dále žít ve svých komunitách.³⁰⁴ Jeho vyjádření si protiřečila, když na jedné straně sestrám hrozil, pokud by se státním platům vzpíraly, na druhé straně se je pokoušel uklidnit sliby, že k žádným zásahům a změnám dojít nemusí, pokud platy přijmou.

²⁹⁸ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 106.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 111.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 111.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 112.

Nakonec k žádné dohodě nedošlo a ministr Plojhar ukončil poradu s tím, aby představené poslaly připomínky k otázkám, jak se staví k platům, k vyplácení vestiáře či jeho zvýšení, jak se má stát postarat o staré řeholnice v charitních domovech, a jak si sesterské komunity představují zabezpečení svých životních potřeb.³⁰⁵ Řeholní společenství poslala své připomínky v prvním týdnu měsíce ledna 1952, ale odpovědi z ministerstva se již nedočkala.³⁰⁶ Nepříjemnou nejistotu, kterou musely ženské řeholní komunity zažívat, zachytily boromejky ve své kronice: „Smiluj se nad námi, Bože, smiluj se nad námi! Vždyť v tebe důvěřuje má duše! Žalm 56,2.“³⁰⁷

Je tedy zřejmé, že jak Milosrdné sestry sv. Kříže ve své kronice z novoměstské nemocnice, tak pražské boromejky ve své celokongregační kronice popsaly onu poradu s ministrem z 29. prosince 1951 podobně. To, že se o této schůzi zmínily obě společenství obdobným způsobem, přidává řeholním pramenům na větší autenticitě. Tento specifický typ pramenů poukazuje na tzv. církevní politiku státu k ženským řeholím. I v publikaci Křečkové a Kuchařové o alžbětinkách je téma platů zmíněno. Sestry Řádu sv. Alžběty sice mohly zůstat pracovat ve své pražské nemocnici, ale ta jim po zestátnění v roce 1949 už nepatřila. Prvního ledna 1952 se staly státními zaměstnankyněmi, byly donuceny pobírat plat a vestiář jim byl zrušen. Jak uvádí Křečková a Kuchařová, pobírat plat se neslučovalo s pravidly řádů, kongregací a konventů, jejichž činnost byla zaměřena do sociální a zdravotní sféry. Sestry za svou práci neměly pobírat plat, protože ji vykonávaly jako projev milosrdenství, které se projevovalo právě ošetřováním nemocných.³⁰⁸ I pražské alžbětinky odevzdávaly svůj plat představené, obdobně jako to tak činily i českobrodské boromejky a novoměstské Milosrdné sestry sv. Kříže.

O křížových sestřích, které působily v mostecké nemocnici, obecně nelze dohledat mnoho informací. Především, pokud šlo o německé členky společenství v poválečném období. V souvislosti s pobíráním státních platů bylo v souhrnné zprávě církevního tajemníka pro OV KSČ v Mostu uvedeno, že sestry odmítly peníze přijímat, „protože to prý odporuje jejich slibu sv. chudoby.“ A znovu se zopakoval podobný scénář jako u českobrodských boromejek a novoměstských sester sv. Kříže. Platy byly mosteckým řeholnicím ukládány na spořitelní knížku na jejich jména.³⁰⁹

³⁰⁵ Tamtéž, s. 120.

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ Tamtéž. V ekumenickém překladu Bible z roku 1985 je uvedeno jako Žalm 57,2: „Smiluj se nade mnou, Bože, smiluj se nade mnou, k tobě se utíká moje duše.“

³⁰⁸ KŘEČKOVÁ, KUCHAROVÁ, s. 113.

³⁰⁹ SOA Litoměřice, fond ONV Most, odbor Církevní tajemník, Zpráva pro OV KSČ – otázka řeholnic, nečíslováno. V době výzkumu pro diplomovou práci se fond stále zpracovával a v již zpracovaném odboru

9.3. Volby v roce 1954

Další z témat, kvůli kterému došlo k rozepřím mezi OCT a řeholními ošetřovatelkami, se týkalo voleb. Ty probíhaly v květnu a listopadu 1954. V květnu do národních výborů a v listopadu do Národního shromáždění a Slovenské národní rady. Církevní tajemníci se pokoušeli přesvědčit sestry, aby se dostavily k volbám a volily kandidáty Národní fronty (NF). Šlo o politickou událost a tím, že by řeholnice tuto povinnost splnily, prokázaly by tak svůj souhlas s lidově demokratickým režimem v Československu a s myšlenkou socialismu. Svou neúčastí by řeholnice vyčnívaly a mohly by tak vytvořit nebezpečný precedens pro ostatní občany. Tímto směrem se mohly ubírat úvahy a motivace církevních tajemníků, kteří s řádovými sestrami opakovaně mluvili o důležitosti voleb. Okresní církevní tajemníci zvolili určité strategie, jak s řeholnicemi v nemocnicích o volbách komunikovat. Českobrodský OCT si nejprve svolal všechny sestry na schůzi, na které s nimi hovořil o volebním zákoně a o tom, jak volby probíhají. Následně mluvil církevní tajemník s každou řádovou sestrou zvlášť, a podle jeho vyjádření mu všechny přislíbily, že se voleb zúčastní a budou volit kandidáty NF.³¹⁰ Ve zprávách OCT se často nacházejí tato vyjádření o úspěšnosti práce církevního tajemníka. Ovšem nelze zjistit, jak skutečně rozhovory s řeholnicemi probíhaly, zda skutečně tak, jak o tom informoval ve svých zprávách, anebo jestli se OCT pouze snažil pochválit svou práci v rámci uplatňování státní církevní politiky na okrese.

Další možností, o které lze uvažovat, je to, že OCT posílal své zprávy lehce „přibarvené“, aby měl KCT „vhodnější“ obrázek o situaci na daném okrese. Řeholnice sice mohly církevnímu tajemníkovi odpovědět kladně, že se voleb zúčastní, o čemž on poté informoval KCT, ale poté se pod vedením své představené zachovaly podle vlastního uvážení. Církevní tajemník tedy často vyjadřuje svůj pozitivní předpoklad, že řeholnice splní svou občanskou povinnost ve prospěch režimu, ale skutečnost mohla být nakonec odlišná. Českobrodský okresní církevní tajemník od srpna 1954 mnohokrát přemlouval skupinu boromejek, aby se k volbám v listopadu dostavily. Opakovaně mu svou účast potvrdily. Květnových i listopadových voleb roku 1954 se tedy českobrodské boromejky zúčastnily a ve volbách do Národního shromáždění prý podle OCT jedna ze sester volila manifestačně.³¹¹ Z dostupných archivních materiálů nelze odhadnout, jak tuto informaci OCT zjistil. Pražské boromejky se na rozdíl od svých českobrodských spolusester logicky voleb v roce 1954 neúčastnily. Z nemocnice pod Petřínem musely odejít v srpnu 1952. Autorka nemá k dispozici

zdravotnictví a odboru církevní tajemník se dochovala pouze zpráva o řeholnicích, jmenný seznam řeholnic a dopis ředitele OÚNZ v Mostě pro OCT v Mostě.

³¹⁰ ŠTROFOVÁ, s. 77-81.

³¹¹ ŠTROFOVÁ. *Nemocnice*, s. 77-82.

archivní dokumenty, které by potvrdily nebo vyvrátily otázku, zda se musely boromejky účastnit voleb během doby, kdy přežívaly v internačních klášterech anebo během jejich nucené práce v továrnách. Celokongregační kronika boromejek se sice zmiňuje o osudech sester odvezených do internačního kláštera v Hejnicích až do roku 1954, ale žádné informace o volbách se v tomto řeholním pramenu neobjevují.

Ani pražské alžbětinky se nevyhnuly nátlaku v souvislosti s účastí ve volbách. Podle Kuchařové a Křečkové KSC v první polovině padesátých let přitvrdila ve svých donucovacích akcích a předvolebních agitacích. Ve své publikaci uvedly, že v listopadových volbách roku 1954 do Národního shromáždění se počet volících řeholnic zvýšil a taktéž ubylo prázdných lístků, které byly vhozeny do volebních urn.³¹² Milosrdné sestry sv. Kříže v mostecké nemocnici by sice potenciálně mohly být církevním tajemníkem k dostavení se k volbám přemlouvány, protože z nemocnice odešly pravděpodobně někdy koncem května nebo počátkem června 1954,³¹³ protože volby se konaly 16. května, dostupné prameny se o tom však nezmiňují. Vzhledem k tomu, že část řeholnic byla německé národnosti, dostává politická událost, jako byly volby v lidově demokratickém Československu zajímavý kontext. Církevní tajemník by pravděpodobně nepřesvědčoval řeholnice, které pravděpodobně neměly československou státní příslušnost, aby se k volbám dostavily.

Naopak archivní materiál, který se nachází v agendě žďárského OCT, je bohatý právě na informace o volebních událostech roku 1954. Již posledního března informoval OCT, že novoměstské řeholní ošetřovatelky sledují volební kampaň v tisku a znovu KCT ujišťoval, že „podle rozhovoru s představenou řádu lze míti za to, že budou volit kandidátku NF.“³¹⁴ V dubnu 1954 hovořil církevní tajemník s místním knězem, profesorem Tomandlem. Ten se stal zpovědníkem novoměstských Milosrdných sester sv. Kříže po předchozím knězi, který byl v tomto období podle zprávy OCT ve vojenské službě. Profesor sestrám také radil, aby se voleb zúčastnily, protože jsou „občanky našeho státu“, a aby „volily navrženou kandidátku.“ Tento jejich nový zpovědník prohlásil, že budou „řádne volit“ a že neuposlechnou ty, „kteří by chtěli volby narušovat.“³¹⁵ Kdo a jak by mohl volby narušovat, to už Tomandl neupřesnil. Opět se

³¹² KŘEČKOVÁ, KUCHAROVÁ, s. 117.

³¹³ SOA Litoměřice, fond ONV Most, odbor Církevní tajemník, Zpráva pro OV KSC – otázka řeholnic, nečíslováno. Ve zprávě žádá ředitel OÚNZ, aby mohl využít volné prostory po sestrách, které z nemocnice odešly. Žádost je z 3. června 1954, proto usuzuji, že řeholnice musely odejít v průběhu měsíce května (pravděpodobně jeho druhé poloviny) či úplného počátku června 1954. Tento předpoklad lze potvrdit na základě informací z KŘIVÁNKOVÁ, s. 66. Krivánková zde uvádí, že poslední sestry sv. Kříže německé národnosti (356 sester) odjely v první polovině roku 1954 po skupinách do Švýcarska. V Ingenbohlu ve Švýcarsku mají sestry dodnes centrální klášter, tj. Generální správu s centrálním řízením všech sesterských společenství po celém světě.

³¹⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Situační zprávy o církevní otázce, 1953-1959, f. 58.

³¹⁵ Tamtéž, f. 60.

zde však OCT i Tomandl vyjádřili o řeholnicích jako o jakési neurčité skupině žen, která bude jednat přesně podle jejich požadavků. Tomandl sice na jednu stranu řeholnice přesvědčoval, ale na druhou stranu je ve zprávě uvedeno, že sestry „ani podrobně nezná“ a nemá u nich „tu důvěru, jako měl bývalý duchovní, který je nyní ve vojenské službě.“³¹⁶ Z tohoto vyjádření je zřejmé, že nový zpovědník nebyl novoměstským Milosrdným sestrám sv. Kříže blízký. Nemohly mu důvěřovat, protože je přesvědčoval, aby se účastnily voleb a aby přijaly státní plat.³¹⁷ V souvislosti se zjištěnými informacemi se lze domnívat, že byl profesor Tomandl nakloněn komunistickému režimu a snažil se na úrovni žďárského okresu uplatňovat tzv. církevní politiku.

Otevírá se zde zajímavá rovina okresní církevní politiky na nižší úrovni státního zřízení v komunistickém Československu. Nelze hodnotit motivy ať už jednotlivých představitelů státu na nižších úrovních okresů, měst a vesnic, nebo představitelů církve, ale z výše uvedených informací začíná být zřejmé, že v rámci katolické církve existovaly alespoň dvě skupiny kněží. Tyto skupiny mohly být ještě vnitřně diferencovány. Prinejmenším však lze usuzovat, že první skupina kněží odmítala jakýkoliv kontakt s režimem a druhá skupina byla režimu nakloněna a více či méně dobrovolně s ním na vykonávání tzv. církevní politiky spolupracovala. V tomto případě může jít také o duchovní, kteří byli po roce 1951 součástí Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva. Poté je zde ještě možnost existence třetí skupiny kněží, která s režimem spolupracovala nedobrovolně, nemusela s komunistickou církevní politikou souhlasit, ale byla vydírána či zstrašována. Někteří kněží také mohli chtít někoho chránit. Tyto případy jsou však známy spíše z období sedmdesátých a osmdesátých let a ve zprávách církevních tajemníků z let padesátých se zmínky o nich spíše nenachází. Okresní církevní tajemníci ale zmiňují případy kněží, jejichž aktivity lze pohledem režimu označit jako „dvojaké“. Na jednu stranu se sice účastní tzv. porad duchovních na daném okrese, na druhou stranu však odmítají přesvědčovat řeholnice, aby se účastnily politických školení. Zde lze uvést výše zmíněného českobrodského kněze, o jehož přeložení žádal okresní církevní tajemník u pražského KCT.

Zpráva žďárského OCT z 18. května 1954, tedy dva dny po konaném volebním klání, informuje o neúčasti novoměstských řeholních ošetřovatelek u voleb, a to i „přes veškeré úsilí a přesvědčování“.³¹⁸ Podle OCT projevovaly řeholnice během posledního týdne před volbami kladný postoj k této politické události, „nebo alespoň předstíraly, že se voleb účastní“.³¹⁹

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Situační zprávy o církevní otázce, 1953-1959, f. 64.

³¹⁹ Tamtéž.

V posledních dnech se však při rozhovorech s OCT představená komunity vyjadřovala „vyhýbavě a bylo zřejmé[,] že na ni působí silné cizí vlivy“.³²⁰ Okresní církevní tajemník kromě zmínky o knězi, který řeholnice navštívil hned třikrát v jednom týdnu a „je možné, že jim zprostředkoval nějaké vzkazy“,³²¹ své podezření, o jaké „cizí vlivy“ mohlo jít, už dále nevysvětlil. Církevní tajemník zklamaně uvedl, že udělal vše pro to, aby se voleb zúčastnily, ale nakonec bez výsledku. Dokonce ve své květnové zprávě napsal, že byly sestry uraženy, protože za nimi přijeli další prorežimní představitelé církve, kteří je také chtěli přesvědčit, aby se k volbám dostavily. Řeholnice se místních představitelů režimu ptaly, kdo je „na ně poslal“.³²² S jednotlivými sestrami se církevnímu tajemníkovi nepodařilo promluvit, protože to odmítaly. Představená vyjádřila svůj nesouhlas, protože sestry zjistily, že „jim jsou tajně otevírány dopisy, že to na obálkách poznávají“.³²³

V krátkém textu opsaném z kroniky novoměstských Milosrdných sester sv. Kříže se žádné zprávy o volební účasti řeholních ošetřovatelek v roce 1954 nenacházejí.³²⁴ Ovšem v agendě OCT ze Žďáru nad Sázavou se zachovalo několik zajímavých informací týkajících se listopadových voleb do Národního shromáždění. Církevní tajemník uvedl, že se řeholnice v novoměstské nemocnici chovají „jako obvykle klidně a nevšímavě k volební kampani“.³²⁵ To však OCT pokládá pouze za masku a předpokládá, že „ve svém kolektivu“ o volbách rozmlouvaly a radily se. Dodal také, že se sestry předvolebních schůzí zúčastňovaly, ale pouze pasivně jako „tiché posluchačky“.³²⁶ Okresní církevní tajemník taktéž doplnil, že řeholnice nepřesvědčoval, aby se voleb účastnily, ale místo toho požádal zповědníky sester, správce nemocnice a místního děkana, aby význam voleb řádovým sestrám vysvětlili.³²⁷

Následně žďárský OCT zhodnotil průběh voleb. Všech 30 řeholnic působících v novoměstské nemocnici se voleb 28. listopadu 1954 zúčastnilo. Ve zprávě se dokonce nachází informace, že volily za plentou, což už samo o sobě mohlo být pro místní představitele režimu podezřelé. V obvodu prý volilo 420 voličů a z toho bylo 52 hlasů proti kandidátu do Národního shromáždění. Církevní tajemník také zmínil, že se objevily domněnky, že řeholnice na

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Tamtéž.

³²² Tamtéž.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Soukromý archiv České provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže se sídlem v Kroměříži. Výtah z kroniky Milosrdných sester sv. Kříže působících v nemocnici v NMNM byl autorce této práce zaslán 4. 9. 2020 v rámci e-mailové korespondence se sestrou Janou. Jde pouze o jednu stranu textu bez upřesnění, kde přesně se dokument v archivu kongregace nachází, a bez udání čísla strany.

³²⁵ SOKA Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, inv. č. 1061, f. 78.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ Tamtéž.

volebním lístku škrtyly, avšak, jak se zamýšlel, nelze zodpovědně usuzovat vzhledem k různorodosti osazenstva nemocnice.³²⁸

Je podnětné sledovat, jakou OCT vyvinul snahu, aby se k němu dostaly informace o tom, jakým způsobem řeholní ošetřovatelky volily. Zároveň je okamžitě podezřívá, že nevolily tak, jak by podle něj měly. Jeho podezření může být pravdivé vzhledem k výše uvedeným informacím o volbách na jiných místech. Zároveň lze na tomto případě vidět, nakolik byly volby pro okresní představitele režimu důležité. Předchozí vyjádření o jedné boromejce, která „volila manifestačně“, znamenalo pro OCT politický odpor proti režimu. Stejně tak by byla vnímána neúčast na volbách jako jasné vyjádření odmítavého postoje vůči státní politice KSČ. To konkrétně ukázaly i informace o volební neúčasti řeholnic v květnu 1954. Potvrdila to i hodnotící zpráva žďárského OCT z 30. června. Milosrdné sestry sv. Kříže v nemocnici v Novém Městě na Moravě podle něj pracovaly svědomitě a klidně a jejich ošetřovatelská péče byla bezproblémová. Voleb se však nezúčastnily.³²⁹

Okresní církevní tajemník se snažil od představené řeholních ošetřovatelek zjistit, proč se k volbám nedostavily. Ta mu odpověděla, že tento případ mohl dopadnout jinak, pokud by na sestry nebyl před volbami činěn nátlak. Před volebním dnem za nimi chodilo tolik lidí, které ony ani neznaly a stále se jich vyptávali na to, jestli a jak budou volit.³³⁰ Pravděpodobně jde také o výše zmíněné církevní představitele, o kterých se zmiňuje již zpráva z 18. května 1954.³³¹ Představená komunity sester také sdělila církevnímu tajemníkovi, že jim byl poslán dopis od soudružky poslankyně z Gottwaldova, který je „už zcela zatvrdil“.³³² Dopis byl prý „psán laickou osobou tak nábožně, že to řeholnice až uráželo“.³³³ Okresní církevní tajemník následně uvedl, že mu bylo zřejmé, že jsou řeholnice „o všech záležitostech informovány a všechny události pozorně sledují“.³³⁴

Představená komunity řeholnic se rozhodla, že vyjádří důvody neúčasti u voleb tímto způsobem, který byl v podstatě důmyslnou strategií. Je velice pravděpodobné, že sestry navštěvovalo mnoho lidí se stále stejnou otázkou. Matka představená možná argumentovala tak, aby nemusela přímo vyjádřit odmítavý názor na volební klání a tím pádem i na komunistický režim. Lze nejen v tomto případě vidět, že řeholnice v nemocnicích si zvolily určitou strategii, jak s OCT či jinými politickými představiteli komunikovat, aby – alespoň

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž.

³³⁰ Tamtéž, f. 69.

³³¹ SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Situační zprávy o církevní otázce, 1953-1959, f. 64.

³³² SOKA Žďár nad Sázavou, fond Okresní úřad Nové Město na Moravě, inv. č. 1061, f. 69.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ Tamtéž.

částečně – dosáhly toho, co chtěly ony samy. Aby se nemusely účastnit voleb, a zároveň aby nemusely přímo říct, co si skutečně myslí a nebyly za to stíhány.

9.4. Cestování omezeno

V roce 1950 zavedl Státní úřad pro věci církevní tzv. ohlašovací povinnost. Vedla ho k tomu nutnost evidence řeholnic a snaha zamezit zmatkům, které souvisely s přemísťováním sester mezi kláštery. V říjnu 1950 byla povinnost sdělena představeným a 1. prosince byly o této novince písemně informovány i řeholní domy. Řeholnice musely žádat o povolení vycestovat mimo mateřský klášter nejprve u okresního církevního tajemníka. Ten povoloval cestu na jeden až čtrnáct dní, krajský církevní tajemník na čtrnáct dní až rok a Státní úřad pro věci církevní na déle než rok nebo na trvalo.³³⁵ Tato povinnost se týkala jak sester, které zatím nebyly ze svého kláštera vystěhovány, tak těch v internačních kláštorech, ale také těch, které pracovaly v zestátněných nemocnicích.

O tzv. ohlašovací povinnosti se zmiňuje i kronika³³⁶ novoměstských řeholních ošetřovatelek. Žďárský OCT osobně sdělil sestřím, že bez jeho povolení nemohou cestovat mimo své působiště v novoměstské nemocnici.³³⁷ Kronika společenství novoměstských řeholnic zmínila tuto směrnici v roce 1952.³³⁸ Tato ohlašovací povinnost znamenala pro řeholní ošetřovatelky, že nemohly cestovat bez nahlášení všech svých cest OCT. V podstatě šlo o omezení svobody pohybu a pravděpodobně to byla další z mnoha překážek, kterou řeholním ošetřovatelkám SÚC prostřednictvím OCT kladl do cesty. O této směrnici pojednává Krivánková v publikaci o České provincii Milosrdných sester sv. Kříže. Uvádí, že SÚC vydal směrnici 10. listopadu 1952,³³⁹ což by odpovídalo datu, které je zmíněno v kronice novoměstských řeholních ošetřovatelek. Pro představu o podobě směrnice lze zmínit následující čtyři body:

„1. Pobyť řeholnic v rámci okresu: V každém domě musí býť prostřednictvím okresních církevních tajemníků zavedena ‚kniha o pohybu řeholnic‘.

2. Pohyb řeholnic v rámci kraje: Každé vzdálení řeholnice do jiného okresu v rámci kraje je podmíněno souhlasem okresního církevního tajemníka, který přešetří naléhavost cesty řeholnice a vydá jí pak propustku.

³³⁵ Srov. KŘEČKOVÁ KUCHAROVÁ, s. 112.

³³⁶ Viz Příloha č. 4.

³³⁷ Výtah z kroniky Milosrdných sester sv. Kříže působících v nemocnici v NMNM byl autorce této práce zaslán 4. 9. 2020 v rámci e-mailové korespondence se sestrou Janou. Jde pouze o jednu stranu textu bez upřesnění, kde přesně se dokument v archivu kongregace nachází, a bez udání čísla strany.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ KRIVÁNKOVÁ, s. 65.

3. Každé vzdálení řeholnice z místa bydliště mimo krajevoblast je podmíněno souhlasem krajského církevního tajemníka na doporučení OCT, případně referentky.

4. Jakákoliv změna místa pobytu řeholnice je podmíněna souhlasem SÚC v Praze.³⁴⁰

Okresní církevní tajemník mohl tuto směrnici využívat proti řeholnicím a zakazovat jim cestovat, např. z Nového Města na Moravě do mateřského kláštera v Kroměříži, případně na pohřeb svých rodičů, apod. Křivánková ve své knize dokonce zachytila vyjádření představené novoměstské komunity Milosrdných sester sv. Kříže, SM. Rosálie Hutařové. Jménem 29 sester podala na Ministerstvo zdravotnictví proti této ohlašovací směrnici odvolání: „Udivuje nás, jak mohlo podobné nařízení vyjít ve státě, kde je ústavou 9. května zaručena osobní svoboda. Nejsme si vědomy žádného provinění, které by snad mohlo odůvodnit podobné nařízení.“³⁴¹

V tomto případě jde o skutečně unikátní příklad toho, jak řeholnice uvažovaly o „církevních“ směrnicích. To, že představená argumentovala tzv. Ústavou z 9. května, svědčilo o informovanosti a vlastním názoru na státní zřízení v Československu na počátku padesátých let. Sestra Rosálie upozornila na zneužitý právní systém, který byl v Československu ohýbán tak, aby to odpovídalo komunistické moci. Sice byla na jedné straně v květnu 1948 zabezpečena osobní svoboda, a to hned na začátku v § 2 v Kapitole první (Práva a povinnosti občanů),³⁴² na druhé straně však už v roce 1952 musely řeholnice úředně žádat o povolení cesty. Vyjádření s. Rosálie lze vnímat v kontextu zásahů do jejich kongregace. Směrnice byla vydána 10. listopadu 1952 a během tohoto měsíce nebo měsíce následujícího zaslala představená žádost na ministerstvo. To vše se událo v době, kdy byla již pět měsíců v Hejnicích internovaná provinční představená Milosrdných sester sv. Kříže, SM Kamila Gelingová. Od roku 1950 bylo několik křížových sester vězněno. Je tedy více než pravděpodobné, že SM Rosálie Hutařová argumentovala právě na základě vědomí o perzekucích řeholnic a administrativních zásazích státu do činnosti kongregace. Zasněně totiž uvedla, že si sestry nejsou vědomy provinění, které by zapříčinilo vydání zmíněné směrnice. Linií této komunikace lze sledovat i dále, protože představená novoměstských sester dostala od Ministerstva zdravotnictví 5. ledna 1953 odpověď. V té je uvedeno, že „toto nařízení bylo vydáno proto, že řádové sestry byly

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Úplné znění první kapitoly § 2 Ústavního zákona ze dne 9. května 1948 (Svoboda osobní): „Osobní svoboda se zaručuje. Může být omezena nebo odňata jen na základě zákona. Viz https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html [náhled dne 7. 4. 2023]. Komunisty vypracovaná ústava sice formálně zachovala některé rysy pluralitní demokracie, ale skutečné ústavní poměry se od jejího znění lišily. Ústava z 9. května byla v podstatě fikcí. Svou roli zde pravděpodobně sehrál i propagandistický aspekt směrem k mezinárodnímu společenství, protože jak zanesení práva na svobodu vyznání a svědomí, tak osobní svobody do ústavy mohlo pohledem zvenku vypadat, že vládnoucí KSČ zaručuje v Československu základní práva a svobody, kterým se může těšit občan na západě v demokratických státech. Více viz TRETERA, *Zákony*, s. 69.

přemisťovány z ústavů bez vědomí Státního úřadu pro věci církevní a církevních tajemníků, a tím byla ztěžována evidence.“³⁴³

Odpověď z ministerstva v podstatě pouze zopakovala znění vydané směrnice. Pokud vyjádření od kádrového referenta Matouška znamenala, že daná směrnice měla zamezit tomu, aby představené komunit neposílaly bez vědomí úřadů řeholnice na jiná působiště, než bylo to aktuální nahlášené, v kontextu tzv. církevní politiky ukazuje toto vyjádření na snahu státu o ovládnutí ženských řeholních společenství. Státní úřady měly rozhodovat, na jakých místech budou jednotliví členové a členky církve působit. Nejvyšší autoritu v rámci struktury řeholních společenství už neměla mít generální nebo provinciální představená, případně ani představená komunity sester v nemocnici, ale měl ji mít prostřednictvím církevních referentek, církevních tajemníků a SÚC právě stát.

³⁴³ KŘIVÁNKOVÁ, s. 66.

10. Zdravotnický personál, pacienti a řeholnice

Nemocnice byla pracovním prostředím, který utvářel nejen ošetřující personál. Ten se skládal z lékařů (ti se ještě dělili podle úrovní a zaměření), řádových sester, které působily jako ošetřovatelky na odděleních a pracovaly v kuchyni a prádelně, laických ošetřovatelek, porodních asistentek a dalších pomocnic. Aby byla péče o pacienty vykonávána zodpovědně a podle dobových možností nejkvalitněji, musely spolu tyto profesní skupiny efektivně komunikovat. V archivních pramenech jsou nejčastěji zaznamenány pracovní vztahy řádových sester s lékaři, laickými ošetřovatelkami a pacienty. I o těchto profesních vztazích podávali církevní tajemníci své zprávy. Podobně jako se snažili, aby řeholnice neovlivňovaly pacienty, žádoucí nebyly ani dobré vztahy s lékaři a ostatními ošetřovatelkami. Hodnotící soudy vznášeli církevní tajemníci i o laickém ošetřujícím personálu. Sledovali, zda zaměstnanci nemocnice patřili k některé z církví a zda svou víru uplatňovali ve svém zaměstnání.

Konkrétní popis mosteckých řeholních ošetřovatelek lze nalézt ve zprávě OCT, který napsal, že řádové sestry se kladně vyjádřily k práci ve zdravotnictví, „protože práci mají velmi rády a práci si oblíbily.“³⁴⁴ Starší sestry „by jen velmi nerady měnily místo“ a u těch mladších jsou „nejlepší předpoklady, že budou pracovat svědomitě i nadále, protože řada z nich jsou děvčaty, kterým nebylo umožněno stát se školenými ošetřovatelkami civilními a řád byl jenom prostředkem [,] jak se do zdravotnictví dostat.“³⁴⁵ Lze polemizovat, jak OCT zjistil, že kongregace byla pro řeholnice pouze prostředkem, jak získat práci ve zdravotnictví. Mohlo jít pouze o jeho domněnky, případně zprávy od spolupracovníků sester. Dále hodnotil celé společenství sester. Všechny řeholnice „tvoří velmi dobrý kolektiv, tvoří i velmi dobrý kolektiv pracovní, obětavý, velmi úslužný [,] pokud se obsluhy nemocných týká, [...]“.³⁴⁶ Z těchto vyjádření lze odhadovat, že po pracovní stránce neměl mostecký OCT se skupinou Milosrdných sester sv. Kříže v rámci jejich působení v nemocnici žádný problém. Jaké měl ale „kolektiv“ řeholnic vztahy na konkrétních pracovištích v nemocnicích v Praze, Českém Brodě, Novém Městě na Moravě a Mostě s lékařským a dalším ošetřujícím personálem?

10.1. Profesionální vztahy s lékaři

Na příkladech nemocnic, které jsou vybrány do této diplomové práce, lze sledovat proměňující se vztahy řeholních ošetřovatelek a lékařů. Podle okresního církevního tajemníka z Českého Brodu si lékaři v tamější nemocnici spolupráci s řádovými sestrami pochvalovali.

³⁴⁴ Státní oblastní archiv Litoměřice, fond ONV Most, odbor Církevní tajemník, Zpráva pro OV KSC – otázka řeholnic.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Tamtéž.

Chválili je za jejich pracovní nasazení a profesní kvality.³⁴⁷ V květnu 1953 sepsal OCT zprávu o situaci v českobrodské nemocnici. Ve svém hlášení uvedl, že vliv řeholnic na lékaře a lékařů na řeholnice je nepatrný a také, že lékařský personál nedělá rozdíl mezi řeholními a civilními ošetřovatelkami. Dodal, že všichni lékaři pracující v českobrodské nemocnici jsou členové některé z církví, ale podle jeho názoru jsou pouze matrikovými členy a dbají především na to, aby se všem pacientům dostávala kvalitní péče.³⁴⁸ To mohlo být společným cílem jak lékařů, tak řeholních ošetřovatelek. O dva roky později, v dubnu 1955, dokonce OCT zaznamenal, že lékaři považují řeholnice za „nejspolehlivější a nenahraditelné pracovnice.“³⁴⁹ Nejen z důvodu ochotné služby pacientům, ale také mnohaleté praxe a absolvovaných zdravotnických kurzů byly řádové ošetřovatelky obecně vnímány lékařským personálem jako kvalitní spolupracovnice, na které se lze spolehnout.

V rámci nemocnice pražských sester boromejek pod Petřínem lze vysledovat dvě linie vztahu lékařského personálu k řeholním ošetřovatelkám. V červenci a poté v srpnu 1952 podepsali lékaři a lékařky memoranda, která zdůrazňovala, proč lékařský personál nechce spolupracovat s řádovými sestrami. V těchto dvou textech se objevila ideologická vyjádření, ve kterých se pojednávalo o tom, že „řádové sestry odmítly zdravotně politické školení a tím daly najevo nepřátelský postoj vůči lidově-demokratickému zřízení“³⁵⁰ a „lékařský kolektiv s nimi nebude spolupracovat a žádá o jejich odstranění.“³⁵¹ A lékařský kolektiv „si je vědom, že by odstraněním řádových sester vážl provoz nemocnice[,] a tak žádá odstranění všech vedoucích sester, jmenovitě sestry Edigny, odstraněním vedoucích sester by ztratily vliv na mladé sestry a věříme, že by se nám podařilo získat je přesvědčováním.“³⁵²

Podnětné je sledovat danou situaci s vědomím, že podepsaní lékaři a lékařky museli pravděpodobně každý den v různých situacích s boromejkami na odděleních nemocnice spolupracovat a nacházet efektivní řešení, aby byla pacientům poskytnuta ta nejkvalitnější péče. Nelze z kongregační kroniky boromejek přímo zjistit, zda tato memoranda sepsal lékařský personál společnými silami, anebo zda text memorand sepsal jeden z lékařů či lékařek. Nedo víme se ani, zda byl na lékařský personál činěn jakýkoliv nátlak, ač je možné ho předpokládat, anebo zda měli lékaři strach o svou rodinu, budoucí vidinu zaměstnání anebo bylo sepsání a podepsání memoranda pouze jejich vlastní iniciativou plynoucí z osobního

³⁴⁷ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 79.

³⁴⁸ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Řádové sestry 1949-1958, ka 476, inv. č. 407, sg. 463/4, f. 21.

³⁴⁹ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 79.

³⁵⁰ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 160. Šlo o červencové memorandum.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Tamtéž, s. 163. Šlo o memorandum z 9. srpna 1952.

přesvědčení. Ze zápisu v kronice to skutečně vypadá tak, že šlo spíše o aktivitu komunistických lékařů a lékařek.

V případě nemocnice pražských boromejek pod Petřínem si podle kongregační kroniky dva primáři³⁵³ považovali řeholnic natolik, že se jich v létě 1952 opakovaně zastali. K tomu došlo poté, co se 11. srpna téhož roku na schůzi na Ústředním národním výboru Hl. města Prahy dozvěděli, že budou muset boromejky z nemocnice odejít. Primáři byli na tomto jednání zároveň informováni, že místo řádových sester budou v nemocnici zaměstnány civilní ošetřovatelky. Oficiálním důvodem odchodu řeholnic mělo být jejich odmítnutí státního platu a účasti na postgraduálním zdravotnickém školení.³⁵⁴ Boromejky odhadly, že půjde o školení politické. Nelze s jistotou říct, jestli státní orgány zamýšlely, aby řádové sestry odjely ze svého kláštera pouze na školení a pak se vrátily, či šlo o záminku snížit počet řeholních ošetřovatelek a dosadit rychle ošetřovatelky civilní, případně odvézt boromejky z kláštera a nedovolit jim vrátit se zpět. Co je ovšem jisté, zaprvé, primáři nemocnice byli o tomto oficiálním vysvětlení informováni a protestovali proti němu. Zadruhé, státní orgány tímto vyjádřením sice oficiálně zakryly skutečnou příčinu odchodu řeholnic, ale v podstatě žádný důvod nepotřebovaly, protože ze své mocenské pozice mohly nařídit cokoliv, tj. v tomto případě vynutit odchod boromejek z kláštera a nemocnice 15. srpna 1952.

Po jednání z 11. srpna se situace začala dále vyvíjet. Jeden z lékařů pracujících v nemocnici boromejky informoval, že primáři jednali ve prospěch řeholnic na ministerstvu zdravotnictví. Vedoucí lékaři tam vyjádřili svůj názor, že nebudou ručit za chod nemocnice, pokud budou boromejky odstraněny. Nechtěli totiž pracovat s civilními ošetřovatelkami, které mají pouze tříměsíční ošetřovatelský kurz a žádnou praxi.³⁵⁵ Tímto vyjádřením chtěli primáři vyjádřit rozdíl mezi civilními ošetřovatelkami a boromejkami, jejichž nemocnice měla roku 1952 téměř staletou tradici péče o nemocné. Na ministerstvu však byla oběma primářům předložena dvě již zmíněná memoranda. Ničeho nedosáhli. Ředitelství nemocnice, v níž byl už v únoru 1948 založen akční výbor, si nechalo svolat všechny lékaře, kterým sdělilo, že řeholnice budou zproštěny služby. Jeden z primářů, který se boromejek zastal již na ministerstvu, argumentoval proti vyjádření ředitelství, že odstranění řeholnic se bude konat podle přání lékařského kolektivu. Tento primář byl totiž přednostou oddělení, měl pod sebou čtyři

³⁵³ V kongregační kronice sester boromejek je uvedeno, že šlo o dva primáře, kteří se sester zastali. S jistotou lze říct, že šlo o MUDr. Zdeňka Vahalu, ale jméno druhého primáře není známo.

³⁵⁴ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 160.

³⁵⁵ Tamtéž.

sekundáře [tj. sekundární lékaře, nižší úroveň než primář – pozn. K. Š.] a nikdo z nich podle jeho informací odstranění sester nežádal.³⁵⁶

Podobně, avšak s určitými odlišnostmi, zachytil jednání o odchodu boromejek primář chirurgického oddělení MUDr. Zdeněk Vahala,³⁵⁷ který v nemocnici pod Petřínem působil mezi lety 1945 až 1969. On sám ve svých vzpomínkách, které vyšly ve Zdravotnických novinách v roce 1993, uvedl: „V roce 1952 jsem se začátkem srpna vrátil z dovolené, a byl jsem pozván na Národní výbor a bylo mi sděleno, že sestry budou vyměněny. Domníval jsem se, že je to delší časová perspektiva a že to bude nějaký čas trvat, ovšem druhého dne jsem přišel v 8 hod. a v nemocnici už bylo od 5 hod. ovzduší hrůzy. Všechny sestry byly koncentrovány do jednoho prostoru a STB s několika civilními zaměstnanci převzali celou ekonomii a celý provoz. Byly přiděleny nové sestry z různých ústavů, ale i bezprostředně ze škol, mladé absolventky. Když mně bylo sděleno, že je pro sestry přistaven autobus, šel jsem a vešel jsem do autobusu, kde jsem se se všemi sestrami rozloučil. Každé jsem poděkoval za dobrou spolupráci a se slovy: *„Na shledanou...“* jsem se s nimi rozloučil. [...] Za několik dní přišel Dr. Bartůněk z ONV a svolal schůzi, kde vysvětlovat celému osazenstvu, že tato akce byla nutná. Vystoupil jsem otevřeně a prohlásil, že tuto akci považuji za politicky špatnou, že dokonalé sestry s etickým posláním vyměnili za ty, které nemají o práci zájem.“³⁵⁸ Primář Vahala neuvedl přesné datum, kdy došlo k jednání o odchodu boromejek z nemocnice, kdy se účastnil schůze na ONV, podle další zdrojů³⁵⁹ však lze doložit, že pravděpodobně popsal dny mezi 11. až 15. srpnem 1952.

Zdeněk Vahala měl zkušenost s boromejkami ze svého mládí, když ve dvacátých letech onemocněl streptokokovou angínou. Tedy ještě dlouho předtím, než se stal roku 1945 primářem na oddělení chirurgie v nemocnici pod Petřínem. Na svá setkávání s řeholnicemi během první

³⁵⁶ Tamtéž, s. 161.

³⁵⁷ V souvislosti se Zdeňkem Vahalou lze doplnit informace o některých jeho kolezích. Tyto informace mohou dodat lepší povědomí o pracovním prostředí, v němž Vahala působil. Memoranda, která jeho kolegové proti činnosti boromejek v nemocnici pod Petřínem podepsali, tím tak získají další rozměr a lepší představu o tom, kdo byli oni podepsaní lékaři a lékařky. Jedním z Vahalových kolegů v nemocnici pod Petřínem byl i internista MUDr. Jindřich Karpíšek, který byl osobním lékařem Klementa Gottwalda v jeho posledních měsících života. Karpíšek cestoval s Gottwaldem roku 1953 do Moskvy na Stalinův pohřeb. Následně prezidenta spolu s dalšími lékaři léčil a byl přítomen jeho smrti 14. března 1953. Více viz PSŮTKOVÁ, Zdeňka, VAHALA, Zdeněk. *I nám vládli nemocní? Naši první prezidenti očima medicíny*, Praha, 1992, s. 141; CHARVÁT, Josef. *Můj labyrint světa: vzpomínky, zápisky z deníků*, Praha, 2005, s. 229-235. Endokrinolog MUDr. Josef Charvát také léčil v posledních dnech před smrtí prezidenta Gottwalda a byl přítomen i jeho skonu. S Vahalou spolupracoval v nemocnici pod Petřínem po odchodu boromejek v roce 1952 právě i Charvát.

³⁵⁸ *Profesor Vahala vzpomíná...* In *Zdravotnické noviny*, č. 30, 1993, s. 12. Lze nalézt online v bulletinu boromejek zde na s. 21: <https://www.nmskb.cz/files/bulletin-ke-30-vyroci-znovupredani-nemocnice.pdf> [náhled dne 13. 5. 2024]

³⁵⁹ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 160-178; MACOURKOVÁ, Anna. *Ve jménu zákona otevřete klauzuru. Pronásledování Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v 50. letech 20. století*. In *Paměť a dějiny*, roč. 6, č. 3, 2012, s. 60-62.

poloviny 20. století vzpomínal takto: „Vzpomínám ještě na doby studentské, kdy jsme se v 20. letech dívali na řádové sestry rezervovaně, že v nás nesplňovaly dokonale představu ženy. V následující době jsem však měl příležitost poznat ošetrovatelskou práci řádových sester jako nemocný, jako subalterní lékař i jako jejich spolupracovník, a pak jako vedoucí lékaře a několik let i jako zaměstnanec kongregace v letech 1945-1949. Poznal jsem, že toto etické poslání dovede zaujmout dokonale a naplnit životní obsah těchto sester, a současně být velkým přínosem pro péči o nemocné. Poznal jsem nejdříve na Vinohradech, když jsem asi po 2 měsících na rizikovém oddělení onemocněl streptokokovou angínou [...]. Tehdy z vlastní zkušenosti jsem poznal postavení řádových sester, jejich pečlivost, ohleduplnost, přesnost.“³⁶⁰

Vahala popsal změnu ve svém smýšlení, když řeholnice v mládí vnímal spíše negativně, následně však jeho uvažování významně proměnila osobní zkušenost s ošetrovatelskou péčí sester během jeho onemocnění. Ocenil jejich morální a pracovní kvality. Ve svých vzpomínkách vyjadřoval úctu i k odborným znalostem sester a mnohaletým praktickým zkušenostem, když zastupovaly lékaře, kterých byl v nemocnici nedostatek. Ve svých vzpomínkách se taktéž vyjádřil o boromejkách v rámci svého zaměstnání: „Potom služba na chirurgickém oddělení v nemocnici na Vinohradech, kam jsem nastoupil 1. 2. 1930, m[n]ě ukázala jejich dokonalou erudici odbornou, protože při absolutním nedostatku lékařů – tři sekundáři na 140 lůžek a 3 honorovaní externisté, tak velikou část lékařské práce obstarával[y] sestry boromejky. Pravidelně například narkózu. Ne lékař, pouze sestra na sále dávala narkózu. SM. Kleofa jako narkotizérka byla mimořádná. Pak tam byla SM. Celesta, SM. Martiniana a SM. Česlava – instrumentárka, myslím[,] že pocházela z Moravy. Sestry měly smysl pro pořádek a oddanost k práci. Stejný obraz jsem získal, když jsem jako zástupce přednosta na II. chirurgické klinice od roku 1934 – 1941 působil jako zástupce přednosta, byl řád evangelických sester – diakonie, které byly rovněž velice milé, vzdělané a ukázněné.“³⁶¹

Opakovaně se v pramenech hovoří o nedostatku jak lékařského personálu, tak zdravotních sester, jak řeholních, tak laických. Také profesní kvality řeholnic již byly v této kapitole několikrát zmíněny a podle Vahalových vzpomínek měly sestry boromejky výborné odborné zkušenosti, které při péči o pacienty využívaly. Mimo čtenářův zájem by neměla zůstat ani zmínka o evangelických sestřích, se kterými se při své práci Vahala setkal a hodnotil je taktéž pozitivně. V nemocnici v Novém Městě na Moravě sice evangelické zdravotní sestry nepůsobily, ale v počátku jednání o personálních otázkách se uvažovalo i o jejich nastoupení

³⁶⁰ *Profesor Vahala vzpomíná...* In *Zdravotnické noviny*, č. 30, 1993, s. 11. Lze nalézt online v bulletinu boromejek zde na s. 20: <https://www.nmskb.cz/files/bulletin-ke-30-vyroci-znovupredani-nemocnice.pdf> [náhled dne 13. 5. 2024]

³⁶¹ V tomtéž bulletinu, s. 21.

na místa ošetřovatelek. V kronice novoměstských Milosrdných sester sv. Kříže se doslova – v rámci katolického pohledu - píše, že se jednání ohledně řeholních ošetřovatelek na počátku čtyřicátých let prodlužovalo, protože „evangelické kruhy chtěly prosadit své sestry.“³⁶² Nakonec ale požádal okresní hejtman o katolické řeholnice.³⁶³

O mosteckých řádových ošetřovatelkách církevní tajemník napsal, že si řeholnice velmi dobře rozumí s lékaři, „u kterých jsou v oblibě pro jejich pracovní schopnosti a obětavost.“³⁶⁴ Dále církevní tajemník zhodnotil i lékaře, avšak ne podle jejich profesních schopností, ale podle jejich víry. Napsal totiž, že řada z nich „je věřícími lidmi, kteří navštěvují jak kostel[,] tak i někdy příležitostně kapli v ústavu.“³⁶⁵ Tímto hodnocením zahrnul církevní tajemník lékaře v podstatě do stejné skupiny sledovaných osob, jako byli kněží či řeholnice. Nebyly pro něj totiž důležité ani profesní kvality lékařů, ani roky studia na lékařských fakultách a ani praxe v oboru nebo záslužná péče o nemocné, ale víra v Boha a přináležetost k římsko-katolické církvi. To pohledem OCT znamenalo, že se daný věřící lékař politicky zdiskreditoval a ideálně by neměl zastávat své zaměstnání v nemocnici. Už vůbec těmto lékařům nepřidávalo, že měli dobré pracovní vztahy s řeholními ošetřovatelkami. Lze však odhadovat, že ani lékařů nebylo podobně jako laických ošetřovatelek dost natolik, aby se církevní tajemník mohl postarat o jejich odchod z nemocnice. Oficiálně to neměl ani ve svých pravomocích.

Na základě prostudovaných zpráv církevních tajemníků v rámci této diplomové práce nebyly nalezeny žádné zmínky o nuceném odchodu lékařů na popud církevního tajemníka. Pokud se o nich OCT zmínil, šlo pouze o podávání zpráv, které se týkaly vztahu k církvi, přístupu k církevním obřadům prováděným v prostředí nemocnice a k profesnímu vztahu k řeholnicím, případně ke kněžím. Církevní tajemníci, alespoň pokud lze hodnotit z dostupných materiálů, se dokázali postarat spíše o přesun místního kněze, jenž nějakým způsobem nevyhovoval církevním úřadům, anebo o odchod řeholních ošetřovatelek.

Ve fondu OÚNZ Žďár nad Sázavou a taktéž v archivu novoměstské nemocnice se dochovaly stanovy a služební řády z roku 1940 pro zaměstnance, které upravovaly práva a povinnosti jednotlivých skupin pracovníků. Jsou to řády pro primáře, sekundáře, pro představené ošetřovatelek, ošetřovatelky (zvláště pro ošetřovatelky pracující na izolačním pavilonu pro nakažlivé nemoci), dále pro ošetřované, správce a správní úředníky nemocnice. Pokud se týká komunikace lékařů a ošetřovatelek v pracovním prostředí, lze najít ve služebním

³⁶² Soukromý archiv České provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže, Nové Město na Moravě – nemocnice (1940-1956), kronika, 1 strana. Materiál zaslán autorce SM Janou při e-mailové komunikaci 4. 9. 2020.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ SOA Litoměřice, fond ONV Most, odbor Církevní tajemník, Zpráva pro OV KSČ – otázka řeholnic.

³⁶⁵ Tamtéž.

řádu právě pro primáře paragraf 5, který určoval, že ošetřovatele musel primář oznámit, „co jednotlivým nemocným ordinuje, přikazuje nebo povoluje a dáti jí zároveň návod, jak nemocného ošetřovati.“³⁶⁶ Poté musel primář také poučit ošetřující personál, jak má pečovat o zraněného nebo těžce nemocného pacienta v případě lékařovy nepřítomnosti. Pokud by se u nemocného projevil vážné příznaky jako například „krvácení, horečka, náhlý úbytek sil“, musel být lékař neprodleně k pacientovi zavolán.³⁶⁷ V poválečném prostředí novoměstské nemocnice lze v kronice křížových sester sledovat proměny lékařského personálu. Mění se situace konce války a rok 1945 přinesl osobní rivalitu mezi lékaři, „ohrožení v důsledku pokračující fronty, nedostatek pracovních sil a stálé nebezpečí, to vše a mnoho jiného doléhalo i na život sesterské rodiny. [...]“³⁶⁸ Následně řeholnice popsaly, že po událostech osvobození v květnu 1945 se „personál nemocnice názorově rozdělil a členové komunistické strany bojovali o svůj vliv. [...] Střídali se primáři, lékaři i civilní zaměstnanci. [...]“³⁶⁹

V prostředí novoměstské nemocnice lze zachytit nejen profesní vztahy mezi zaměstnanci nebo potýkání církevních tajemníků a kněží či řeholnic v rámci zakládajícího období komunistického režimu, ale také inter konfesní neshody mezi katolíky a evangelíky. V tomto případě jde o katolického kněze, který napsal o katolickém primáři a evangelickém lékaři. Dopis od člena novoměstské farní správy bohužel není datován, a tak nelze s jistotou říct, z jaké doby pochází. Soudě však podle předchozího archivního dokumentu týkajícího se komunikace kněze Všetěčky s biskupskou konzistoří ohledně jeho odchodu v prosinci 1945,³⁷⁰ lze soudit, že zmíněný dopis pochází právě z posledního měsíce roku 1945. Také by to potvrzovala informace, že p. Všetěčka hodlá nastoupit na nové místo v Brně „hned po Novém Roce, [...]“. Kněz vnímal situaci v nemocnici za neradostnou, protože vzorný katolík, primář Šturza, „odejde a evangelický lékař – odpadlík a komunista – s jehož odchodem se skoro najisto počítalo, zůstane. Je to zase nové vítězství kliky evang.-čechosl.-komun.-pokrokářské.“³⁷¹

Lze tedy z tohoto vyjádření katolické strany analyzovat, jak napjatá mohla být mezináboženská situace v novoměstské nemocnici v polovině čtyřicátých let a co mohlo nemocnici podle jednoho z katolických farních kněží uškodit. Je ovšem nutné doplnit, že jde pouze o katolické prohlášení a pro srovnání nemáme k dispozici ani prohlášení z evangelické

³⁶⁶ SOKA Žďár nad Sázavou, fond OÚNZ Žďár nad Sázavou, Nemocnice Nové Město na Moravě, stanovy a řády nemocnice 1938-1940, Služební řád pro primáře okresní veřejné nemocnice v Novém Městě na Moravě, č. fondu 32, f. 45.

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ Soukromý archiv ČP KMSK, Nové Město na Moravě – nemocnice (1940-1956), kronika, 1 strana.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu, fond Biskupská konzistoř Brno, Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1794-1950), ka 1968, inv. č. 8032, sg. N 25, f. 439.

³⁷¹ Tamtéž, f. 442.

strany, natož pak vyjádření dotyčných lékařů, zda pro ně byla vůbec důležitá problematika katolického a evangelického vyznání v pracovním prostředí. I přesto je však možné uvést, že tyto nové informace vnášejí do ideálně sekulárního prostoru nemocnice, která byla roku 1949 zestátněna, další rozměr mezilidských vztahů. Tím je právě téma rozdílných konfesí zaměstnanců nemocnice, kněží, ošetřovatelek, které mohly být buď katolické, nebo evangelické, a pacientů. Toto poznání však dokládá i existenci rozličných církví ve žďárském okrese s nejsilnější Římsko-katolickou církví a následně Českobratrskou církví evangelickou.

10.2. Civilní ošetřovatelky a několik slov o nemocniční kapli

Na začátek této podkapitoly lze uvést, jaké profesní kvality u ošetřovatelek v nemocnicích upřednostňoval předseda ONV v Uherském Hradišti. Tento příklad se sice přímo nevztahuje k žádné z vybraných nemocnic, ale dodává další dobový kontext k mnohým vyjádřením církevních tajemníků v jejich informačních zprávách o řeholnicích. V květnu 1956 proběhlo jednání uherskohradištského předsedy ONV s provinciální představenou Milosrdných sester sv. Kříže, sestrou Kamilou Gelingovou, o výměně řádových sester v nemocnicích ve Vsetíně a v Uherském Hradišti. Předseda uvedl, že ze škol vychází mnoho civilních diplomovaných sester, které je nutné umístit na taková pracoviště, kde své schopnosti budou moci rozvinout. Dále pokračoval, že řádové sestry „budou mít jistě tolik pochopení, že tyto důvody uznají. Řeholnic sester je zapotřebí v charitních domovech a v domovech pro přestárlé. Jedním z důvodů je i okolnost, že nové ošetřovatelky budou pracovat podle zásad Marxových a Pavlovových, na což řeholní ošetřovatelky nemohou přistoupit, ba mnohým to i zatěžuje svědomí.“³⁷²

Představa předsedy ONV z Uherského Hradiště o zdravotní péči poskytované pacientům podle ideologie marxismu a sovětské vědy v čele s Pavlovem může být sice na jednu stranu vnímána jako odlesk dobového kontextu československého zdravotnictví podle sovětského vzoru, na druhou stranu je ale potvrzením domněnky o tom, že komunistům nepřekáželi řeholnice v nemocnicích z profesních odborných důvodů, ale především jim vadili politické důvody, tj. řeholnice nepřistoupily na komunistické myšlenky a stále si držely svůj zasvěcený život v řeholní komunitě. Katolická víra řeholnic totiž byla sama o sobě vnímána jako politikum ve smyslu odporu proti ideologii marxismu-leninismu a státní propagandě. Z vyjádření předsedy ONV lze také zachytit, že řádové ošetřovatelky nenásledovaly státní politiku v oblasti zdravotnictví, což pro ně pohledem komunistů znamenalo oproti novým civilním diplomovaným sestrám negativní hodnocení. Navíc, podle vyjádření

³⁷² KŘIVÁNKOVÁ, s. 101.

uherskohradištského předsedy, řeholnice zabíraly pracovní místa pro nové civilních ošetřovatelek, které končily své studium na ošetřovatelských školách a potřebovaly místo uplatnění. Lze uvažovat nad tím, zda předseda ONV považoval ošetřovatelskou péči řeholnic za odborně zastaralou, podobně jako vnímal katolickou církev, a naopak péči inspirovanou sovětskou vědou, kterou by vykonávaly civilní zdravotní sestry, vnímal jako v dobovém kontextu moderní na vysoké odborné úrovni.

V obecné rovině lze vnímat zvyšování počtu laických ošetřovatelek v nemocnicích jako důsledek tzv. církevní politiky komunistického režimu, který cílil k odstranění vlivu církve a k odchodu řádových sester z nemocnic. Mezi příchodem laických ošetřovatelek a odchodem řeholnic lze vnímat přímou souvislost. V okamžiku, kdy v nemocnici začal pracovat dostatečný počet laických zdravotnic, řeholnice byly nuceny odejít. Z podstaty své funkce a hledání potenciálního nežádoucího vlivu řeholnic na mladé ošetřovatelky informovali církevní tajemníci o dobrých vztazích mezi řádovými a laickými ošetřovatelkami. Administrativní pracovník Cinkl z nemocnice v Českém Brodě zaslal v květnu 1953 svou zprávu krajskému církevnímu tajemníkovi do Prahy, ve které uvedl, že řeholní ošetřovatelky využívají svou každodenní spolupráci s civilními zaměstnanci a působí na ty „méně uvědomělé“, kteří se společně s řeholnicemi účastní bohoslužeb.³⁷³ Civilními „neuvědomělými“ zaměstnanci myslel Cinkl pravděpodobně právě laické ošetřovatelky, na které podle něj uplatňovaly řeholnice svůj náboženský vliv.

I v mostecké nemocnici podle zpráv OCT vycházely Milosrdné sestry sv. Kříže s laickými ošetřovatelkami „v dobrém“ a v případě potřeby sloužily u pacientů za civilní sestry, také tehdy, když „civilní sestra neplní si dobře své povinnosti.“³⁷⁴ Církevní tajemník neopomněl zmínit, že se řeholnice snažily na laické ošetřovatelky působit nábožensky.³⁷⁵ Českobrodský církevní tajemník zhodnotil dokonce vztah řeholnic a laických ošetřovatelek jako přátelský. To doložil ve svých hlášeních na několika příkladech. Civilní sestry byly katoličkami a ve svých soukromých bytech měly vystaveny obrázky a sošky s křesťanskými motivy. Okresní církevní tajemník dokonce informoval i o svatbě v kostele jedné z laických ošetřovatelek, které se účastnily i čtyři řeholnice jako její přítelkyně z práce v českobrodské nemocnici. A aby toho podle OCT nebylo málo, ženich byl nevěřící a člen strany.³⁷⁶ O situaci ošetřovatelek zaměstnaných v novoměstské nemocnici pojednal okresní církevní tajemník 2. května 1952,

³⁷³ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Řádové sestry 1949-1958, ka 476, inv. č. 407, sg. 463/4, nečíslováno.

³⁷⁴ SOA Litoměřice, fond ONV Most, odbor Církevní tajemník, Zpráva pro OV KSČ – otázka řeholnic.

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 156.

když ve své zprávě napsal, že „asi od dvou dobrých soudruhů“ zjistil, že se řeholnicím závodní rada „málo věnuje a je prý to dosti těžké mezi ně vniknout.“³⁷⁷ Kromě toho se zmínil i o civilních zdravotních sestřích, které nemají žádnou vrchní civilní sestru a „i tyto ostatní civilní ošetrovatelky prý jsou z větší části lhostejné k dnešnímu našemu zřízení.“³⁷⁸

Unikátní výpovědi samotných civilních zdravotních sester je dopis novoměstských ošetrovatelek z 18. července 1956 pro ředitelství OÚNZ v Novém Městě na Moravě, tj. pro vedení nemocnice, v níž byly zaměstnány. Jde o žádost o ponechání veřejné kaple sv. Kříže³⁷⁹ na dosavadním místě v budově nemocnice i po odchodu řeholnic sester. Vlastnoručně podepsané laické zdravotní sestry spolu s dalším personálem nemocnice odůvodnily svůj požadavek několika prohlášeními. Uvedly, že během výkonu „svého odpovědného povolání“ nemají čas se účastnit bohoslužeb v novoměstském farním kostele na náměstí, „který je od nemocnice velmi vzdálen.“³⁸⁰ Ponechání kaple by ocenily především laické sestry po noční službě, které by se po jejím skončení mohly odebrat do kaple k modlitbě, a poté odpočívat. Pokud by chtěly jít do kostela, stálo by je to celé dopoledne. Následujícím vyjádřením podpořily zdravotní sestry kapli jako všeobecně prospěšnou, když napsaly, že v otázce ponechání kaple se nejedná jen o ně, ale i o „zřízení, lékaře a ostatní personál OÚNZ.“³⁸¹ Tím se stala žádost zdravotních sester tématem všech zaměstnanců nemocnice, kteří by také ponechání kaple uvítali. Zmínkou o ostatním personálu nabyla žádost pro ředitelství větší váhy a mohla podpořit kladné vyřízení tohoto požadavku.

Laické zdravotní sestry argumentovaly tedy potřebou ponechání kaple pro všechny zaměstnance, protože kaple nebyla zřízena jen pro řádové sestry, „nýbrž i pro nás a také pro pacienty, kteří zde mají možnost účasti na bohoslužbách, zatím co by se jinak na bohoslužby vůbec nedostali.“³⁸² Dalším nezanedbatelným důvodem, proč by měla kaple v nemocnici zůstat, byl podle zdravotnic ten, že i „široká veřejnost zdejšího kraje s povděkem přijme ponechání kaple v nemocnici a její zrušení by u zdejšího lidu vyvolalo nepříznivý dojem.“³⁸³ Použitá argumentace ukazuje na to, že si zdravotní sestry byly vědomy toho, co by mohlo zaujmout církevního tajemníka či ředitelství nemocnice a mohlo taktéž vést ke kladnému posouzení žádosti. Jde především o vyjádření „široká veřejnost zdejšího kraje,“ která byla

³⁷⁷ SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Situační zprávy o církevní otázce 1951-1953, ka 91, inv. č. 430, f. 52.

³⁷⁸ Tamtéž.

³⁷⁹ Viz Příloha č.3.

³⁸⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, ONV Žďár nad Sázavou, Záležitosti duchovních 1954-1958, ka 43, inv. č. 455, f. 26.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² Tamtéž.

³⁸³ Tamtéž.

v padesátých letech silně věřící a dále upozornění na možný negativní dojem, který by zrušení kaple zanechalo u zdejšího lidu. Unikátní odůvodnění „lidem“ dává tušit, že laické ošetřovatelky využily ve svém textu stejný argument, jaký používali nejen církevní tajemníci, ale i nejvyšší představitelé komunistického Československa, aby získali pro převzetí moci a svou vládu legitimitu. Zdravotní sestry tak aplikovaly ideologický slovník režimu, s nímž se každodenně setkávaly v tisku, rozhlase, obecně ve veřejném prostoru a také pracovním prostředí. Nakonec zdravotní sestry požadovaly, aby mohl nemocniční kapli využívat nejen personál novoměstské nemocnice, ale také rodinní příslušníci zaměstnanců a pacientů.³⁸⁴

Zajímavou souvislost představuje v tomto případě kaple v českobrodské nemocnici, o které okresní církevní tajemník napsal, že je místem, do něhož přicházejí lidé, kteří „byli postiženi únorem“ a nesouhlasili s komunistickým převzetím moci. V kapli sv. Prokopa se tedy setkávali věřící obyvatelé Českého Brodu a možná i okolí, zdravotnický personál, pacienti, řeholnice a kněz, duchovní správce nemocnice. Církevní tajemník zakázal vpouštět do nemocnice na bohoslužby kapli věřící z města, protože kaple měla sloužit pouze personálu nemocnice a pacientům.³⁸⁵ V souvislosti s informacemi o novoměstské nemocniční kapli, lze konstatovat, že kaple v nemocnicích, které byly zřizovány tam, kde působily řeholní ošetřovatelky, se ve zprávách okresních církevních tajemníků objevují s negativní konotací. Význam nemocniční kaple pro řádové sestry byl neoddiskutovatelný. Během doby totality docházelo k tomu, že zbožnost bývala z vnějšího pohledu zredukována na minimální projevy víry. Kaple byly pro řeholnice důležité, protože uchovávaly v eucharistii přítomnost svátostného Ježíše Krista. To dodávalo sestrám odvahu a jistotu v těžkých časech.³⁸⁶

Žádost novoměstských zdravotních sester o ponechání kaple v nemocnici i po odchodu řeholnic měla být zaslána na posouzení krajskému církevnímu tajemníkovi na KNV v Jihlavě a biskupské konzistoři v Brně. Další osud kaple už z dokumentů ONV Žďár nad Sázavou není zřejmý. Roku 2018 vyšel však v regionálním měsíčníku *Novoměstsko* článek Bohumila Lukeše, ve kterém jsou uvedeny následující informace: „Nemocniční kaple sloužila svému účelu až do konce padesátých let minulého století. V této době byla v novoměstské nemocnici ukončena mise řádových sester a následně byla zrušena i kaple. Prostor kaple byl postupně upraven pro potřeby očního oddělení, mobiliář vystěhován a po částech uskladněn na různých, spíše

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, s. 58

³⁸⁶ Srov. HÜBNEROVÁ, s. 143. Sestra Benedicta OP uvádí ve své studii především příklad kaplí a kostelů zřízených v místech, kam byly řeholnice v padesátých letech odsunuty, dále kaplí v továrních internátech, které si sestry samy vytvořily pro své potřeby.

nevhodných místech.³⁸⁷ Článek ze své podstaty populárně naučného textu neobsahuje zdroje informací a nelze se z něho ani dozvědět přesnější údaje o tom, kdy přesně byla kaple přebudována na oční oddělení. V řeholní kronice však lze dohledat, že Milosrdné sestry sv. Kříže musely z novoměstské nemocnice odejít 26. července 1956 a laické zdravotní sestry sepsaly svou žádost o ponechání kaple 18. července 1956.

Lze tedy konstatovat již několikrát zmíněné dobré vztahy mezi řeholnicemi a laickými sestrami, které si přály navštěvovat nemocniční kapli i po odchodu řádových ošetřovatelek. Kaple by tedy podle zmíněných dat mohla být pro potřeby očního oddělení přebudována během druhé poloviny padesátých let nebo během let šedesátých. Informace z Lukešova článku také potvrzují, že civilní zdravotní sestry nejspíše dosáhly úspěšného vyřízení své žádosti a kaple byla v nemocnici ponechána do konce padesátých let. Z článku i řeholní kroniky novoměstských křížových sester tedy lze doložit, že kaple byla nakonec zrušena, respektive upravena pro potřeby očního oddělení. Z citované kroniky by se dalo odhadnout, že byla kaple zrušena spolu s odchodem řádových sester. Avšak z Lukešova článku se již víme, že kaple sv. Kříže sloužila do konce padesátých let, což by znamenalo, že žádost laických zdravotních sester z července 1956 byla vyslyšena. V dlouhodobém měřítku žádosti o ponechání kaple vyhověno nebylo, ale pokud se týká krátkodobého hlediska, je možné, že ještě nějakou dobu po odchodu řádových sester kaple sv. Kříže mohla plnit svůj původní účel. Tento případ ukazuje na otázku nejednoznačnosti, která se často osudů nemocničních kaplí týká. Osud kaple v novoměstské nemocnici ještě nebyl tak krutý jako kaple v nemocnici v Českém Brodě, ze které byl vytvořen tzv. Rudý koutek, kde se konaly po odchodu řeholnic schůze ROH.³⁸⁸

Podobnou žádost o využití nemocniční kaple po odchodu řeholních ošetřovatelek napsal 3. června 1954 ředitel mostecké nemocnice. Žádost byla směřována k rukám okresního církevního tajemníka na ONV v Mostě a ředitel v ní požadoval uvolnění těchto nevyužitých prostor, které „nutně potřebujeme pro provoz ústavu, neboť se nacházejí přímo v nemocničním pavilonu [...]“.³⁸⁹ Žádal také o „odsvěcení“ této místnosti.³⁹⁰ V archivních pramenech, které se týkají období komunismu se lze často setkat s termínem „odsvěcení“ církevního prostoru. Je to však fakticky chybné označení, protože v rámci církevních obřadů neexistuje žádný úkon, kterým by se původní vysvěcení zrušilo. Termín odsvěcení je tedy již ve své podstatě bez jakéhokoliv obsahu a nelze jej prakticky provést. Kostel či nemocniční kaple však může přestat

³⁸⁷ *Nemocniční kaple sv. Kříže – budování a zánik*. In *Novoměstsko, Měsíčník občanů Nového Města na Moravě a okolí*, roč. 28, č. 9, 2018, s. 15.

³⁸⁸ ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, s. 58.

³⁸⁹ SOA Litoměřice, fond ONV Most, odbor Církevní tajemník, Zpráva ředitele OÚNZ v Mostě pro OCT při ONV v Mostě, nečíslováno.

³⁹⁰ Tamtéž.

sloužit k bohoslužebným účelům a poté je možné, aby ho církev po odnesení posvátných předmětů předala k jiným civilním akcím, které by neměly zpochybňovat, že jde stále o posvěcený prostor. Může však dojít k tomu, že kostel ztratí své vysvěcení kvůli zřícení více než poloviny míst, kde se nacházejí konsekrační kříže, anebo v extrémním případě, když v kostele dojde k vraždě. Ve všech ostatních případech však v souvislosti se zmíněnými důvody nelze nemocniční kapli „odsvětit“, tedy zrušit původní vysvěcení těchto prostor.

10.3. Péče o nemocné

Z jedné z předchozích kapitoly je zjevné, že lékaři vnímali péči řeholnic o pacienty jako hodnotnou. Naopak to, co pokládal církevní tajemník za problematické, byl potenciální vliv na nemocné. Otázka náboženského působení na občany léčící se v nemocnicích se ve zprávách OCT objevovala opakovaně. O tom vypovídá také zpráva ze 14. listopadu 1951, kdy žďárský okresní církevní tajemník informoval o „politickém vlivu“ řádových sester na pacienty.³⁹¹ V tomto kontextu však lze vnímat tento vliv ne jako veskrze politický, ale spíše jako náboženský. Pro církevního tajemníka byl jakýkoliv projev víry vnímán jako politický názor, kterým řeholnice odporovaly anebo přinejmenším nesouhlasily se státní politikou, a ještě svými postoji mohly ovlivňovat svěřené pacienty. Žďárský OCT napsal, že politický vliv mají řeholnice v případech, kdy se „někdy snaží nějakého toho pacienta, obzvláště starší lidi, kde využívají jejich utrpení, přemluvit o přestup z nekatolické církve do církve katolické. Toto asi u nich podporuje i sám P. Kusala, který je v nemocnici duchovním správcem. Na toto si nám hlavně stěžovala československá církev.“³⁹² Pokud je vyjádření OCT pravdivé, tak Československá církev si s největší pravděpodobností stěžovala na určitý tlak na věřící nekatolíky, který na ně mohl být vyvíjen katolickým personálem v nemocnici. O tento mezi konfesní rozpor šlo spíše, než že by Československá církev vyjadřovala odpor k „protistátnímu“ politickému vlivu katolíků tak, jak ho chápal žďárský OCT. Československý okresní církevní tajemník zachytil ve své zprávě podobné informace, když napsal, že řeholnice přesvědčovaly pacienty jiného věrovyznání anebo nevěřící, aby chodili do kostela, nebo aby přijali katolickou víru.³⁹³

V červenci 1949 poslal náměstek ministra vnitra do kabinetu předsedy vlády informace o německých řádových sestřích, které působily jako ošetřovatelky v nemocnici v Mostu. Popsal situaci, kdy řeholnice mluvily s německými pacienty o politice, říkaly, že nenávidí

³⁹¹ SOKA Žďár nad Sázavou, fond ONV Žďár nad Sázavou, Korespondence 1951-1952, ka 93, inv. č. 459, f. 12.

³⁹² Tamtéž.

³⁹³ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 235.

lidově demokratický režim a prezidenta Gottwalda.³⁹⁴ Uvedl také, že se v mostecké nemocnici dokonce nachází místnost [nejspíše kaple – pozn. K. Š.], ve které jsou pro sestry slouženy bohoslužby v německém jazyce. Objevily se i dohady, že řeholnice, které dojížděly z Mostu do klášterů v Chebu a Chomutově, kde měly mateřský klášter, posílaly tajné zprávy do zahraničí. Kabinet předsedy vlády nechal tuto situaci prošetřit, ale ani StB a ani OAV NF informace o přeshraničním kontaktu nepotvrdily. Nakonec OAV NF ještě přidal informaci o německých řeholnicích, které dávaly najevo svůj nesouhlasný postoj ke státnímu řízení a vládnoucí KSČ nejen německým pacientům, ale také těm českým.³⁹⁵ V průběhu dalšího výzkumu se podařilo zjistit více informací o těchto německých sestřích. Šlo o skupinu česko-německých Milosrdných sester sv. Kříže,³⁹⁶ které nebyly kvůli nedostatku ošetřující personálu odsunuty a v mostecké nemocnici pracovaly pravděpodobně až do roku 1954.

V souvislosti s ošetřováním nemocných se kromě pastoračního vlivu řeholnic, který okresní církevní tajemník považoval za politický, objevuje ještě jedno poměrně zajímavé téma týkající se genderu ošetřovaných. Nemocnice sester alžbětinek Na Slupi byla založena v první polovině 18. století jako nemocniční ústav výhradně pro ošetřování ženských pacientek. Toto pravidlo zůstalo v platnosti i po únoru 1948. Ač alžbětinky ve svém ústavu ošetřovaly během první světové války raněné vojáky,³⁹⁷ v literatuře pojednávající o historii toho řádu se nachází informace o postoji matky představené k péči o pacienty-muže po zestátnění nemocnice roku 1949. Tehdejší představená Anděla Holubová se pokoušela zachránit nemocnici a přesvědčit ministra zdravotnictví Josefa Plojhara, aby byl nemocniční ústav zachován jako samostatný a aby nedošlo k jeho přeměně na léčebnu tuberkulózy. Žádala také, aby i nadále mohly alžbětinky pečovat o pacientky na interním a chirurgicko-gynekologickém oddělení. Představená vyjádřila především obavu, aby řeholnice nemusely začít ošetřovat muže.³⁹⁸ V dobovém kontextu je tato žádost zcela srozumitelná, a to nejen kvůli řádovým pravidlům a řeholním slibům, ale také kvůli tradici ženské nemocnice sester alžbětinek.

Historicky byly v nemocnici sester alžbětinek léčeny ženy, které pocházely ze sociálně nižších vrstev, ale péči mohly zdarma využívat i služebné, nižší úřednice, učitelky a řádové sestry.³⁹⁹ To znamenalo nejen alžbětinky, ale i členky jiných ženských řeholních komunit. V souvislosti s dobovými mezikonfesijními vztahy by se mohlo zdát, že nemocnice sester

³⁹⁴ Národní archiv v Praze, fond Úřad předsednictva vlády - tajná spisovna, Poměry ve státní nemocnici v Mostě - řádové sestry Němky, ka 591, inv. č. 2389, sg. 298/7/2. Podrobněji viz ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, s. 75-76.

³⁹⁵ Tamtéž.

³⁹⁶ SOA Litoměřice, fond ONV Most, odbor Církevní tajemník, Zpráva pro OV KSČ – otázka řeholnic.

³⁹⁷ Více viz KŘEČKOVÁ, KUCHAROVÁ, s. 87.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 114.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 83.

alžbětinek přijímala pouze pacientky katolického vyznání, ale Kuchařová s Křečkovou uvádí, že léčeny byly i ženy pocházející z nekatolických společenství.⁴⁰⁰ Alžbětky si tedy po únoru 1948 chtěly pro svou nemocnici zachovat dvě premisy. Zaprvé, aby mohly léčit jen ženské pacientky a zadruhé, aby zůstala nemocnice v jejich rukou a ony si tak mohly spravovat jejich nemocniční ústav podle svého vlastního uvážení. Ani jedno z toho se však nepodařilo dosáhnout.

⁴⁰⁰Tamtéž.

11. Vyhnání řádových sester z nemocnic v Praze, Českém Brodě a Novém Městě na Moravě po únoru 1948

11.1. Praha – boromejky

V roce 1945 se komunističtí lékaři v rámci revolučního národního výboru pokusili převzít správu nad nemocnicí a dosáhli toho, aby byla na nemocnici uvalena národní správa jako na německý majetek kvůli národnosti generální představené. Krátce po únoru 1948 nabývaly tendence těchto lékařů konkrétnějších obrysů. Již 26. února 1948 si předseda akčního výboru v nemocnici, MUDr. Jaroslav Lhotka, zavolal generální představenou SM Bohumilu Langrovou, aby jí oznámil, že se výbor „usnesl“ a rozhodl, že SM Chrysostoma Tyalíková⁴⁰¹, správkyňe lékárny a představená sester v nemocnici, bude odejita.⁴⁰² Od počátku března 1948 probíhala mezi generální představenou a předsedou akčního výboru čilá komunikace, ze které je zřejmé, že se SM Bohumila snažila ze své pozice generální představené SM Chrysostomu bránit. Z 18. března (odesílatel Akční výbor lékárníků v Praze II) a 8. dubna 1948 (odesílatel Krajská odborová rada v Praze II) se v dokumentaci matky Bohumily zachovaly dva Lhotkovy dopisy, v nichž zdůvodnil, proč musí z pozice správkyňe, tj. ředitelky lékárny sestra Chrysostoma odejít. Lhotka uvedl, že byla propuštěna z lékárny, protože kvůli své pozici představené sester v nemocnici „funkci magistra prakticky nevykonávala, uplatňovala kromě toho asociálnost vůči zaměstnancům a její chování bylo reakční.“⁴⁰³ Proti zaměstnání na pozici magistry farmacie na jiném místě Lhotka nic nenamítal. Podnětný je i pozdější přípis do tohoto dokumentu, kdy některá ze sester, možná právě SM Bohumila Langrová, která spravovala archiv boromejek, vepsala poznámku: „Tento dokument jasně potvrzuje, jak se nespravedlivě postupovalo proti řádovým sestram.“⁴⁰⁴

V dokumentech matky Bohumily se dochoval dopis z 28. dubna 1948, který napsala Lhotkovi, bývalému předsedovi AV v nemocnici, poté předsedovi ROH. Ve svém dopise SM Bohumila uvedla, že 1. března vzala na vědomí Lhotkovu žádost o odvolání SM Chrysostomy Tyalíkové z pozice představené nemocnice a správkyňe lékárny. Sestra Chrysostoma dostala od generální představené delší zdravotní dovolenou. Avšak SM Bohumila Langrová znovu žádala Lhotku o „písemné zdůvodnění, v němž by byla specifikována fakta, pro něž bylo žádáno její odvolání z funkce představené nemocnice, a fakta, pro něž by měla být zbavena

⁴⁰¹ Sestra Chrysostoma, tj. Ph. Mr. (magistra farmacie) Aloisie Tyalíková.

⁴⁰² Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 6-7.

⁴⁰³ Tamtéž, kniha CH, Různá korespondence ze života KMSKB, r. 1900-1989, M. Bohumila Langrová, gen. předst. 24. 8. 1946 – 7. 7. 1970, osobní dokumentace, nečíslováno.

⁴⁰⁴ Tamtéž.

správcovství lékárny.⁴⁰⁵ Tyto konkrétní důvody měla SM Bohumila představit své generální radě, a kromě toho zmínila i uplatnění odborné kvalifikace SM Chrysostomy „v době nedostatku lékařských sil.“⁴⁰⁶

Již 30. dubna napsala generální představená na ministerstvo zdravotnictví lékárnickému odboru, že ministerstvo přípisem z 27. dubna kongregaci sdělilo, že „jako odborná síla do naší lékárny byl přidělen Ph. Mr. Karel Petrš a to s okamžitým datem nástupu.“⁴⁰⁷ Generální představená žádala ministerstvo, aby nástup nového lékárníka Petrše bylo odloženo, „až do konečného vyřízení záležitosti Ph. Mr. Aloisie Tyralíkové.“⁴⁰⁸ Generální představená si byla vědoma toho, že jednání akčního výboru a ministerstva zdravotnictví bylo vůči SM Chrysostomě nespravedlivé. Nejen kvůli její dlouholeté službě nemocnici a kongregaci, ale především kvůli tomu, že „případ dosavadní provisorky Ph. Mr. Aloisie Tyralíkové, řádové sestry, není dosud s konečnou platností vyřízen (dána na dovolenou bez udání důvodu). [...]“⁴⁰⁹

Zdá se být pravděpodobné, že těmito žádostmi o konkrétní zdůvodnění chtěla generální představená poukázat na nelogičnost rozhodnutí předsedy ROH odvolat ředitelku boromejské lékárny. Lze se domnívat, že pro lékaře sdružené v ROH byla méně přijatelnou funkce představené nemocnice než lékárny. Sestra Chrysostoma, která nakonec odešla k boromejkám do Pelhřimova, pro ně mohla představovat překážku v jejich snaze o převzetí nemocnice. Situace ohledně SM Chrysostomy Tyralíkové se ovšem vyvíjela dále. Jaroslav Lhotka odpověděl 25. května 1948 na dopis generální představené. Opět zopakoval neurčitý důvod zahalený do řeči komunistické ideologie. Sestra Chrysostoma byla „z moci akčního výboru s okamžitou platností propuštěna z nemocnice z lékárny. Akční výbor charakterisoval její jednání jako aktivně reakční.“⁴¹⁰

Nucené odstoupení SM Chrysostomy z funkce ředitelky nemocnice a představené komunity v nemocnici lze interpretovat jako cíl komunistických lékařů postupně omezit vliv boromejek v nemocnici, kterou vlastnily, a poté ji převzít. Lze také vysledovat opětovnou snahu generální představené SM Bohumily Langrové ochránit členku kongregace, na které se lékaři dopustili nespravedlnosti. Totožné úsilí vyvinula SM Bohumila již dříve. Lze doložit především její jednání z roku 1945, kdy se ještě jako generální vikářka pokoušela vyčlenit sestry německé národnosti z odsunu. Podobně pak probíhalo i její jednání s úřady různého typu po únoru 1948.

⁴⁰⁵ Tamtéž, kniha CH, Různá korespondence ze života KMSKB, r. 1900-1989, M. Bohumila Langrová, gen. předst. 24. 8. 1946 – 7. 7. 1970, osobní dokumentace, nečíslováno.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ Tamtéž.

⁴¹⁰ Tamtéž.

Pražská nemocnice sester boromejek byla zestátněna 1. ledna 1949. Na konci čtyřicátých let se v Praze konala setkání pracovníků Státního úřadu pro věci církevní a zaměstnanců ministerstva kultury s hlavními představitelkami řádů a kongregací. Jednání však nedošla k žádnému výsledku a další omezení kongregace sester boromejek pokračovalo zestátněním škol a odchodem řádových učitelek pracovat do nemocnic.⁴¹¹

Během tzv. Akce K, namířené proti řeholníkům, byli v dubnu roku 1950 odvezeni ze svých pražských klášterů do internačních míst premonstráti a redemptoristé. Ti působili jako zpovědníci boromejek, které sestry kvůli této nezákonné násilné akci ztratily.⁴¹² Tato skutečnost významně narušila jejich řeholní život v rámci klášterní komunity zasvěcených žen, které mají povinnost přistupovat ke svátosti smíření. Během jara roku 1950 docházelo k dalším jednáním mezi SÚC a hlavními představenými ženských řádů v Československu. Ani to nepřineslo konkrétní dohody o působení řádových sester v zestátněných nemocnicích a školách. Naopak zesílila nedůvěra řeholnic ke státním orgánům a představitelům státu.⁴¹³ Ještě před tzv. Akcí Ř, která probíhala během července až září 1950, musely odejít sestry z domovů pro seniory, ze škol, domovů mládeže, vychovatelů a pražské boromejky ze své ošetrovatelské školy. Pokud se týká Prahy, tak boromejky nuceně opustily své karlínské působiště, jehož statut se měnil z nalezince, sirotčince, obecní školy, studentského domova na domov pro přestárlé za druhé světové války.⁴¹⁴ V listopadu 1950 odešly boromejky ze smíchovského domova pro zestárlé a nemocné sestry do Vidnavy na polských hranicích. Před srpnem 1952, kdy musely sestry definitivně opustit své pražské sídlo pod Petřínem, přestaly nuceně působit ještě v mateřské škole kongregace na Pohořelci.⁴¹⁵

Právě rok 1952 přinesl pražským boromejkám mnoho těžkostí. Státní bezpečnost vtrhla do jejich nemocnice a kláštera ve dnech 23. a 24. ledna, kdy byla zatčena generální představená kongregace SM Bohumila Langrová a převezena do vyšetřovací vazby v Ruzyni. Ve vykonstruovaném politickém procesu nazvaném „Oto Mádr a spol.“ byla 13. června 1952 v Brně odsouzena k dvaceti letům vězení. Během ledna 1952 vyslyšela Státní bezpečnost v pražské Bartolomějské ulici ještě další sestry z vedení kongregace, konkrétně generální prokurátorky. V prvním březnovém týdnu obdržely všechny kongregace, řády a konventy přípis Náboženské matice, který jim ukládal sepsat veškerý majetek a ostatní majetková práva. Boromejky předaly vypracovaný soupis 25. března 1952. Všechny tyto sebrané informace byly

⁴¹¹ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 48.

⁴¹² Tamtéž, s. 57.

⁴¹³ Tamtéž, s. 58–66.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 66–75.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 85–92.

předány SÚC. Následně převzaly státní úřady a nové správy bývalých řeholních zdravotnických zařízení majetky řeholnic.⁴¹⁶

V červnu 1952 byly zatčeny také řeholnice z vedoucích míst kongregace a internovány v bývalém františkánském klášteře, nově internačním klášteře v Hejnicích. Z pražského mateřince šlo o generální vikářku Theoforu Kmoníčkovou (odsouzena 3. března 1959 ke třem letům vězení), generální prokurátorku Adélu Hönigovou a novicmistrovou Euthalii Duškovou.⁴¹⁷ Téma povinného zdravotnického školení se v řeholní kronice boromejek objevilo na konci července 1952. Sestry pochopily, že by šlo spíše o školení politického rázu než profesního, a proto ho odmítaly.⁴¹⁸ Navíc bylo od boromejek požadováno, aby na určitý čas opustily svůj klášter, protože školení se konalo v České Kamenici. To ovšem odporovalo řeholním pravidlům a statutům kongregace, protože řeholnice nesmí trávit delší čas mimo klášter. Tato skutečnost, že boromejky odmítly nastoupit na školení, byla později využita státní mocí jako oficiální záminka pro zdánlivě legální pronásledování boromejek a jejich nucený odchod z jejich kláštera a nemocnice pod Petřínem.

Srpnový odchod řeholnic z mateřského kláštera lze počítat na dny. Sestra Edigna se na jednání České katolické charity dozvěděla, že SÚC nařídil odvézt více než padesát řeholnic do charitních domovů a ostatní mladé sestry do třiceti let věku měly jít pracovat do továren. Primář Vahala se sester sice na ministerstvu zdravotnictví zastal a proti odchodu řeholnic z nemocnice se ohradil, ale o osudu boromejek již bylo rozhodnuto. Dokonce se v souvislosti s jejich odchodem objevilo tvrzení, že „mateřinec musí být zlikvidován, protože filiálky dostávají direktivy, proto jsou boromejky silné a jednotné.“⁴¹⁹ V průběhu 13. a 14. srpna došlo k přebírání nemocnice. Boromejky se pokoušely bránit a argumentovaly stále platnou smlouvou mezi nimi a ministerstvem zdravotnictví, podle níž směly dále pracovat v nemocnici a měl jim být vyplácen vestiař. Ničeho však nedosáhly a definitivně musely z nemocnice odejít 15. srpna 1952. Odešly do Libče u Trutnova a do Rožďalovic.

Nejmladší sestry byly nuceny pracovat jako v podstatě levná pracovní síla v textilní továrně v Trutnově.⁴²⁰ Ubytovány byly ve staré již zavřené hospodě, která jejich potřebám nevyhovovala.⁴²¹ Staré nemocné sestry odjely do filiálních domů, kde ještě boromejky

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 140.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 183-186. V textu se uvádí ještě další zatčené představené z filiálních domů (Albrechtice, Jiřikov, Šternberk, Prachovice, České Budějovice, Strakonice, Písek, Hrabice).

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 42.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 161. Srov., viz KAFKA, s. 245-286. Boromejky jsou obvykle vnímány jako skutečně jednotné a neústupné. Kafka sice uvádí ve své knize různé příklady jednání řeholnic, ale obecně vzato lze napsat, že proticírkevní politika státu nebyla úspěšná natolik, aby docházelo k masovým odchodům řeholnic z řádů, kongregací a konventů.

⁴²⁰ Viz Příloha č. 7.

⁴²¹ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl X, s. 181.

působily, např. do pražské vinohradské nemocnice, Mělníku-Podolí a Prčic. Další sestry odjely do Strakonic, Prachatic a Hrabic, Jiříkova, Plavče, Frýdlantu nad Ostravou, Frýdku-Místku, Mnichova u Vrbna a Vidnavy.⁴²² Sestry Amidea a Edigna odjížděly z pražského kláštera až 20. srpna 1952, protože podle příkazu SÚC dohlížely na předávání majetku novému správci, kterým byla všeobecná fakultní nemocnice, a na odvážení zbylého nábytku, který putoval na místa, kam boromejky odjely.⁴²³ Nemocnice si rozšířila svůj lůžkový fond o prostor kláštera a uvolněné místo bylo využito jako biochemická laboratoř a dětské oddělení. V kostele sv. Karla Boromejského⁴²⁴ sice zhruba deset let probíhaly dále bohoslužby, ale roku 1962 byl kostel vystěhován a všeobecná fakultní nemocnice si v něm zřídila lékařskou knihovnu. Tím byl interiér kostela zničen. Boromejkám byl kostel navrácen až roku 1991, po dvouleté rekonstrukci znovu vysvěcen a předán původnímu účelu.

11.2. Český Brod – boromejky

Již od první poloviny padesátých let jednal českobrodský OCT o různých přesunech sester boromejek⁴²⁵ či o omezování jejich činnosti a prostoru, který v nemocnici obývaly. Ať už to bylo docházení dvou řeholnic do domova pro seniory, kam byly nakonec přijaty civilní ošetrovatelky z Červeného kříže, nebo možnost rozšíření pokojů pacientů o prostory nemocniční kaple, která by byla zrušena. Na jaře roku 1953 se OCT pokoušel přesvědčit sestry, aby vystoupily z kongregace a zůstaly pracovat v nemocnici v civilním oblečení jako laické zdravotní sestry. Všechny do jedné tuto potencialitu odmítly.⁴²⁶ V září téhož roku byla na pozici vrchní sestry dosazena místo představené komunity SM Theoduly Bartošové členka KSČ, která řídila činnost řeholnic, a plnila pokyny od ONV a MNV v Českém Brodě. Matka Theodula byla poslána k ostatním spolusestrám k práci na oddělení.⁴²⁷ Postupně začínalo být zřejmé, že dříve či později budou muset boromejky z českobrodské nemocnice odejít. V roce 1955 zabralo vedení nemocnice sestrám kapli a jako náhrada byla přetvořena na menší kapli část prostor, kde řeholnice bydlely. Zvyšovaly se počty civilních ošetrovatelek a docházelo k výměnám vedoucích i řadových lékařů.⁴²⁸ V zimě roku 1956 se jednalo o odchodu nejstarší sestry, která žila pouze v klauzuře a už se kvůli svému věku nestarala o pacienty.⁴²⁹ Během jarních měsíců

⁴²² Tamtéž, s. 177-178.

⁴²³ Tamtéž, s. 178-181.

⁴²⁴ Viz Příloha č. 6.

⁴²⁵ ŠTROFOVÁ, *Nemocnice*, 77-78.

⁴²⁶ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 165.

⁴²⁷ Tamtéž, f. 151.

⁴²⁸ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl XII, s. 72.

⁴²⁹ SOKA Kolín, fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960, ka 473, inv. č. 401, sg. 460, f. 39.

roku 1956 probíhala jednání o přesunech českobrodských boromejek na různá místa, a to do několika domovů pro seniory v okrese nebo do krajského ústavu pro chronicky nemocné, který měl nově spadat po nemocnici v Českém Brodě.⁴³⁰

V říjnu 1957 zaslal OCT svou zprávu na KNV do Prahy, v níž informoval o žádosti ředitelství nemocnice, aby zdravotní odbor rady KNV povolil zrušení nemocniční kaple. Tato kaple sv. Prokopa měla nyní sloužit jako kanceláře okresní hygienické stanice a také jako kanceláře zdravotního odboru rady ONV. V říjnu 1959 byla představená SM Theodula zavolána k řediteli českobrodské nemocnice, kde jí byla předána výpověď pro skupinu řeholních ošetřovatelek. Všechny opět odmítly, když je vedení přemlouvalo, aby v nemocnici zůstaly jako civilní zdravotní sestry bez řeholního roucha.⁴³¹ Na jednu stranu mohlo vedení nemocnice doopravdy stát o kvalitní a zároveň levnou pracovní sílu v českobrodské nemocnici, která by však nebyla již spojována s římskokatolickou církví a řeholnice by ideálně po odložení řeholního šatu působily zcela civilním občanským, a tedy necírkevním dojmem, na druhou stranu však samy boromejky musely tuto nabídku odmítnout, protože by svým souhlasem přistoupily na vyjednávání místních představitelů režimu a porušily tak své řeholní sliby. Pokud by souhlasily, poddaly by se proticírkevnímu tlaku, který v rámci svého působíště zakoušely.

Vybavení nemocniční kaple (oltář, mešní roucha, bohoslužebné předměty) byly předány českobrodskému kostelu sv. Gotharda. Dne 14. listopadu 1959 přišly sestry boromejky na mši slouženou v kostele sv. Gotharda v Českém Brodě naposledy. Bohoslužby se zúčastnili i někteří zaměstnanci nemocnice, obyvatelé města a všichni společně s knězem sloužícím mši se s řeholními ošetřovatelkami rozloučili. Poděkovali jim za dlouholetou péči o pacienty v českobrodské nemocnici.⁴³² Téhož dne skupina sester boromejek nuceně opustila své působíště. Řeholnice odešly na pracovní místa, kde byly potřeba, do sociálních ústavů, domovů pro seniory nebo dalších nemocničních zařízení pod organizací nově ustavené České katolické charity, která byla podřízena státu.

11.3. Nové Město na Moravě – křížové sestry

V řeholní kronice novoměstských Milosrdných sester sv. Kříže je uvedeno, že 5. července 1946 převzala vedení řeholních ošetřovatelek v nemocnici od SM Remigie Kolaciové SM Rosalie Hutařová.⁴³³ Ve třech poválečných letech se novoměstské řeholní ošetřovatelky účastnily doškolovacích kurzů a mladší sestry absolvovaly dvouletou ošetřovatelskou školu

⁴³⁰ Tamtéž, f. 50.

⁴³¹ Soukromý archiv KMSKB, Kronika, díl XII, s. 72-73.

⁴³² Tamtéž, s. 73.

⁴³³ Soukromý archiv ČP KMSK, Nové Město na Moravě – nemocnice (1940-1956), kronika, 1 strana. nečíslováno.

v Kroměříži, kde měla kongregace své sídlo. Nelze tedy tvrdit, že by byly nekvalifikovanými pracovními silami, které se neřídily aktuálním vývojem ve zdravotnictví. Aby sestry mohly přistupovat ke svátosti smíření, docházeli do nemocnice kněží z Nového Města na Moravě i okolí. Roku 1950 působilo v novoměstské nemocnici třicet řeholnic a dvě kandidátky na vstup do kongregace. Téhož roku nastoupilo do nemocnice pět sester rafaelek z nedalekého charitního domova v obci Moravec, tj. členek Kongregace sester III. řádu sv. Františka pod ochranou sv. Rafaela archanděla, které se po zrušení mužských klášterů uvolnily k péči o pacienty. Na konci prosince roku 1951 odmítly také Milosrdné sestry sv. Kříže přijmout státní plat a následně i vojenské knížky, které jim měly být založeny.⁴³⁴ Okresní církevní tajemník jim osobně sdělil, že nesmí cestovat bez jeho povolení. V lednu 1953 předseda ONV novoměstské řádové ošetrovatelky přesvědčoval, aby odložily svůj řeholní šat, jinak jim nebude dovoleno zůstat v nemocnici. Učinil tak opakovaně a křížové sestry začínaly tušit, že se termín jejich odchodu z novoměstského působiště blíží. Požadavek předsedy však nepřijaly.⁴³⁵

Ředitelství nemocnice postupně přijímalo civilní ošetrovatelky na všechna oddělení. Počet personálu se tak zvyšoval. V říjnu 1953 žádal SÚC vedení kongregace, aby byly starší sestry přesunuty do centralizačního kláštera v Oseku u Duchcova. Představená kongregace mu odpověděla, že společenství řeholnic se o své staré nemocné sestry postará samo. Roku 1955 se konala rekonstrukce nemocnice, která znamenala i pro řeholní ošetrovatelky značné pracovní vytížení. V roce 1956 jim místní představitelé režimu oznámili, že budou přesunuty na nové působiště, do psychiatrické léčebny v Jihlavě. Nakonec však 26. července 1956 odjížděly novoměstské řeholní ošetrovatelky do Proseče u Pošné a do Černovic u Tábora, kam byl určen i mobiliář nemocniční kaple sv. Kříže.⁴³⁶

V kronice zaznamenaly křížové sestry své autentické vnímání odchodu z nemocnice. „S křížem v čele se ubíraly k vozu. Lékaři, sestry i nemocní, všichni stáli kolem, nechyběla ani tajná policie. S mariánskou písní ‚Pod ochranu tvou‘ nastoupily sestry do vozu a odejely. Se slzami v očích se všichni v tichu rozešli.“⁴³⁷ Kronika společenství z novoměstské nemocnice končí větou: „Vděčně budeme vzpomínat na ty věrné duše, které s námi cítily v hodinách zkoušky.“⁴³⁸ Tato idylická vyjádření ukazují na totožnou tendenci, která se opakuje také u boromejských komunit v Praze a Českém Brodě. Je patrné, že určitá skupina lékařů, civilních zdravotníků sester a také pacientů považovala odchod řeholnic přinejmenším za nešťastnou

⁴³⁴ Tamtéž.

⁴³⁵ Tamtéž.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Tamtéž.

⁴³⁸ Tamtéž.

skutečnost. Podle toho, že se lékařský a ošetrovatelský personál nemocnice přišel rozloučit s odjíždějícími řeholicemi, lze usuzovat, že mohl nucený odchod řádových sester považovat za nesprávný a také si byl vědom toho, že bez řádových sester bude složité zabezpečit plynulou péči o nemocné.

Závěr

V diplomové práci byly v úvodu vytyčeny tři pilíře, na jejichž základech je předkládaný text vystaven, a to státní, církevní a zdravotnický. Tyto tři roviny, které se vzájemně v prostoru vybraných nemocnic prolínaly, se také podařilo v práci skutečně sledovat. Konkrétně byli dobovými aktéry v nemocnicích okresní církevní tajemníci (stát), řeholnice a kněží (církev), lékaři a civilní ošetřovatelky (zdravotnictví). V úvodu jsem si položila otázky, na které se i přes některé nedostávající se archiválie podařilo odpovědět. To však s vědomím, že mikrohistorické sondy v jednotlivých nemocnicích byly z důvodu nedostatku archivního materiálu provedeny jen částečně.

Následující závěry nemusí přímo odpovídat celorepublikovému potýkání řeholnic pracujících v nemocnicích s okresními církevními tajemníky, ale poskytují relativně přesný vhled do obecného kontextu jednání těchto dvou skupin setkávajících se ve specifickém prostředí. Případy popsaných strategií ve vybraných nemocnicích (Praha, Český Brod, Nové Město na Moravě, Most) jsou střípky do mozaiky komunikace mezi řeholnicemi a církevními tajemníky, kterou lze hledat i v jiných československých nemocnicích, kde do konce padesátých let působily řádové ošetřovatelky.

Okresní církevní tajemníci zpravidla volili strategii politického přesvědčování řeholnic, dokud je nemohli z důvodu nedostatku ošetřujícího personálu z nemocnic odstranit. Politický nátlak vykonávali prostřednictvím školení, přednášek či besed. Církevní tajemníci ve zvolených okresech sledovali stále stejná témata, která předkládali řádovým sestram. Otázky, o kterých s řeholnicemi mluvili, se týkaly jak mezinárodních, tak také domácích událostí jako byla kolektivizace, socializace vesnice, volby a v zemědělských regionech žňové práce. Z republikové politické scény šlo např. o tzv. číhošťský zázrak a kněze Josefa Toufara, jehož příběh rezonoval především na Vysočině, smrt prezidenta Gottwalda, jednání mezi představiteli režimu a církvemi. Ze světových událostí byla zmiňována válka v Koreji a církevní tajemníci vystupovali ve svých proslovech proti Spojeným státům americkým, Velké Británii či Francii.

Řeholní ošetřovatelky zvolily taktiku nesouhlasu se školeními, případně si politickou přednášku vyslechly a uzavřely celou přesvědčovací akci tím, když řekly, že se o politiku nezajímají a zaměstnává je především péče o pacienty. Ke strategii církevních tajemníků také patřilo, že se pokoušeli využít argument účasti farních kněží na politických besedách, které ovšem byly povinné a neúčast byla oznamována krajskému církevnímu tajemníkovi. Předpoklad OCT byl ten, že kněží a řeholnice jsou svou církevní sounáležitostí názorově propojeny a řeholnice budou tedy následovat příklad té části duchovenstva, které se školení účastnilo.

Ač mohl být tento předpoklad skutečný, řeholnice reagovaly různými způsoby. Většinou zvolily odmítavý postoj, jak ke školením, tak k volbám. V některých případech nabídly řeholnice smířlivý přístup, který by mohl naznačovat, že se politické akce zúčastní, ale v následných konverzacích OCT s představenou se ukázalo, že se sestry rozhodly opačně. Příklad z Nového Města na Moravě ukazuje na důmyslnou strategii jednání řeholnic. Novoměstské křížové sestry zvolily klidné nevšímavé chování k probíhající volební kampani, a i když se předvolebních schůzí zúčastnily, byly podle OCT pouze pasivními posluchačkami.

Představená podložila své odmítavé stanovisko argumentem opakovaného nátlaku, který na ně byl vyvíjen společně s neustálými otázkami, zda se sestry jako československé občanky voleb zúčastní. Lze odhadovat, že tušila, že odmítnutí voleb by v očích OCT znamenalo i odmítnutí lidově demokratického zřízení a komunismu. Jako strategii tedy řeholnice volily neurčité mlčení a kritiku nepříjemného tlaku na jejich komunitu v nemocnici, aby nemusely přímo říct, že s volbami nesouhlasí a volební účasti se chtějí vyhnout. Tím zamýšlely předejít dalšímu přesvědčování od OCT a možným perzekucím, které by z toho plynuly. V Novém Městě na Moravě se křížové sestry volbám vyhnuly, v Českém Brodě se to boromejkám nepodařilo.

Další strategií OCT byl způsob, jakým se rozhodl s komunitou sester hovořit. Buď se rozhodl, že bude s řeholnicemi mluvit ve skupině více sester, anebo pouze s jednou z nich mezi čtyřma očima, případně pouze s jejich představenou. Ta byla vnímána církevními tajemníky jako nejpřísnější z komunity sester, která požadavky OCT vytrvale odmítala. Okresní církevní tajemníci obvykle informovali o neoblomnosti představené a o loajalitě ostatních sester ke své „matce“, kterou si ctily. Z pohledu církevního tajemníka byla představená na úrovni filiálních domů, tj. v nemocnicích, překážkou, přes kterou se k rozhovoru s jednotlivými řeholnicemi jen těžko dostával.

Ve vzpomínkách řeholnic se zachovaly příklady osobní statečnosti a vyjádření zodpovědnosti za svěřenou komunitu sester. Generální vikářka boromejek SM Bohumila Langrová (od roku 1946 generální představená) se nejen pokoušela po roce 1945 ochránit německé členky kongregace tím, že se za ně zaručila před státními úřady a přesouvala je podle potřeby kongregace mezi nemocnicemi v pohraničí, ale také při jednáních s nejvyššími představiteli komunistického státu prokázala odvahu, když se stala jednou z hlavních mluvčích jednání o státních platech s ministrem zdravotnictví Plojharem a postavila se za ředitelku lékárny a představenou v nemocnici boromejek SM Chrysostomu Tyrálíkovou, když se ji po únoru 1948 akční výbor v nemocnici pokoušel odstranit, což se mu nakonec podařilo a sestra byla odejita. Taktéž je velice podnětný i dopis SM Bohumily, která v červenci 1945 žádala

ONV v Liberci, aby německé členky kongregace nebyly zařazovány do transportů německého obyvatelstva. Svou žádost podložila argumentem, že sestry patří ke kongregaci, která je mezinárodní a podléhá nejvyšším římským církevním úřadům. Upozornila tak na skutečnost, že se na kongregaci nevztahovalo státní právo, ale právo mezinárodní a církevní, které podle jejího předpokladu mělo německé řeholnice ochránit před odsunem.

Dále lze zmínit představenou komunity novoměstských křížových sester SM Rosálie Hutařovou, která v souvislosti s omezením, resp. zákazem cestovat mimo působiště v nemocnici z roku 1952, zaslala na ministerstvo zdravotnictví dopis, v němž upozornila, že zákaz jde proti ústavě z 9. května, v níž je zaručena osobní svoboda všem občanům. Kromě osobní odvahy zde lze zmínit informovanost a úvahy nad státem vydanými směrnicemi, které SM Rosálie viděla v širším kontextu tzv. církevní politiky státu, tj. měla konkrétní povědomí o strategiích režimu a perzekuci řeholních řádů, která se dotkla i její kongregace. Také se ve své práci v nemocnici setkávala s ohýbaným právním systémem komunistickými úřady a bezpečnostními orgány. Lze zde rozeznat také cíl tzv. církevní politiky, v jehož rámci měl OCT dosáhnout toho, aby nejvyšší autoritou řeholního společenství už nebyla generální, provinciální či filiální představená, ale právě stát, resp. Státní úřad pro věci církevní. Řeholnice však převážně zůstávaly jednotnými komunitami, které z nemocnic nakonec odcházely společně. Také je zřejmé, že zprávy o těchto vystoupeních proti různým perzekučním opatřením, pochází nejčastěji z pera představených řeholních komunit a méně či vůbec se objevují informace od členek společenství. Lze ovšem odhadovat, že tyto zprávy představené s ostatními sestrami diskutovaly a vzájemně si je sdílely.

Podstatná část diplomové práce byla věnována také profesním vztahům mezi lékaři, civilními ošetřovatelkami a řeholnicemi. Ve zvolených nemocnicích, v nichž byla tato situace sledována, záleželo na politickém postoji lékařů, avšak většinou měl ošetřující personál s řádovými sestrami dobré vztahy. V českobrodské nemocnici lze sledovat kvalitní profesní vztahy lékařů s boromejkami, přátelské vztahy s civilními zdravotními sestrami, které pozvaly řeholnice na svatbu jako své přítelkyně a kolegyně z práce, a následně také odmítavý přístup lékařů k odchodu řádových ošetřovatelek. V novoměstské nemocnici lze najít dobré vztahy, jak s lékaři, tak s laickými zdravotnicemi, které dokonce požadovaly ponechání nemocniční kaple sv. Kříže pro potřeby věřícího personálu i pacientů po odchodu řeholnic.

V pražské nemocnici boromejek vládly složitější poměry. Z dostupných archivních pramenů lze odhadovat, že většina lékařů inklinovala ke komunistickým postojům, a zamýšlela řeholnice v rámci nucené sekularizace z této historicky církevní řeholní nemocnice zcela odstranit. Je ale prokazatelně znám případ jednoho primáře, MUDr. Vahaly, který se boromejek

zastal a vyvinul snahu, aby ze svého působiště nemusely odejít. V obecném kontextu byla ošetrovatelská péče řeholnic považována za kvalitní, pečlivou, obětavou a v dobovém kontextu moderní a odbornou, řádové sestry se totiž i nadále vzdělávaly a měly mnohaletou praxi při lůžcích pacientů, které si lékaři vážili a dokonce, v případě Vahaly, nechtěli za nemocnici zodpovídat, pokud by tam boromejky nesměly působit.

Strategie řeholnic napříč vybranými společenstvími, které se rozhodly v otázce školení, voleb i přijetí státních platů následovat, lze v podstatě označit za totožné. Jak boromejky, tak křížové sestry i alžbětinky všechny tyto záležitosti odmítaly a pokud se některé z nich účastnily, nebylo to z vlastního přesvědčení. Úspěšnost těchto strategií záležela na konkrétní situaci a prostředí nemocnice, v níž se řádové sestry a okresní církevní tajemník setkávali. Z pohledu OCT, kteří si často na přístup řeholnic stěžovali, by se dal jejich záměr označit za neúspěšný, protože se jim ve zvolených případech nepodařilo sestry politicky přesvědčit k čemukoliv, co by přijaly za své. Lze shrnout, že strategie církevních tajemníků a strategie řeholnic napříč republikou byly pravděpodobně totožné, ale s různou úspěšností, a to bez ohledu na to, kde se daná nemocnice nacházela, anebo jak velká komunita v nemocnici pracovala. Okresní církevní tajemníci měli svou strategii zadanou tzv. shora od krajských církevních tajemníků a Státního úřadu pro věci církevní. Lze zmínit, že se tyto taktiky mohly případ od případu v každodenní situaci v nemocnici a možná i kvůli rozdílným osobnostním vlastnostem OCT nepatrně lišit.

Strategie OCT vůči řeholnicím ve zvolených okresech lze označit do určité míry a po určitou dobu za neúspěšné. V podstatě žádnému z nich se z důvodů nedostatku ošetrojícího personálu v okresech a rozhodnému stanovisku sester neopustit kongregaci a nevzdat se své víry nepodařilo řeholní komunity v nemocnicích během první poloviny padesátých let rozehnat. Ty zůstávaly více méně celistvé a držely pospolu. Okresní církevní tajemníci nedosáhli ani toho, aby řeholnice vystoupily z řádu a zůstaly na svém působišti pracovat jako civilní ošetrovatelky. Z Českého Brodu odcházely boromejky v roce 1959, křížové sestry z Nového Města na Moravě roku 1956 a jejich německé spolusestry z Mostu pravděpodobně v roce 1954. Pražské boromejky odcházely ze svého kláštera a nemocnice v hlavním městě pravděpodobně z nedostatku dalších zdravotnických pracovišť již roku 1952. V jejich případě šlo bezpochyby i o zvýšený politický nátlak a perzekuci, která dopadla na všechna zmíněná ženská řeholní společenství.

Téma řeholnic působících v nemocnicích během padesátých let není jistě vyčerpáno a otevírá další možnosti výzkumu. Těmi může být např. práce řádových sester v ústavech sociální péče, ve kterých se staraly o fyzicky či mentálně postižené děti a dospělé. Dále působily, řečeno dobovým pojmenováním, v domovech důchodců během období tzv. normalizace. Sestry byly

často přerazovány na pracovní místa tam, kde byl z důvodu náročné pracovní náplně nedostatek civilních zaměstnanců, a nejlépe mimo povědomí veřejnosti. Také se nabízí problematika dobového ideálu socialistické ženy. Jak anebo zda vůbec ho řeholnice naplňovaly, když pohledem režimu do něj nezapadaly? Řádové sestry sice nebyly ani ženami v domácnosti, ani matkami, traktoristkami či úřednicemi, ale i přes to se jednalo o v podstatě emancipovanou sociální skupinu, která tvrdě pracovala, avšak s jinými ideály, než byly ty socialistické.

Seznam literatury a pramenů

Literatura

ANDĚL, Michal; ČERNÝ, Karel; DIVIŠOVÁ, Bohdana; HLAVÁČKOVÁ, Ludmila; KRÍŽOVÁ, Eva a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české - Lékařství*. Praha, 2023.

BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, 2007.

BULÍNOVÁ, Marie, JANIŠOVÁ, Milena, KAPLAN, Karel (eds.). *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951: edice dokumentů*, Brno, 1994.

CUHRA, Jaroslav a kol. *Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948-1989*. In *Česká společnost po roce 1945*, Svazek 15, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2020.

DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti římskokatolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, 2008.

DVOŘÁK, Tomáš a BOROVSÝ, Tomáš. *Úvod do studia dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

FIALA, Petr, HANUŠ, Jiří. *Katolická církev a totalitarismus v Českých zemích*, Brno, 2001.

HALAS, FRANTIŠEK X. *Esej o povaze církevních dějin*, s. 35-47. In HANUŠ, Jiří. *Eseje o povaze církevních dějin*, Brno, 2012.

HANUŠ, Jiří. *Eseje o povaze církevních dějin*, Brno, 2012.

HANUŠ, Jiří, FIALA, Petr (ed.). *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*, Brno, 2001.

HOLÍKOVÁ, Marie Veritas. *BULLETIN ke 30. výročí znovupředání nemocnice 1993—2023. Nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze*, Praha, 2023. Viz zde <https://www.nmskb.cz/files/bulletin-ke-30-vyroci-znovupredani-nemocnice.pdf>

HÜBNEROVÁ, Benedicta OP. *Vzory svatosti v České kongregaci sester dominikánek 1889-1900*, In *Salve: Revue pro teologii, duchovní život a kulturu*, roč. 32, č. 4, Praha, 2022.

CHARVÁT, Josef. *Můj labyrint světa: vzpomínky, zápisky z deníků*, Praha, 2005.

JEŽKOVÁ, Alena. *Tichá srdce: kláštery a jejich lidé*, Praha, 2013.

KAFKA, Jan. *V hodině velké zkoušky: církevní politika státu v severovýchodních Čechách v letech 1948-1960*, Červený Kostelec, 2017.

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, Brno, 1993.

KOP, František a kol. *Překlad Kodexu Kanonického práva*, kodex byl zpracován z rozkazu Nejvyššího velekněze Pia X., vyhlášený z moci papeže Benedikta XV., 1917.

KŘEČKOVÁ, Jitka, KUCHAROVÁ, Hedvika. *Dějiny konventu alžbětinek v Praze. 300 let od jejich příchodu do Prahy*, Praha, 2020.

KŘIVÁNKOVÁ, Pavla. *Skrze kříž ke světlu. Česká provincie Milosrdných sester sv. Kříže, Kronika 1948–2000*, Olomouc, 2004.

MACOURKOVÁ, Anna. *Ve jménu zákona otevřete klauzuru. Pronásledování Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v 50. letech 20. století*. In *Paměť a dějiny*, roč. 6, č. 3, 2012.

MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*, Praha, 2004.

MELKESOVÁ, Miroslava. *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*. In *Historický obzor*, roč. 14, č. 11/12, 2003.

NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*, Brno, 2018.

Nemocniční kaple sv. Kříže – budování a zánik. In *NOVOMĚSTSKO, Měsíčník občanů Nového Města na Moravě a okolí*, roč. 28, č. 9, Nové Město na Moravě, 2018.

PÁCHA, Martin. *Možnosti výzkumu katolické církve v českých zemích v raném období komunistické diktatury*." In *Soudobé dějiny* 2-3, 2019.

PÁCHA, Martin. „*To bych nebyl bolševikem, abych z boje utíkal: Příklad sekularizačních snah rané komunistické diktatury v Československu*." In *Kuděj* 1-2, 2020.

PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*, Ostrava, 2013.

PSŮTKOVÁ, Zdeňka, VAHALA, Zdeněk. *I nám vládli nemocní? Naši první prezidenti očima medicíny*, Praha, 1992.

RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*, Praha, 2020.

SKLENÁŘ, Michal. *Děkan Václav Bošík: farnost v Ústí nad Orlicí mezi lety 1927 a 1963 jako obraz dějin římskokatolické církve*, Praha, 2019.

SOBOTKOVÁ, Denisa. *Odsun německého obyvatelstva na Chebsku po druhé světové válce*, Bakalářská práce, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň, 2016.

Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v Československé socialistické republice, Praha, 1962.

STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, Praha, 1993.

STŘÍBRNÝ, Jiří. *Katolická církev v českých zemích v čase dvou totalit*. In JAN, Libor (ed.). *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století: sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.-12. září 1999*, Brno, 2000.

SVOBODNÝ, Petr. „*Zdraví lidu – základ budování“*. *Propagace socialistického zdravotnictví v rámci komunistické propagandy let 1945–1952*. In *Dějiny a současnost*, roč. 26, č. 1, 2004.

SVOBODNÝ, Petr, HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, 2004.

ŠTROFOVÁ, Kateřina. „Musíme láskou obejmout i tuto těžkou dobu...“ *Reflexe témat z celokongregační kroniky sester boromejek z let 1948 až 1952*. In *Historie – Otázky – Problémy*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, roč. 14, č. 2, Praha, 2022.

ŠTROFOVÁ, Kateřina. *Nemocnice jako místo vztahu komunistického režimu a Římskokatolické církve po únoru 1948. Zdravotnická péče a duchovní činnost Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v nemocnici v Českém Brodě a zásahy okresního církevního tajemníka do jejich činnosti (1948-1959)*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha, 2020.

TRETERA, Jiří Rajmund. *Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950*. In: HANUŠ Jiří, STRÍBRNÝ Jiří, *Stát a církev v roce 1950*, Brno, 2000.

TRETERA, J. R. *Zákony o církvích ze 14. října 1949 a likvidace autonomie církví v Československu v letech 1948-1950*. In *Revue církevního práva*, roč. 21, č. 2, Praha, 2015.

TRETERA, J. R. *Zákony o církvích ze 14. října 1949 a navazující vládní nařízení jako nástroj likvidace autonomie církví*. In *Revue církevního práva*, roč. 61, č. 2, Praha, 2015.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále 1*, Kostelní Vydří, 2004.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2*, Kostelní Vydří, 2007.

VAŠKO, Václav. *Neumlčená: kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I+II*, Praha, 1990.

VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*, Olomouc, 2004.

VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu 1948-1989*, Olomouc, 2003.

VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce: životopis Josefa kardinála Berana*, Druhé vydání, Brno, 2018.

HORÁK, Záboj. *Církev a české školství*, Praha, 2011.

Online zdroje

<http://encyklopedie.cheb.cz/cz/encyklopedie/klaster-milosrdnych-sester>

<https://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/cheb-kostel-nalezeni-sv-krize>

Profesor Vahala vzpomíná... Vzpomínky Zdeňka Vahaly, In *Zdravotnické noviny*, č. 30, 1993. <https://www.nmskb.cz/files/bulletin-ke-30-vyroci-znovupredani-nemocnice.pdf> - zde s. 11-24.

Web Parlamentu České republiky, Poslanecká sněmovna, První kapitola § 2 Ústavního zákona ze dne 9. května 1948, https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html

Web Parlamentu České republiky, Poslanecká sněmovna, <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/>

Web Ústavu pro studium totalitních režimů, Akce Ř <https://www.ustrcr.cz/uvod/skupina-vyzkumu/akce-r/>

Archivy

Archiv farnosti Nové Město na Moravě

Kronika farnosti

Diecézní archiv Biskupství brněnského v Rajhradu

Fond Biskupská konzistoř Brno, Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1794-1950)

Písemnosti farnosti Nové Město na Moravě (1950-1990)

Inocenc Neužil [...]

Sestry sv. Kříže

Fond Biskupský ordinariát Brno, Filiální dům NMnM

Moravský zemský archiv v Brně

Fond KNV Jihlava, ONV Žďár nad Sázavou

Národní archiv v Praze

Fond Úřad předsednictva vlády - tajná spisovna, Poměry ve státní nemocnici v Mostě - řádové sestry Němky

Soukromý archiv České provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže, Kroměříž

Kronika, Nové Město na Moravě – nemocnice (1940-1956)

Soukromý archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Praha

Kniha A, Kronika Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, díl X, 1948–1952; díl IX, 1945-1948

Kniha C, Praha, Index domů KMSKB, podle zachovalé dokumentace, r. 1837-2007, Kronika MSKB, díl XII, 1958-1967

Kniha CH, Praha, Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského, pod Petřínem (do r. 1952), Mateřinec, Nemocnice, Různá korespondence ze života KMSKB, r. 1900-1989, I., M. Bohumila Langrová, gen. předst. 24. 8. 1946 – 7. 7. 1970, osobní dokumentace.

Státní oblastní archiv v Litoměřicích

Fond ONV Most, odbor Církevní tajemník, Zpráva pro OV KSČ – otázka řeholnic. V době výzkumu byl fond nezpracován.

Státní okresní archiv v Kolíně

Fond ONV Český Brod, Církevní politika, sledování vývoje církevního života. Zprávy okresního církevního tajemníka 1951-1960

Řádové sestry 1949-1958

Státní okresní archiv ve Žďáru nad Sázavou

Fond Okresní úřad Nové Město na Moravě

Fond ONV Žďár nad Sázavou, Korespondence, 1951-1952

Korespondence, oběžníky, 1949-1959

Situační zprávy o církevní otázce, 1951-1953

Situační zprávy o církevní otázce, 1953-1959

Záležitosti duchovních, 1954-1958

Fond OÚNZ Žďár nad Sázavou, Nemocnice Nové Město na Moravě, stanovy a řády nemocnice 1938-1940, Služební řád pro primáře okresní veřejné nemocnice v Novém Městě na Moravě

Seznam příloh

- 1. Fotografie Milosrdných sester sv. Kříže s pacienty v nemocnici v Novém Městě na Moravě, čtyřicátá nebo padesátá léta 20. století**
- 2. Fotografie nemocnice v Novém Městě na Moravě, čtyřicátá nebo padesátá léta 20. století**
- 3. Fotografie nemocniční kaple sv. Kříže v nemocnici v Novém Městě na Moravě, čtyřicátá nebo padesátá léta 20. století**
- 4. Jedna strana z kroniky novoměstských Milosrdných sester sv. Kříže a zápis jejich řeholních jmen**
- 5. Dopisy generální vikářky SM Bohumily Langrové z roku 1945**
- 6. Fotografie interiéru Kostela sv. Karla Boromejského, oltáře se sv. Karlem Boromejským, před rokem 1952, po roce 1962, devadesátá léta 20. století**
- 7. Fotografie a kresby z kroniky sester boromejek, 50. léta 20. století**

Přílohy

1. Fotografie Milosrdných sester sv. Kříže s pacienty v nemocnici v Novém Městě na Moravě, čtyřicátá nebo padesátá léta 20. století

Pozn.: Na fotografii mají řeholnice přes řeholní roucho oblečeny pracovní zástěry. Podoba řeholního roucha (čepec, závoj, límec) je z období před druhým vatikánským koncilem (1962-1965). Řeholnice ošetřují i muže. Alžbětky to ve své řádové ženské nemocnici odmítaly, ale v novoměstské veřejné okresní nemocnici ošetřovaly Milosrdné sestry sv. Kříže muže i ženy.

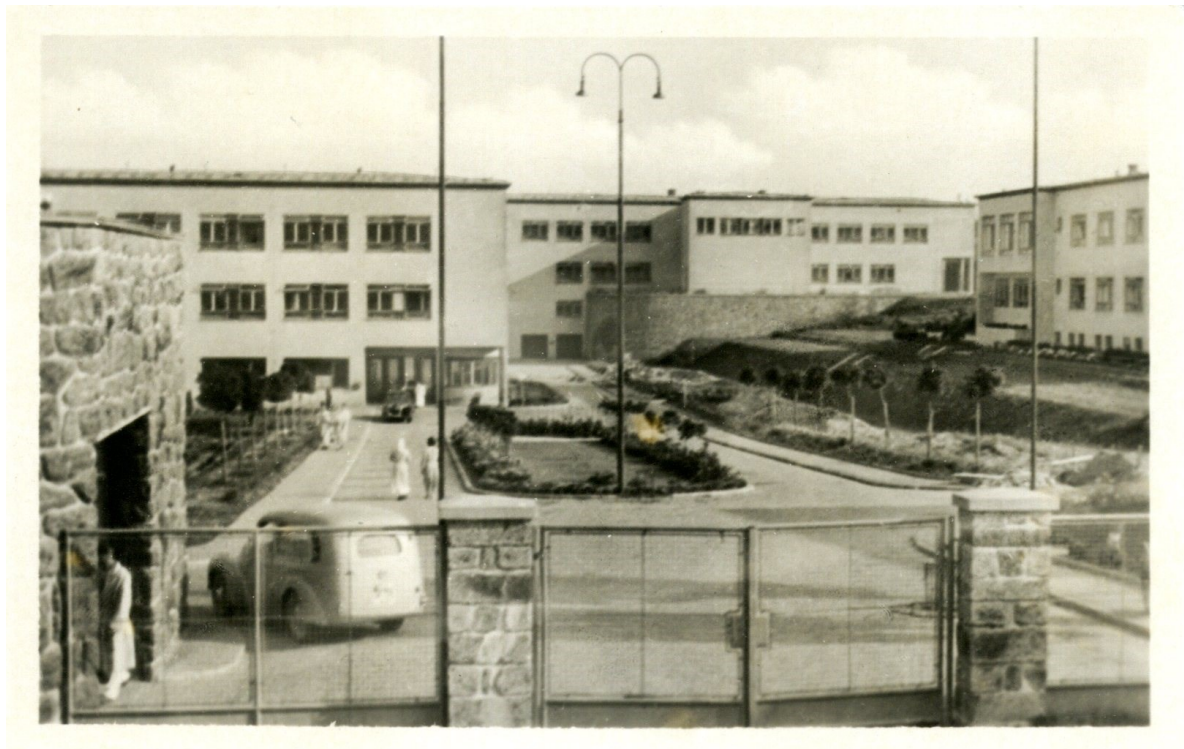
Zdroj: Soukromý archiv České provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže, Kroměříž

2. Fotografie nemocnice v Novém Městě na Moravě

Pozn.: V popředí lze vidět dobovou sanitku z poválečného období.

Zdroj: Soukromý archiv České provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže, Kroměříž

3. Fotografie nemocniční kaple sv. Kříže v nemocnici v Novém Městě na Moravě (oltář a vitrážové okno), čtyřicátá nebo padesátá léta 20. století

Zdroj: Soukromý archiv České provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže, Kroměříž

4. Jedna strana z kroniky novoměstských Milosrdných sester sv. Kříže a zápis řeholních jmen sester

Zdroj: Soukromý archiv České provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže, Kroměříž

Nové Město na Moravě – nemocnice (1940 – 1956)

Se stavbou nemocnice v Novém Městě na Moravě se začalo v roce 1938. Konaly se na ni sbírky ve všech obcích tohoto horského kraje. Jednání ohledně ošetřovatelek se protahovalo, evangelické kruhy chtěly prosadit své sestry. Nakonec požádal okresní hejtmán Lacina o Milosrdné sestry sv. Kříže. První čtyři sestry se odebraly do Nového Města 15. října 1940. Bylo třeba vyčistit pokoje a vybavit je potřebným nábytkem, nakoupit zařízení do kuchyně a prádelny. 15. listopadu přišlo dalších osm sester.

Obyvatelstvo už čekalo na otevření nemocnice. Avšak 19. listopadu byly budovy zabrány pro německé děti. Dne 22. ledna 1941 přijelo zvláštním vlakem z Duisburgu 560 chlapců se svými vychovateli. Zůstali zde do konce roku. Od nového roku 1942 už se znovu upravovala nemocniční oddělení a 15. ledna byla nemocnice otevřena. Sestry statečně překonávaly obtíže začátků a snažily se sloužit nemocným podle svých sil. Všude ještě pracovali řemeslníci. Kaple byla posvěcena 14. září. Oltář zhotovilo Chrámové družstvo v Pelhřimově.

Od sester se požadovaly vysoké výkony a nebyly ušetřeny různých těžkostí. Okresní hejtmán si jednou zavolal sestry a v přítomnosti lékařů jim chtěl přednést stížnosti, které se k němu donesly. Když ale uslyšel, že sestry už celé tři roky bdí každou druhou noc a některé si nemohou po noční službě ani odpočinout, užasl nad tím a přiznal, že o tom nevěděl. Nedostatek materiálu, potravin a otopu doléhal na všechny. Spojení s provinčním domem bylo ztíženo omezeními v cestování, bylo třeba i povolení z ředitelství drah v Brně.

Rok 1945 přinesl hodně útrap. Osobní rivality mezi lékaři, ohrožení v důsledku pokračující fronty, nedostatek pracovních sil a stále nebezpečí, to vše a mnoho jiného doléhalo i na život sesterské rodiny. Po květnovém osvobození se personál nemocnice názorově rozdělil a členové komunistické strany bojovali o svůj vliv. Na sestry byly stále kladeny neúměrné požadavky. Také nebyly ušetřeny různých onemocnění. Střídali se primáři, lékaři i civilní zaměstnanci. „Byly to těžké chvíle, a jen důvěra v Boha dodává sílu v těžkostech,“ píše kronikářka.

Vedení řeholní rodiny převzala 5. července 1946 po sestře Remigii Kolaciové sestra Rosalie Hutařová. Sestry se účastnily doškolovacích kurzů, mladší absolvovaly dvouletou ošetřovatelskou školu v Kroměříži. Po duchovní stránce se o ně kromě nemocničního kněze starali horliví kněží z města a okolí. V roce 1950 působilo v novoměstské nemocnici třicet sester sv. Kříže a dvě kandidátky. Téhož roku nastoupilo do zaměstnání v nemocnici pět sester sv. Rafaela z Moravce. Po zabrání mužských klášterů, v nichž vedly domácnost, se mohly uvolnit k výpomoci.

Navrhovaný státní plat sestry odmítly s poukazem na původní smlouvu o vyplácení vestiáře. 29. prosince 1951 byly sestry představené všech kongregací volány na schůzi do Prahy. „Ministr Plojhar a kanovník Mára mysleli, že sestry uchvátí svými sliby a když to nepomohlo, protože všechny představené byly zajedno a odmítly plat, začali s výčitkami a hrozbami. Nedošlo k žádnému dojednání a po několikahodinové při se všichni rozešli.“ (Kronika) V roce 1952 sestry odmítly přijmout vojenské knížky. Okresní církevní tajemník jim osobně sdělil směrnic o omezení cestování, které se může stát jen s povolením církevního tajemníka. Předseda okresního národního výboru je v lednu 1953 marně přesvědčoval, aby odložily řeholní oděv, jinak že nebudou moci v nemocnici zůstat. Tyto návštěvy se opakovaly a sestry tušily, že se konec jejich působení v nemocnici blíží. Vedení nemocnice přijímalo civilní ošetřovatelky, na všech odděleních se očividně zvýšil počet personálu. V říjnu 1953 požadoval Státní úřad pro věci církevní požadovat dobrovolný odsun starších sester do Oseku u Duchova. Představená odpověděla, že se společenství samo chce starat o své nemocné spolusestry.

V roce 1955 se konala velká rekonstrukce nemocnice, což vyžadovalo i pro sestry velké pracovní vypětí. V červnu 1956 jim bylo oznámeno, že budou přeloženy do psychiatrické léčebny v Jihlavě. Později se plán změnil. Dne 26. července 1956 sestry odjížděly do Proseče u Pošné a do Čemovic u Tábora, kam bylo určeno i zařízení kaple. „S křížem v čele se ubíraly k vozu. Lékaři, sestry, nemocní, všichni stáli kolem, nechyběla ani tajná policie. S mariánskou písní „Pod ochranu tvou“ nastoupily sestry do vozu a odejely. Se slzami v očích se všichni v tichu rozešli.“ Poslední čtyři sestry odejely následujícího dne. „Vděčně budeme vzpomínat na ty věrné duše, které s námi ctily v hodinách zkoušky,“ končí kronika společenství sester z nemocnice v Novém Městě na Moravě.

Nové Město na Moravě. Staats-Krankenhaus: Schw. Rosalia, Eminentiana, Florentia, Mauritia V., Dorotea, Adolfa, Firmína, Ávila, Bonita, Merita, Deodata, Saturnina, Teodolinda, Devota, Niceta, Gorgonia, Leonia, Hortensia, Bohuslava, Hildegarda, Richarda, Xysta, Monika, Fabiana, Filomena N. und Alodia.

5. **Dopisy generální vikářky SM Bohumily Langrové z roku 1945, od roku 1946 generální představené boromejek**
Zdroj: Soukromý archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Praha

Kongregace Milosrd. sester sv. Karla Boromejského v Praze III.- 336.

Č.j. 185/45.

V Praze dne 24. července 1945.

Velitelství vojenské posádky

v Jiřikově

Generální rada české kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze žádá zdvořile, byste laskavě udělovali potřebná dovolení k jízdám na určená působiště sestrám naší kongregace, které budou rozesílány z našeho domu v Jiřikově do jiných filiálek.

Učinily jsme totiž opatření, aby naše sestry z Pohraničí, v případě, že opustí některé působiště, odešly se do Jiřikova, kde se jim dostane pokynů, kam mají jeti na výpomoc. Máme totiž v Pohraničí řadu působit, která sestry nesmějí opustit, dokud nebudou nahrazeny českými silami. Nemůžeme však v přítomné době všechny sestry německé národnosti vystřídati silami českými. Stačíme sotva na obsazení vedoucích míst. Poněvadž ale je v našich filiálkách nedostatek pracovních sil vůbec musíme doplňovati mezery sestrami uvolněnými z některých zrušených působišť.

Jelikož se jedná o zaměstnání důležitá pro veřejné blaho /nemocnice, chorobince, chudobince a j. charitativní ústavy/, jsme přesvědčeny, že naší žádosti bude plně ve všech případech bez potíží vyhověno, začež předem vyslovujeme upřímné díky.

S. M. Bohumila Langrová, v. r.
gen. vikářka.

Kongregace Milosrd. sester sv. Karla Boromejského v Praze III.- 336.

Č.j. 187/45.

V Praze dne 24. července 1945.

Okresnímu Národnímu výboru

v Liberci.

Generální rada kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze žádá zdvořile, aby v případě, že sestry budou správou okresního chorobince nebo nemocnice v Liberci propuštěny ze služeb, bylo jim všem vystaveno povolení k odjezdu do Jiřikova /Georgswalde/, kde odraší další pokyny. Bude použito povolení k dojezdu do Rakous, kde jim vídeňský arcibiskupský ordinariát zaručuje přijetí, nebo budou rozesílány na další výpomoc do filiálek v pohraničí, kde sestry musejí vytrvat, dokud nebudou nahrazeny českými silami, a kde je nedostatek pracovních sil vůbec.

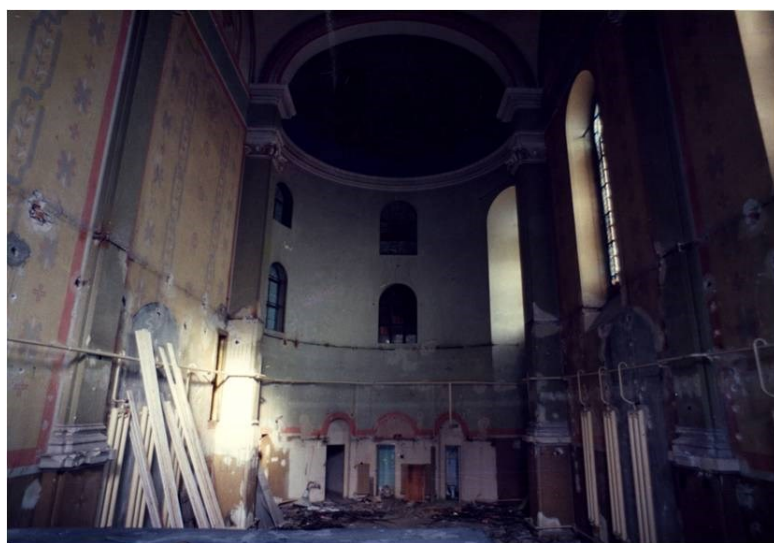
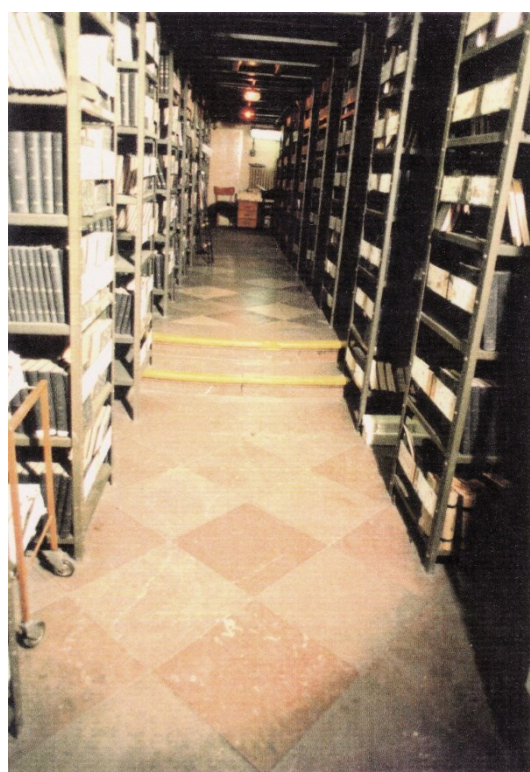
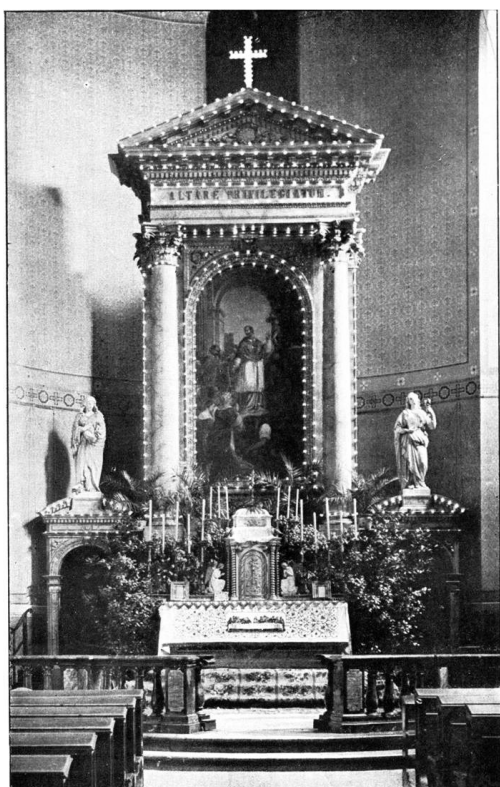
Žádáme proto zdvořile se vaškerym důrazem, aby sestry naší kongregace nebyly vřazovány do transportů ostatního německého obyvatelstva, jelikož náleží kongregaci, která podléhá přímo nejvyšším římským církevním úřadům a je lidí povahy mezinárodní.

Doufáme, že naší žádosti vyhovíte. S. M. Bohumila Langrová, v. r.
L.S.
nejvyšší provedena uprava
naše děti katechéz školy nejpozději kolem 25. srpna, nebude-li to možné dříve.

6. Fotografie interiéru Kostela sv. Karla Boromejského, oltáře se sv. Karlem Boromejským

Pozn.: původní podoba – před odchodem boromejek v roce 1952; po roce 1962 si v kostele zřídila všeobecná fakultní nemocnice lékařskou knihovnu; na počátku devadesátých let 20. století po vrácení kongregaci. Z druhé strany oltáře za zdí byla v období po roce 1962 posluchárna lékařské fakulty.

Zdroj: Soukromý archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Praha

7. **Fotografie a kresby z kroniky sester boromejek**, část z nich byla odvezena z pražského kláštera do závodního internátu (bývalá restaurace) v Trutnově, kde musela nuceně pracovat v textilní továrně Texlen, padesátá 20. století

Zdroj: Soukromý archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Praha

